

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

КИЇВ-2024

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

Київ–2024

УДК 34:004(477)(075.8)

X27

Авторський колектив:

Хахановський В. Г., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ;

Корнейко О. В., кандидат технічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ.

Рецензенти:

Чорноус Ю. М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;

Зверєв В. П., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник керівника служби з питань інформаційної безпеки та кібербезпеки – керівник управління інформаційної безпеки Апарату Ради Національної безпеки і оборони України.

*Схвалено та рекомендовано до друку
Вченою радою Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 9 від 30 квітня 2024 р.).
Матеріали подано в авторській редакції.*

Хахановський В. Г.

X27 Актуальні питання інформаційного права [Текст] : навч. посіб. / [В. Г. Хахановський, О. В. Корнейко]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 258 с.

Посібник розкриває об'єкт, предмет, завдання інформаційного права. Висвітлено сутність інформаційного права як комплексної галузі права. Детально розглянуті актуальні питання інформаційного права.

Видання призначене для слухачів аспірантури (ад'юнктури), які вивчають відповідну однойменну навчальну дисципліну на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право» (081), а також для осіб, які мають певний обсяг знань із фундаментальних галузей права (загальної теорії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного права тощо) й бажають самостійно розширити свої знання щодо інформаційного права.

УДК 34:004(477)(075.8)

© Національна академія внутрішніх справ, 2024
© Хахановський В. Г., Корнейко О. В., 2024

ЗМІСТ

	Стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ПЕРЕДМОВА.....	6
Розділ I. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: СУТНІСТЬ, ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ. ОБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА.....	9
1.1. Передумови виникнення та формування інформаційного права. Завдання та структура навчальної дисципліни.....	9
1.2. Предмет, методи та функції інформаційного права	15
1.3. Система інформаційного права.....	21
1.4. Інформація як об'єкт інформаційного права. Інформаційне суспільство та єдиний інформаційний простір.....	23
1.5. Інформаційна сфера. Інформаційні системи і технології.....	42
<i>Питання для самоконтролю</i>	52
Розділ II. ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	53
2.1. Методологічні засади дослідження державної інформаційної політики.....	53
2.2. Нормативно-правове забезпечення формування державної інформаційної політики України.....	59
2.3. Оптимізація державної інформаційної політики України в особливих умовах.....	64
<i>Питання для самоконтролю</i>	71
Розділ III. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....	72
3.1. Поняття інформаційних ресурсів. Національні інформаційні ресурси.....	72
3.2. Правовий режим інформаційних ресурсів.....	83
3.3. Правове регулювання відносин щодо окремих видів інформаційних ресурсів.....	89
<i>Питання для самоконтролю</i>	110
Розділ IV. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ	111
4.1. Становлення інформаційного законодавства України	111
4.2. Структура інформаційного законодавства України.....	113
4.3. Джерела інформаційного права.....	116

4.4. Базові закони у сфері інформації та інформатизації. Закони, що врегульовують певні види інформаційних відносин (видове законодавство).....	119
<i>Питання для самоконтролю</i>	132
Розділ V. ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ НОРМИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОВІДНОСИН	133
5.1. Інформаційно-правові норми	133
5.2. Поняття та зміст інформаційних правовідносин	136
5.3. Інформаційна діяльність. Основні види і напрями.....	140
<i>Питання для самоконтролю</i>	153
Розділ VI. СУБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН	154
6.1. Загальна характеристика суб'єктів в інформаційному праві	155
6.2. Особа як суб'єкт права в інформаційній сфері	159
6.3. Держава як суб'єкт права в інформаційній сфері.....	165
6.4. Основні інформаційні права та свободи. Право на інформацію.....	166
6.5. Електронний підпис як інститут інформаційного права.....	177
<i>Питання для самоконтролю</i>	180
Розділ VII. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ...	181
7.1. Історія створення і розвитку, основні поняття та можливості глобальної мережі Інтернет.....	181
7.2. Досвід правового регулювання Інтернету в країнах ЄС, США та в деяких інших країнах світу.....	186
7.3. Основні напрями правового регулювання відносин, пов'язаних з Інтернетом.....	196
<i>Питання для самоконтролю</i>	214
Розділ VIII. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	215
8.1. Міжнародна інформація та її джерела.....	215
8.2. Поняття міжнародного інформаційного права.....	218
8.3. Джерела та принципи міжнародного інформаційного права.....	225
8.4. Міжнародні організації у сфері міжнародної інформації.....	230
<i>Питання для самоконтролю</i>	237
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	238
ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ	244
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	250

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АІС – автоматизована інформаційна система

АСНТІ – автоматизована система науково-технічної інформації

АСОД – автоматизована система обробки даних

АСУ – автоматизована система управління

ВАК України – Вища атестаційна комісія України

ДП – Державне підприємство

ДСТУ – Державний стандарт України

ЕОМ – електронна обчислювальна машина

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗСУ – Збройні сили України

ІКТ – інформаційно-комунікаційна технологія

КДДП – керівні документи державної політики

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх прав

МЗС – Міністерство закордонних прав

МІП – Міжнародне інформаційне право

МКІП – Міністерство культури та інформаційної політики України

НЦБ Інтерполу – Національне Центральне Бюро Інтерполу

ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РНБО – Рада національної безпеки та оборони

СУБД – система управління базами даних

ПЕРЕДМОВА

Вітчизняне інформаційне право є окремою галуззю права, що нині перебуває на стадії вдосконалення через низку трансформаційних процесів в суспільстві та державі за рахунок цифровізації, широкого впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій тощо. Воно є юридичною наукою, завдання якої полягає в теоретичному осмисленні сутності, призначення, системи та інших питань цих нових публічно-правових феноменів. У той же час сьогодні в Україні вже в основному сформовано національне інформаційне законодавство як порівняно самостійна комплексна галузь, що складається з низки нормативно-правових актів, окремих норм, пов'язаних між собою спільним об'єктом та єдністю мети правового регулювання.

Саме тому на часі отримання здобувачами наукового ступеня доктор філософії у сфері права глибоких знань з інформаційного права, які б створили достатню теоретичну базу, забезпечили формування навичок, необхідних їм для вирішення практичних правових завдань, що виникають не тільки в інформаційній, а й в усіх галузях суспільного життя.

Пропонований навчальний посібник – спроба створити теоретико-правові засади вивчення загальних понять, категорій, інститутів інформаційного права та інформаційного законодавства.

Структура видання відповідає програмі навчальної дисципліни «Актуальні питання інформаційного права», яку опановують слухачі аспірантури (ад'юнктури) на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти для здобуття ступеня вищої освіти доктор філософії в галузі знань 08 «Право», спеціальності 081 «Право».

Метою цієї навчальної дисципліни є формування комплексу знань про систему інформаційного права, його сутність, поняття, методи, зміст та актуальні проблеми й особливості розвитку інформаційного права в умовах євроінтеграції і розбудови інформаційного суспільства в Україні.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є правове регулювання суспільних інформаційних відносин.

Структурно-логічна схема дисципліни:

забезпечувальні дисципліни: інформаційне право, конституційне право, цивільне право, адміністративне право, кримінальне право та процес;

забезпечувані дисципліни: галузі права.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми слухачі повинні:

знати:

– поняття «інформаційний простір», «об'єкти інформаційного права», «інформаційні ресурси», «джерела інформаційного права», «інформаційно-правові норми та інформаційні правовідносини», «суб'єкти інформаційних правовідносин» тощо;

– права та обов'язки учасників інформаційних правовідносин;

– права людини у сфері захисту персональних даних, особливості конфіденційної інформації та державної таємниці;

– особливості правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації, в бібліотечній та архівній справах;

– формування державної інформаційної політики в Україні;

– правові проблеми глобальної мережі Інтернет та державну політику і державне управління в інформаційній сфері;

уміти:

– в умовах розбудови інформаційного суспільства застосовувати на практиці права та обов'язки учасників інформаційних відносин;

– вирішувати правові проблеми, пов'язані з поширенням глобальної мережі Інтернет;

– застосовувати програмне забезпечення для отримання та обробки правової інформації.

На вивчення дисципліни відводиться 90 годин. Цей процес передбачає використання спеціальної літератури, навчально-методичних матеріалів, спеціальних технічних і програмних засобів у спеціально обладнаних комп'ютерних навчальних класах тощо, а також технічних засобів навчання.

У посібнику висвітлено сутність інформаційного права як комплексної галузі права, обґрунтовано передумови її формування. Розглянуто предмет, методи правового регулювання, джерела права, норми яких становлять систему інформаційного права. Проаналізовано інформаційно-правові норми та інформаційні правовідносини, їх структуру, суб'єкти та об'єкти.

Значну увагу приділено інформації, інформаційній діяльності як об'єктам правового регулювання, правовому режиму доступу до інформації. Розкрито механізм доступу до відкритої інформації та інформації з обмеженим доступом.

Окреслено проблеми засобів масової інформації як інституту інформаційного права. Систематизовано окремі напрями державного регулювання національних інформаційних відносин, питання юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері.

За своєю структурою посібник складається з восьми розділів. Така структура дозволяє у логічній послідовності опанувати основні положення інформаційного права.

Навчальний посібник призначений особам, які мають певний обсяг знань із фундаментальних галузей права – загальної теорії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного права тощо.

Автори висловлюють щире подяку усім, хто надав допомогу у підготовці посібника, особливо – рецензентам за цінні зауваження щодо усунення недоліків при рецензуванні матеріалу видання, а також читачам за їх майбутні відгуки, зауваження та побажання, які можна надати на адресу kafedra@i.ua.

Розділ I

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: СУТНІСТЬ, ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ. ОБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Кожна наука має свій об'єкт і предмет дослідження, які тісно співвідносяться, але не збігаються. Поняття об'єкта ширше, ним охоплюються явища зовнішнього світу, на які розповсюджується пізнання і практичний вплив суб'єктів.

Якщо об'єкт, як правило, є загальним для низки наук, то предмет однієї науки не може збігатися з предметом іншої. Будь-яка наука має характерний лише для неї предмет, яким і визначається її самостійність, унікальність, особливість, відмінність від інших систем знань.

1.1. Передумови виникнення та формування інформаційного права. Завдання і структура навчальної дисципліни

Необхідність упорядкування суспільних відносин в Україні, пов'язаних з інформацією, зумовила у свій час появу нової науки і навчальної дисципліни – інформаційного права.

Передували цьому Парламентські слухання, присвячені розбудові інформаційного суспільства в Україні, що відбулися 2002 р. На підставі постанови Верховної Ради України від 16 січня 2002 р. № 441, рекомендацій експертної ради Вищої атестаційної комісії України з юридичних наук і подання атестаційного відділу суспільних наук президія ВАК України 2003 р. затвердила паспорт спеціальності 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (юридичні науки) (постанова від 21 травня 2003 р. № 26–11/5).

Визначено такі напрями досліджень у галузі інформаційного права:

1. Структура, джерела і методологія інформаційного права та правової інформатики.

2. Правові аспекти формування, розвитку охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України.

3. Удосконалення правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України.

4. Законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України.

5. Правові основи організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України.

6. Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

Галузь науки, з якої присуджуються наукові ступені: юридичні науки.

Президія Вищої атестаційної комісії України 2008 р. затвердила новий паспорт спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (постанова від 8 жовтня 2008 р. № 45–06/7).

Відповідно до цієї постанови формула спеціальності визначається так: галузь юридичної науки, яка досліджує суспільні відносини, що формуються в процесі забезпечення органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також державного та самоврядного управління у сферах економічного, соціально-культурного та адміністративно-політичного розвитку; суспільні відносини, що складаються у сфері формування, розподілу і використання коштів публічних грошових фондів, та суспільні відносини, що складаються у сфері обігу інформації, створення, формування, зберігання, поширення, використання, охорони і захисту інформаційних ресурсів, створення та використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки.

Напрямами досліджень у галузі інформаційного права є: інформаційна сфера як об'єкт права; методологія інформаційного права; предмет, метод і система інформаційного права; інформаційне законодавство та напрями його розвитку; правовідносини в інформаційній сфері; правові аспекти формування,

розвитку, охорони та захисту інформаційних ресурсів; державна політика та державне управління в інформаційній сфері; правові засади організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України; поняття та правовий режим інформаційних ресурсів; правовий режим інформаційних технологій, інформаційних систем і мереж; інформаційна безпека та її місце в системі забезпечення національної безпеки; захист інформації з обмеженим доступом і прав на неї; захист інформаційних систем і прав на них; інформаційне право зарубіжних країн.

Інформаційне право як галузь права має свій предмет правового регулювання – інформаційні відносини і свої принципи, чітко обмежену сферу правового регулювання – інформаційну.

При цьому, на відміну від інших галузей права, крім традиційних застосовуються також методи правової інформатики і кібернетики, насамперед коли досліджуються основні об'єкти інформаційних правовідносин.

Методами інформатики і кібернетики як наук вивчаються фізичні особливості та властивості об'єктів інформаційних відносин – інформації, інформаційних технологій і засобів їх забезпечення, інформаційних процесів. Це дозволяє встановлювати юридичні особливості і властивості об'єктів інформаційних правовідносин і, як наслідок, здійснювати ефективне правове регулювання таких відносин. Передусім стосовно регулювання інформаційних відносин у віртуальному середовищі Інтернету, у системах електронного документообігу.

Інформаційне право як міжгалузєва юридична наука вивчає інформаційну сутність (інформаційну будову) права як складну соціальну систему.

Підставами для виникнення будь-яких галузей права є існування об'єктів, щодо яких формуються визначені відносини, реалізується суспільно значуща діяльність. Там, де необхідні державні гарантії виконання певного порядку, діють правові норми, які регулюють поведінку і стосунки осіб, організацій. Розвиток цивілізацій, зміна укладів породжують різні форми діяльності в суспільстві, зумовлюють його розвиток чи відмирання. Право завжди йшло за

цим процесом і акцентувало свою увагу на відповідних будь-якому етапу розвитку суспільства взаєминах людей.

Так, проблеми захисту життя були передумовою для створення кримінального права, майнових інтересів фізичних та юридичних осіб – цивільного права. Розвиток виробничих інтересів визначив появу трудового права. Сьогодні діяльність людства, пов'язана з інформацією, має такий вплив на суспільні відносини, який дає право ставити її в ряд самостійних предметів правових відносин.

Крім того, інформація перетворилася на ресурс життєдіяльності та розвитку суспільства, на товар. Складна сутність інформації, яка об'єднує нематеріальну природу виникнення (як результат інтелектуальної праці) і особливу форму використання в соціально-економічній сфері, являє собою інформаційний продукт. Властивість інформації як інтелектуального продукту значно впливати на свідомість людства породжує проблему інформаційної безпеки суспільства.

Отже, передумовами правового регулювання інформаційної сфери стали:

- науково-технічні досягнення у сфері інформатизації суспільства;
- розуміння інформації як ресурсу життєдіяльності й розвитку людства;
- перетворення інформації на товар;
- складна сутність інформації, яка об'єднує нематеріальну природу виникнення та особливу форму використання в соціально-економічній сфері;
- властивість інформації як інтелектуального продукту.

Процес правового регулювання відносин, пов'язаних з інформатизацією суспільства, передбачає три головних етапи:

- 1) визначення та регламентація суспільних відносин, коли на їх основі виникають права та обов'язки в конкретних суб'єктів;
- 2) реалізація суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, коли приписи юридичних норм стосуються конкретних відносин;
- 3) контроль та координація суспільних відносин.

Цим етапам відповідають такі елементи правового регулювання, як юридичні норми, що регулюють відповідні правовідносини, акти реалізації суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, інші юридичні норми, які формують правосвідомість і правову культуру.

Чинне сьогодні інформаційне законодавство стало основою для створення інституту інформаційного права.

Загалом інформаційне право розглядається:

– як правові норми, що регулюють сферу суспільних відносин щодо інформації, у тому числі в умовах інформатизації;

– множина норм, що регулюють права та обов'язки суб'єктів інформаційних відносин;

– наукова міжгалузєва дисципліна;

– навчальна дисципліна.

Головні цілі та завдання навчальної дисципліни полягають в опануванні:

– комплексу знань про систему інформаційного права, його сутність, поняття та зміст;

– поняття «інформація» як основного об'єкта інформаційного права;

– понять «інформаційний простір», «об'єкти інформаційного права», «інформаційні ресурси», «джерела інформаційного права», «інформаційно-правові норми й інформаційні правовідносини», «суб'єкти інформаційних правовідносин» тощо;

– прав та обов'язків учасників інформаційних відносин;

– інформації як інтелектуальної власності;

– прав людини у сфері захисту персональних даних, конфіденційної інформації та державної таємниці;

– особливостей правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації, в бібліотечній та архівній справах;

– правових проблем глобальної мережі Інтернет, а також державної політики і державного управління в інформаційній сфері.

Процес вивчення дисципліни передбачає використання спеціальної літератури, навчально-методичних матеріалів, технічних і програмних засобів у спеціально обладнаних комп'ютерних навчальних класах. Крім того, заплановано аудиторну та позааудиторну самостійну роботу.

Аудиторні заняття мають форму лекційних, семінарських і практичних, а також занять з індивідуальної роботи. При цьому застосовуються певні технічні засоби. Під час практичних занять навчальна група може розподілятися на підгрупи. Для кожного заняття розробляються окремі навчально-методичні та роздаткові матеріали.

Самостійна робота передбачає позааудиторне розв'язання окремих задач у глобальній мережі Інтернет, опрацювання рекомендованих літературних джерел, законодавчих і відомчих нормативних актів. Обсяг самостійної роботи визначається навчальним планом, а її зміст – завданнями викладача та спеціальною навчально-методичною літературою. Самостійну роботу рекомендується організувати як виконання завдань, у тому числі практикумів, які готуються з урахуванням спеціалізації. Така самостійна робота має відбиватися основним розкладом занять і проводитися в спеціальних лабораторіях, укомплектованих локальними комп'ютерними мережами з відповідним програмним забезпеченням і підключенням до Інтернету.

Перевірка опанованих слухачами знань, рівня сформованих у них умінь і навичок проводиться у формі поточного, проміжного та підсумкового контролю.

Поточний контроль здійснюється під час семінарських, практичних занять опитуванням та оцінюванням правильності розв'язання певних ситуаційних завдань. Проміжний – проведенням і перевіркою аудиторних тематичних контрольних робіт. Підсумковим (модульним) контролем оцінюються результати засвоєння теоретичних знань і практичних навичок після вивчення всіх тем дисципліни, викладання якої завершується складанням іспиту.

1.2. Предмет, методи та функції інформаційного права

Галузь права, перебуваючи на стадії становлення, потребує чіткого термінологічного і понятійного внормування, визначення змісту відповідно до об'єктів, стосовно яких чи у зв'язку з якими виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню.

У сучасній науковій літературі послуговуються цілим спектром понять, як-от: «програмне право», «правова інформатика», «право інформатики», «комп'ютерне право», «інформаційно-комп'ютерне право», «право знати», «право на доступ до інформації», «право на інформацію», а також «телекомунікаційне право» й «інформаційне право». У цьому підручнику використовуватиметься поняття *«інформаційне право»* за аналогією з лісовим, водяним, аграрним, підприємницьким, екологічним, іншим правом. В основі назви цих галузей лежать об'єкти правовідносин – ліс, вода, аграрне виробництво, підприємництво, екологія тощо, так само як і інформація в інформаційному праві.

Що ж таке інформаційне право?

Інформаційне право – це комплексна галузь права, що складається з правових норм, які регулюють відносини, що виникають в інформаційній сфері – сфері виробництва, накопичення, обробки, перетворення і споживання інформації та охороняється державою¹.

А.І. Марущак визначає інформаційне право як нову комплексну галузь права, що знаходиться на етапі становлення, як систему соціальних норм і відносин, що охороняються державою і виникають в інформаційній сфері².

Якщо всю сукупність відносин в інформаційній сфері, що охоплюють увесь цикл обігу інформації (створення, перетворення, передавання і поширення, у тому числі й засобами зв'язку і телекомунікацій, споживання інформації),

¹ Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України : навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.

² Марущак А. І. Інформаційне право України : підручник. Київ: Дакор, 2011. 456 с.

розглядати як предмет правового регулювання цієї галузі права, напевно, варто було б назвати цю галузь саме *інформаційним правом*, а вказані вище терміни розглядати як такі, що позначають складові чи забезпечувальні частини (підгалузі, інститути) інформаційного права. Тоді інформаційна сфера становитиме системоутворювальний початок, у межах якого виникає і реалізується вся сукупність суспільних інформаційних відносин.

Отже, *інформаційне право* – це комплексна галузь права, система соціальних норм і відносин, що виникають в інформаційній сфері – сфері виробництва, перетворення і споживання інформації та охороняються державою.

В об'єктивному змісті інформаційне право – множина норм, які регулюють суспільні інформаційні відносини. У суб'єктивному – множина прав та обов'язків конкретних учасників суспільних відносин щодо інформації як об'єкта суспільних відносин.

У межах конкретної предметної сфери здійснюється правове регулювання відносин людей та їх організацій. Таким чином, безпосередньою ділянкою правового регулювання для кожної галузі права є відносини двох або більше суб'єктів, пов'язаних певним інтересом щодо конкретного предмета в цій галузі.

Предметом інформаційного права є інформація, процеси, пов'язані з її отриманням (створенням), обробкою, зберіганням, поширенням тощо, тобто інформаційні відносини, інформаційні права і свободи.

Природа інформації зумовила ту обставину, що у праві формується галузь, яка не є ні класичною, ні належною до будь-якої сім'ї одної галузі права за методом регулювання. Інформаційне право є комплексною галуззю за методами правового регулювання, яка має точно визначену сферу регулювання – *інформація й інформаційна діяльність*. Для цього вона використовує різні методи і засоби, які є в арсеналі всієї системи права:

- конституційне регулювання;
- адміністративні способи забезпечення особливостей інформаційної діяльності;

– залучення всіх регулюючих, контролюючих, примусових, стимулюючих і караючих методів із метою забезпечення дотримання законодавства і реакції держави на правопорушення.

Особливості методів інформаційного права визначають особливості його місця в системі права в цілому. Інформаційне право являє собою комплексну галузь права та одночасно міжгалузеву юридичну науку, що тісно контактує і взаємодіє з іншими галузями права.

Зв'язок і взаємодія інформаційного права з іншими галузями права знаходить своє вираження в гарантованих розділом II Конституції України правах, свободах та обов'язках людини і громадянина. Не існує прав і обов'язків людини й громадянина, які б не були пов'язані з правом на інформацію. А це право реалізується в межах, визначених законом у просторі, який об'єднує всі види діяльності людини.

Розглядаючи питання про місце інформаційного права в системі права, слід зазначити, що інформаційне право активно використовує основні положення теорії держави і права, взаємодіє з такими галузями, як конституційне, адміністративне, фінансове, кримінальне, цивільне, трудове право, судоустрій, міжнародне публічне і приватне право.

Найбільш тісно інформаційне право взаємодіє з конституційним правом. Як провідна галузь конституційне право закріплює основні права і свободи особи, у том числі інформаційні права і свободи (права і свободи в інформаційній сфері).

Суттєвий зв'язок простежується з цивільним правом, насамперед у регулюванні майнових та особистих немайнових відносин щодо інформації і інформаційних об'єктів в інформаційній сфері.

Інформаційне право також активно використовує методи адміністративного права, передусім регулюючи відносини, що виникають у процесі виконання органами державної влади і місцевого самоврядування обов'язків у сфері масової інформації, з формування інформаційних ресурсів і видачі інформації з них великому колу споживачів.

Проте інформаційно-правові норми проникають майже в усі галузі права при регулюванні ними відносин, що виникають у процесі створення, перетворення і споживання інформації. Адже інформація є невід'ємною складовою діяльності людини, а тому правові відносини зі створення, перетворення і споживання інформації в будь-яких сферах діяльності підпадають під закономірності правового регулювання інформаційного права.

Для дослідження інформаційного права послуговуються переважно методами правової науки, які використовуються в конкретних юридичних науках і становлять їх методологічну основу, зокрема:

формально-догматичним методом, сутність якого полягає в юридичній обробці правового матеріалу, догми права. Цей метод передбачає такі процедури, як описання та аналіз інформаційно-правових норм і правовідносин, їх тлумачення, класифікацію і систематизацію явищ, понять, норм, правовідносин, актів, інститутів. Класифікацією і систематизацією упорядковують розрізнені знання та уявлення про досліджуваний предмет. У результаті застосування формально-догматичного методу знання про інформаційне право систематизуються, отримують визначену, чітку форму представлення, зручну для запам'ятовування і подальшого вивчення;

методом порівняльного правового дослідження, заснованим на зіставленні двох чи більше однотипних елементів інформаційного права (інститутів, норм, понять тощо) з елементами інших національних правових систем (американською, європейською та ін.) для виявлення загальних і відмітних характеристик цих елементів. Таке порівняльне вивчення дозволяє отримати важливий матеріал для запозичення, класифікації і, зрештою, удосконалення системи інформаційного права.

Крім того, ефективно застосовуються і природничі науки, наприклад інформатика, правова інформатика і правова кібернетика, семіотика і семантика.

Метод соціологічного дослідження може використовуватися для спостереження за діяльністю суб'єктів інформаційного права для оцінки

ефективності практики застосування норм і приписів інформаційного права в конкретних умовах.

Порівняльно-історичний метод ґрунтується на аналізі історії формування і розвитку інформаційного права, його понятійного апарату, окремих інститутів. Ним можуть послуговуватися, вивчаючи окремі частини та елементи інформаційного права.

Метод алгоритмізації і моделювання використовують для дослідження системи інформаційного права, описання її структур і елементів, а також поведження суб'єктів інформаційних правовідносин. Застосування цих методів дозволяє подавати структури й елементи інформаційного права, інформаційні процеси у зручному для вивчення вигляді.

Метод системного підходу може використовуватися на всіх стадіях вивчення інформаційного права, його елементів і частин як універсальний комплексний метод, заснований на повному дослідженні всіх способів і варіантів розв'язання завдань, а також наслідків їх використання.

Інформаційне право регулює відносини, пов'язані з інформацією, інформаційними технологіями, інформаційною безпекою. Для якісного регулювання інформаційних відносин необхідно дослідити юридичні властивості та особливості цих об'єктів. Найбільш доцільно вивчати їх методами правової інформатики і правової кібернетики.

Аналіз правового регулювання інформаційних відносин в Україні та в міжнародній практиці дозволяє доктринально визначити низку основоположних методологічних, принципівих засад інформаційного права:

основний об'єкт регулювання – суспільні інформаційні відносини;

основний предмет суспільних відносин – інформація (відомості, дані, знання, інформаційні ресурси, таємниця, інформаційні технології тощо);

метод правового регулювання – системне комплексне застосування методів конституційного, цивільного, адміністративного, трудового та кримінального права (визначає міжгалузевий характер публічно-правового регулювання) та методів приватно-правового регулювання (на рівні правочинів,

угод, звичаїв, традицій, норм суспільної моралі, професійної, ділової етики тощо).

Провідними функціями інформаційного права на підґрунті загальних функцій права є:

нормативна – визначення норм, правил поведінки суб'єктів інформаційних відносин (правового поля);

комунікативна – посилення в окремих статтях на чинні законодавчі акти або такі, потреба в яких існує чи може виникнути, що є системоутворювальними для різних міжгалузевих інститутів права;

регулятивна – окреслення прав та обов'язків, зобов'язань суб'єктів щодо регулювання суспільних інформаційних відносин;

охоронна – визначення гарантій і меж правомірної поведінки суб'єктів, які здійснюють заходи щодо недопущення та профілактики правопорушень, а також контроль за дотриманням правомірної поведінки;

захисна – визначення правових умов, процедур і суб'єктів, які здійснюють захист від вчинених правопорушень (поведінки, за якої діяння утворюють делікти), та відповідальності за них згідно з нормами цивільного, адміністративного, трудового, кримінального права;

інтегративна – системне поєднання комплексу юридичних норм, які регулюють інформаційні відносини в Україні в різних підсистемах права (щодо інформаційного права – з'єднувальна ланка між провідними традиційними галузями права, застосування їх методів у сфері інформаційних відносин).

Як міжгалузевий комплексний інститут національного права України інформаційне право має приватно-правову і публічно-правову природу. Тобто норми інформаційного права формуються як на публічному (державному), так і на приватному рівнях суспільних відносин.

Панівною методологією формування інформаційного права має стати доктрина сучасного вітчизняного конституційного права (основа – Конституція України) та найкращих здобутків міжнародного права щодо верховенства права.

Доктринально визнається багатооб'єктність юридичних норм щодо застосування законодавства у правовій кваліфікації суспільних інформаційних відносин, природна єдність усіх умовно визначених галузей права.

З'ясування статусу інформаційного права як міжгалузевого комплексного інституту права породжує питання з'ясування статусу і співвідношення його з іншими інститутами права, предметом яких є суспільні відносини щодо інформації (твір, винахід, корисна модель, масова інформація, архіви, бібліотеки тощо). Концептуально пропонується визнати, що інші інститути права агрегуються з інформаційним правом. Окремі з них за певних умов мають статус міжгалузевих субінститутів. До таких можна віднести авторське, винахідницьке, раціоналізаторське, інше право, що утворює систему права інтелектуальної власності; право щодо засобів масової інформації – преса, радіо, телебачення, Інтернет та ін.

Тобто через предмет суспільних відносин (інформацію) інформаційне право має зв'язок з іншими міжгалузевими інститутами права: авторським, інтелектуальної власності, винахідницьким, рекламним правом тощо, утворюючи з ними складну, велику, агреговану гіперсистему права третього порядку.

Відповідно до теорії гіперсистем права інформаційне право базується на засадах правових систем другого порядку, якими є п'ять галузей права: конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, кримінальне. У своїй єдності вони утворюють систему першого порядку – право України.

1.3. Система інформаційного права

Інформаційне право як галузь системи права являє собою сукупність правових норм, які регулюють діяльність суб'єктів права в інформаційній сфері (інформаційну діяльність). Усередині галузі інформаційного права ці норми групуються в підгалузі і правові інститути.

Система інформаційного права існує об'єктивно, оскільки відображає реальні суспільні відносини, що є предметом галузі. Ця система отримує вираження в інформаційному законодавстві, у науці інформаційного права і в навчальному процесі.

Структурно система інформаційного права поділяється на *загальну та особливу* частини.

У *загальній* зосереджено норми, які встановлюють основні поняття, загальні принципи, форми і методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері. Викладено зміст предмета і метода правового регулювання інформаційних відносин, визначено джерела інформаційного права. Надано характеристику системоутворювальних начал інформаційного права, а також правове регулювання відносин: при здійсненні права на пошук, отримання і використання інформації; самостійному обігу інформації; обігу документованої інформації; встановленні правового режиму інформаційних технологій і засобів їх забезпечення, а також інформаційної безпеки. Сформульовано правові проблеми Інтернету як віртуальної інформаційної сфери.

До *особливої частини* входять окремі інститути інформаційного права, в яких згруповані близькі за змістом інформаційні правові норми. Вирізняють інститути, що містять норми, які регулюють суспільні відносини у процесі обігу відкритої, загальнодоступної інформації (інформаційних об'єктів; масової інформації; бібліотечної та архівної справи), та інститути інформації обмеженого доступу (державної і комерційної таємниці; персональних даних). При цьому не виключено можливості їх доповнення новими інститутами (банківської, службової таємниці та ін.).

Інформаційне право як наука вивчає наукові проблеми формування і розвитку системи інформаційного права за такими основними напрямками:

- понятійний апарат інформаційного права, основні терміни та їх дефініції;
- особливості й характеристика інформаційного права як нової комплексної галузі права;

- структура і склад інформаційного права як комплексної галузі права, її взаємозв'язки з іншими галузями права;
- інформаційно-правові норми, особливості їх побудови, оцінка повноти і якості оформлення;
- інформаційні правовідносини як відносини особливого роду, особливості поведінки суб'єктів інформаційних правовідносин, права, обов'язки і відповідальність осіб – учасників інформаційних правовідносин;
- особливості та юридичні властивості інформаційних об'єктів;
- принципи інформаційного права, особливості застосування методів правового регулювання інформаційних відносин;
- джерела інформаційного права – інформаційне законодавство, судові рішення, інші правові акти;
- систематизація і кодифікація інформаційно-правових норм;
- теоретичні основи і способи формування інформаційного кодексу як основного кодифікованого акта інформаційного права;
- практика застосування і методи підвищення ефективності норм інформаційного права.

Інформаційне право як система норм, що регулюють відносини в інформаційній сфері, має на меті дослідження інформаційної сфери як сфери правового регулювання суспільних відносин, виявлення об'єктів і суб'єктів інформаційних правовідносин, готування проектів нормативних правових актів щодо дії інформаційного права, оцінку ефективності проектів цих актів із використанням інформаційних технологій.

1.4. Інформація як об'єкт інформаційного права. Інформаційне суспільство та єдиний інформаційний простір

Слово «*інформація*» відоме ще з часів Аристотеля. Існування людства, формування, розвиток суспільства і держави пов'язані з інформацією й

зумовлені нею. Сьогодні його походження пов'язують із латинською мовою «*informatio*» – джерело, ознайомлення, роз'яснення, викладення.

Поняття «інформація» у науковому значенні чи не найголовніше в античній та доантичній науці. Ідеться про поняття «логос» – слово, думка, висловлена в мові, яке сучасна наука усвідомила тільки в 50–60-х рр. ХХ ст., пояснюючи тим самим відсутність цього тлумачення у першому виданні Великої радянської енциклопедії (30-ті рр.). Тоді цей термін ототожнювався з газетними повідомленнями.

За етимологією слово *informatio* складається з префікса *in-* (в-, на-, при-) і дієслова *form* (надаю форму, створюю), пов'язаного з іменником *forma* (форма). Тому в ХІХ ст. (у значенні того, хто вносить форму, у формі) домашнього вчителя називали інформатором, а під інформацією розуміли вчення, настанову.

Сьогодні його походження пов'язують із латинським «*informatio*» – джерело, ознайомлення, роз'яснення, викладення.

Як засвідчують словникові джерела, до кінця 40-х рр. ХХ ст. під інформацією розумілися *повідомлення* і *відомості*, які передаються людьми усним, письмовим або іншим способом. З середини ХХ ст., із розвитком кібернетики, інформація стала загальнонауковим поняттям і визначалась як обмін відомостями між людьми, людиною і автоматом, між автоматами; обмін сигналами у тваринному, рослинному світі; передача сигналів від клітини до клітини, від організму до організму тощо, залишаючись при цьому вкрай дискусійним.

Клод Елвуд Шеннон («батько теорії інформації») запропонував вважати інформацію засобом зменшення невизначеності.

Інформація, наголошував Норберт Вінер («батько кібернетики»), – не енергія, не матерія, а визначення змісту, отримане від оточуючого середовища у процесі пристосування до нього.

З розвитком засобів зв'язку і телекомунікацій, обчислювальної техніки і їх використанням для обробки і передачі інформації виникла необхідність

вимірювати кількісні характеристики інформації. З'явилися різні теорії, і поняття «інформація» почало наповнюватися різним змістом.

Клод Елвуд Шеннон і Уоррен Вівер 1949 р. опублікували статтю «Математична теорія зв'язку», в якій запропонували ймовірнісні методи для визначення кількості переданої інформації. Але такі методи описують лише знакову структуру інформації і не торкаються закладеного в ній змісту.

Роком раніше Норберт Вінер запропонував «інформаційне бачення» кібернетики як науки про управління в живих організмах і технічних системах. Під інформацією стали розуміти не відомості загалом, а тільки дані, нові й корисні для прийняття рішення, що забезпечують досягнення мети управління. Інші відомості не вважались інформацією.

Досліджуючи поняття з різних позицій, під інформацією розуміють: міру визначеності у переданих відомостях, різноманітності (Вільям Росс Ешбі); визначену порцію порядку (Борис Кадомцев); міру складності структури (Абраам Антуан Моль); імовірність вибору (брати Яглом); передачу повідомлень між передавальною та приймальною системами, що призводить до змін стану останньої; відомості про осіб, предмети, факти, процеси, які не залежать від форми їх представлення.

Інформацію за змістом вважають структурно-сисловою різноманітністю всесвіту, а з позиції метричної системи – мірою цієї різноманітності, яка існує у виявленому, невиявленому та відображеному вигляді. Інформація – властивість предметів, об'єктів, процесів всесвіту сприймати внутрішній стан і вплив навколишнього середовища, перетворювати отримані відомості і передавати результати цього перетворення іншим предметам, об'єктам, процесам. Тобто інформація існує завдяки існуванню об'єктів, які відображують зміни в навколишньому середовищі. Такі зміни виникають у матеріальній системі у процесі її взаємодії з навколишнім середовищем.

Наукові дослідження поняття «інформації» дозволили визначити їх семантичні, лінгвістичні, прагматичні й технічні аспекти.

Семантичний аспект досліджень пов'язаний із проблемою точності передачі змісту повідомлень за допомогою закодованих сигналів.

Лінгвістичний – з визначенням знакової системи, за допомогою якої ефективно приймається та розуміється інформація у процесі обміну між системами (наприклад, алфавіт і цифри, за допомогою яких здійснюється обмін інформацією в соціальних системах).

Прагматичний – з визначенням цінності для споживача отриманого повідомлення під кутом зору впливу останнього на поведінку споживача. Це так званий управлінський аспект дослідження.

Технічний пов'язаний із проблемами точності повідомлень, швидкості їх передачі, технічних засобів і методів передачі тощо.

Аналізуючи наведені визначення, можна дійти висновку, що для існування інформації завжди має бути її джерело, сама інформація та носій інформації.

Вирізняють такі **основні ознаки інформації**:

системність – інформація не тільки є засобом системної організації матерії, а й сама системно організована і характеризує ступінь організованості матерії;

селективність – зовнішня: визначає акти вибору, необхідні для формування утворень із тими чи іншими структурами (наприклад слова та висловлювання); внутрішня: аналіз самої інформації, процесів її накопичення та переробки;

субстанційна несамотійність – для існування інформації потрібні матеріальні носії;

спадкоємність – без розвинутої спадкоємності не існує процесів розвитку;

невичерпність – інформація може використовуватися великою кількістю користувачів і при цьому залишатися незмінною;

масовість – якісний аспект: загальна для всіх; кількісний аспект: поширювана для великого кола споживачів;

трансформованість – зміст інформації не залежить від форми фіксації та надання;

універсальність – зміст може бути будь-яким та про все;

здатність до обмеження – чим вищий рівень організованості системи, тим вищий ступінь обмеження інформації;

якість інформації – ступінь відповідності інформації потребам користувачів.

В історії розвитку цивілізації інформація завжди відігравала вирішальну роль і слугувала основою для прийняття рішень на всіх рівнях та етапах розвитку людства. Загальновизнано, що в історії суспільного розвитку відбулося кілька інформаційних революцій, які, зумовивши кардинальні зміни у сфері виробництва, обробки й обігу інформації, привели до радикальних перетворень суспільних відносин. У результаті таких перетворень суспільство поступово набувало у певному розумінні нової якості.

Перша інформаційна революція пов'язується з винаходом писемності. Наслідок – з'явилася можливість фіксувати знання на матеріальному носії, а отже відчужувати їх від виробника і передавати від покоління до покоління.

Друга інформаційна революція (середина XV ст.) – друкарства. Наслідок – з'явилася можливість тиражування й активного поширення інформації, зросла доступність до джерел знань. Ця революція радикально змінила суспільство, створила додаткові можливості залучення до культурних цінностей значних верств населення.

Третя інформаційна революція (кінець XIX ст.) зумовлена винаходом електрики, завдяки якій з'явилися телеграф, телефон, радіо, що дозволяли оперативно передавати і накопичувати інформацію значними обсягами. Наслідок – підвищення ступеня поширюваності інформації, інформаційного «охоплення» населення засобами масової інформації, що сприяло поширенню повідомлень, знань на великих територіях із метою забезпечення ними громадян. Завдяки цьому суттєво зросла роль інформації як засобу впливу на розвиток суспільства і держави, з'явилася можливість оперативного спілкування людей.

Четверта інформаційна революція (середина XX ст.) – винаходом обчислювальної техніки та появою персонального комп'ютера, створенням

мереж зв'язку і телекомунікацій. Наслідок – створення засобів накопичення, зберігання, обробки і передачі інформації в електронній формі. Зросли оперативність, швидкість створення та обробки інформації, у пам'яті комп'ютера почали накопичуватися практично необмежені обсяги інформації, підвищилася швидкість передачі, пошуку й отримання інформації.

Сьогодні людство переживає **п'яту інформаційну революцію**, пов'язану з формуванням і розвитком транскордонних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж. Вони охоплюють усі країни і континенти, з'являються практично в кожному домі, можуть одночасно впливати як на окрему особу, так і на величезні маси людей. А відтак з'явилася можливість передачі будь-яких обсягів інформації в режимі реального часу на будь-які відстані, створення програмного та технічного забезпечення для підтримки сучасного рівня виробництва, передачі і поширення інформації, її пошуку й отримання, тобто для забезпечення обігу інформації. Приклад і досягнення п'ятої революції – Інтернет. Наслідок – інтеграція в єдиному інформаційному просторі інформаційних ресурсів, засобів зв'язку і телекомунікацій, відповідно створення інформаційної інфраструктури, яка забезпечує активну життєдіяльність суспільства, держави, окремих юридичних і фізичних осіб.

Отже, з давніх часів інформація була не тільки засобом пізнання навколишнього середовища, спілкування, освіти, виховання, а й сприяла забезпеченню розвитку суспільства, його наукового та технічного рівня. Така важлива роль інформації спрямувала багаторічні намагання провідних науковців на розробку єдиної загально визнаної дефініції. Проте й дотепер бракує єдиного, загально визнаного визначення поняття «інформація».

В юридичній літературі доволі часто послуговуються поняттям «інформація», не аналізуючи при цьому його змісту. Наразі ні в кого не викликає сумніву твердження, що інформація – це один з основних термінів сучасної юридичної науки. Тому й тут спостерігаються спроби дати йому визначення. Найбільш активні у цьому криміналісти та процесуалісти.

А.Р. Белкін із метою визначення інформації поділяє її на інформацію про подію та інформацію щодо події. Під першою він розуміє міру зв'язку події зі змінами у навколишньому середовищі, під другою – з подальшими змінами.

Термін «інформація» вживається й у різних словосполученнях. Зокрема, застосовують такі, як «криміналістично значуща інформація», «інформація (фактичні дані)», «доказова інформація», «орієнтовна інформація»; «криміналістично значуща інформація», що для однозначності запровадив у своїх працях П.Д. Біленчук, В. В. Головач і М.В. Салтевський – «доказова інформація». В.М. Тертишник послуговується словосполученням «фактичні дані (достовірна інформація)».

Положеннями ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Інформація як об'єкт правовідносин має бути конкретизованою, організованою певним чином, класифікованою за видами і підготовленою для провадження з нею дій, регульованих нормами права.

Тому у ст. 1 Закону України «Про інформацію» вписана загальна дефініція категорії «інформація» як *«Інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть зберігатися на матеріальних носіях чи відображатися в електронному вигляді»*. Тобто інформація є специфічним об'єктом інформаційних, а значить і правових відносин, які при цьому виникають.

Інформації будь-якого виду і призначення, яка створюється, використовується чи поширюється у правовій системі, притаманні деякі властивості, що спричиняють певні юридичні наслідки під час її обігу. Ці юридичні властивості закріплюються в нормах права і реалізуються в інформаційних правовідносинах, в особливостях поведінки суб'єктів, в їх правах, обов'язках і відповідальності за фактами поведінки.

Дослідження інформаційних процесів, правових норм, що регулюють відносини, які виникають у цих процесах, дозволили вирізнити такі юридичні властивості інформації:

1. *Фізична невідчужуваність*, заснована на тому, що знання не відчужувані від людини, їх носія. Тому за передачі інформації від однієї особи до іншої та юридичного закріплення цього факту процедура відчуження інформації має замінитися передачею прав на її використання і передаватися разом із цими правами.

2. *Відокремленість*. Для уведення в обіг інформація завжди упредметнюється у вигляді символів, знаків, тому відокремлюється від її виробника (творця) та існує окремо і незалежно від нього. Це підтверджує факт її оборотоздатності як самостійного окремого об'єкта правовідносин, у результаті чого з'являється можливість передачі інформації в такій формі від одного суб'єкта до іншого.

3. *Інформаційність речі (інформаційність об'єкта)* – виникає оскільки інформація передається і поширюється тільки на матеріальному носії чи за його допомогою і проявляється як «двоєдність» інформації (її змісту) і носія, на якому ця інформація (зміст) закріплена. Така властивість дозволяє поширити на інформаційну річ (інформаційний об'єкт) спільну і взаємозалежну дію двох інститутів – авторського права і речової власності.

4. *Поширюваність*. Інформація може поширюватися необмеженою кількістю, без зміни її змісту. Та сама інформація (зміст) може належати одночасно необмеженому колу осіб (необмежене коло осіб може знати зміст цієї інформації). Тому обсяг прав із використання інформації (її змісту) особами, які її мають (володіють знаннями про зміст інформації), необхідно закріплювати юридично.

5. *Організаційна форма*. Інформація, що перебуває в обігу, як правило, подається в документованому вигляді, тобто у формі документа. Це можуть бути оригінал документа, його копія, масив документів на паперовому або електронному носії (банк чи база даних) також у вигляді оригінала чи копії,

бібліотека, фонд документів, архів тощо. Така властивість дає змогу юридично закріплювати факт належності документа конкретній особі, наприклад, закріпивши його відповідним підписом у традиційному чи електронному вигляді (за допомогою ЕЦП), дозволяє також відносити до інформаційних речей (інформаційних об'єктів) як окремі документи, так і складні організаційні інформаційні структури.

б. *Тиражованість (екземплярність)*. Інформація може тиражуватися і поширюватися на матеріальному носії. Унаслідок її «речового» обрамлення, тобто відображення на носії, вводиться поняття облікованої копії документа, а звідси і механізму реєстрації інформації. Обліковується й обіг оригіналів документів. Ця властивість сьогодні реалізовується, зокрема, у процесі обігу інформації обмеженого доступу.

Сучасне суспільство є свідком суттєвого підвищення ролі й місця інформації в житті особи, суспільства, держави, впливу інформації на їх розвиток. Упровадження та використання новітніх інформаційних технологій відбивається не тільки на матеріальному, а й на духовному житті людства, перетворює навколишній світ у цілому. Завдяки цьому цивілізація загалом і кожний зокрема перебувають на стадії формування *інформаційного суспільства* – суспільства нового типу.

Початком формування інформаційного суспільства вважається друга половина ХХ ст. Його концепція розроблена у працях західних науковців О. Шпенглера, К. Кларка, Ф. Полака, Д. Белла, Е. Тоффлера та ін., українських учених В.М. Глушкова, М.М. Моїсєєва. Уперше ідея інформаційного суспільства сформульована в Японії на початку 70-х рр. ХХ ст. Винахід терміна «інформаційне суспільство» приписують професору Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші.

Загальні визначення інформаційного суспільства розроблено у звітах до японського уряду, підготовлених агентством економічного планування, інститутом розробки та використання комп'ютерів і радою зі структури промисловості. При цьому під інформаційним розумілося суспільство, в якому

процес комп'ютеризації надає людям доступ до надійних джерел інформації, позбавляє їх рутинної роботи, забезпечує високий рівень автоматизації виробництва.

Комісією Європейського Союзу 1993 р. інформаційним визначалося суспільство, в якому діяльність людей провадиться на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій і технологій зв'язку.

Інформаційне суспільство не є альтернативою капіталізму або соціалізму, як не має альтернативи індустріальне суспільство, в межах якого існують різні суспільно-економічні системи. Проте сукупність соціально-політичних й економічних відносин, а також світоглядних і філософських поглядів, сформованих під їх впливом, значною мірою відбиваються на швидкості переходу до нової стадії цивілізації. Фактично кінець ХХ ст. став межею, коли суспільство з індустріального трансформувалося в інформаційне.

Отже, остання (п'ята) інформаційна революція створила суспільство, в якому інформація, насамперед знання як її найвища форма, посідає особливе місце. Усі попередні інформаційні революції видозмінювали методи і засоби фіксації, поширення та тиражування інформації, створюючи писемність, книгодрукарство, телефон, телеграф, радіо, телебачення тощо. Проте вони не торкалися процесу створення та змістовної переробки знань.

Інформаційне суспільство – особливе суспільство, не відоме історії. Воно має свої *особливості і характеристики*, серед яких вирізняють:

1) формування, паралельно традиційним ринкам, ринку інформаційних технологій;

2) переорієнтація економіки найбільш розвинутих в інформаційній площині держав;

3) широке розповсюдження надійної комп'ютерної техніки, наявність потужної, розгалуженої та доступної мережі зв'язку, яка дозволяє передавати значні за обсягом повідомлення в режимі реального часу;

- 4) зростання інформаційних ресурсів і послуг загального та індивідуального доступу;
- 5) наявність у суспільстві високої правової культури правової держави;
- 6) збільшення залежності функціонування державних інституцій від інформаційної інфраструктури;
- 7) формування єдиного світового інформаційного простору;
- 8) зберігання єдиного інформаційного простору держав;
- 9) забезпечення вимог інформаційної безпеки.

Рух до інформаційного суспільства – поступовий, тривалий у часі, але неминучий процес. Україна, значно відстаючи у цьому від розвинутих країн, на прикладі інших усвідомлюватиме роль держави для цілеспрямованого формування засад інформаційного впливу.

До умов переміщення України на шляху до інформаційного суспільства можна віднести:

– упровадження високих технологій і конкурентне виробництво. Тобто розвиток інформаційної інфраструктури має порівнюватися із західним, що потребує збільшення капіталовкладень в інформаційні галузі економіки, науку, освіту, широкого залучення іноземного капіталу, відповідної податкової підтримки держави тощо;

– збільшення сукупного доходу на душу населення, інформаційна прозорість для суспільства і громадян;

– незалежність засобів масової інформації, формування довіри населення до влади, економічної та соціальної політики держави;

– розвиток інформаційної підтримки освіти та науки;

– переорієнтація військового комплексу на створення і модернізацію засобів інформатики;

– поступова інтеграція інформаційного простору України у світовий інформаційний простір при збереженні національного інформаційного суверенітету.

Розвиток інформаційних технологій, створення інформаційного суспільства вплинуло на якісні зміни не тільки в технічній і науковій сферах, а й у системі ознак держав. До них належать:

- прозорість географічних і геополітичних кордонів держав у міжнародному інформаційному обміні;
- глобалізація інформаційних потоків та формування державою засобів і способів інформаційного обміну;
- розширення можливостей безпосереднього контакту між соціальними та політичними групами завдяки доступності комп'ютерних засобів і простоті роботи з ними;
- необхідність уніфікації національних інформаційних законодавств різних держав.

За загальної інформатизації та розбудови інформаційного суспільства суттєвою державоутворювальною ознакою та обов'язковою умовою й характеристикою самого інформаційного суспільства є *інформаційний простір*.

Єдиний інформаційний простір К.І. Беляков визначає через категорію єдиного інформаційно-правового простору, що являє собою систему організаційно та методично пов'язаних інформаційних ресурсів, які формуються державою та іншими учасниками інформаційних відносин³.

Єдиний інформаційний простір є, з одного боку, необхідною ознакою успішного формування інформаційного суспільства, а також умовою входження у всесвітнє інформаційне суспільство, з другого – виступає гарантом збереження інформаційного суверенітету держави. При цьому передбачає:

- дію загальних правил для всіх суб'єктів інформаційної взаємодії у формуванні та розвитку єдиного інформаційного простору;
- забезпечення безпечної інформаційної взаємодії держав, установ і громадян;
- максимально повне задоволення їх інформаційних потреб;

³ Беляков К. И. Управление и право в период информатизации : монография / К. И. Беляков. – К. : КВІЦ, 2001. – 308 с.

– правову рівність на доступ суб'єктів інформаційних відносин до інформаційних ресурсів;

– збереження балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір і забезпечення національного суверенітету.

Дослідження інформації як об'єкта інформаційних правовідносин, визначення її ознак, юридичних властивостей дозволяє дійти висновку, що інформація сьогодні виступає у вигляді:

– товару;

– засобу, за допомогою якого здійснюється правове управління поведінкою суб'єктів;

– джерела для прийняття рішень;

– джерела отримання загальноосвітніх знань;

– засобу інформування суспільства;

– засобу звітності про діяльність юридичних та фізичних осіб;

– засобу реалізації прав і свобод особи.

Як об'єкт інформаційних правовідносин відповідно до Закону України «Про інформацію» (ст. 10) за змістом інформація поділяється на такі види:

– про фізичну особу;

– довідково-енциклопедичного характеру;

– про стан довкілля (екологічна інформація);

– про товар (роботу, послугу);

– науково-технічна;

– податкова;

– правова;

– статистична;

– соціологічна;

– критична технологічна інформація.

Інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно

ідентифікована (ст. 11). Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини.

Кожному забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законом.

Інформація довідково-енциклопедичного характеру – систематизовані, документовані, публічно оголошені або іншим чином поширені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище (ст. 12).

Інформація про стан довкілля (екологічна інформація) – це відомості та (або) дані:

– про стан складових довкілля та його компоненти, у тому числі генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими;

– чинники, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, зокрема адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани і програми);

– стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля;

– інші відомості та (або) дані (ст. 13).

Інформація про товар (роботу, послугу) – відомості та (або) дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару (роботи, послуги) (ст. 14).

Науково-технічна інформація – будь-які відомості та (або) дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть зберігатися на матеріальних носіях або відображатися в електронному вигляді (ст. 15).

Податкова інформація – сукупність відомостей і даних, створених або отриманих суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності й необхідних для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому Податковим кодексом України (ст. 16).

Правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо (ст. 17).

Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

З метою забезпечення доступу до законодавчих та інших нормативних актів фізичним і юридичним особам держава забезпечує офіційне видання цих актів масовими тиражами у найкоротші строки після їх прийняття.

Статистична інформація – документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ і процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства (ст. 18).

Соціологічна інформація – будь-які документовані відомості про ставлення до окремих осіб, подій, явищ, процесів, фактів тощо (ст. 19).

Критична технологічна інформація – дані, що обробляються (приймаються, передаються, зберігаються) в системах управління технологічними процесами об'єктів критичної інфраструктури.

Правовий режим критичної технологічної інформації визначається законами України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Критична технологічна інформація за режимом доступу належить до інформації з обмеженим доступом та підлягає захисту згідно із законом.

Законодавець широко застосовує поняття «інформація» у нормативно-правових актах у різних її видах:

масова інформація – інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб (ст. 22 Закону України «Про інформацію»), *твори у галузі науки, літератури і мистецтва* (Закон України «Про авторське право і суміжні права»);

конфіденційна інформація – інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень (ст. 21 Закону України «Про інформацію»);

державна таємниця (далі також – *секретна інформація*) – вид *таємної інформації*, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані Законом державною таємницею і підлягають охороні державою (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»);

реклама – інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформуванню або підтриманню обізнаності споживачів реклами та їх інтерес щодо такої особи чи товару (ст. 1 Закону України «Про рекламу»).

Поряд із видами інформації законодавець також виокремлює організаційні форми надання інформації:

документована інформація (*паперові та електронні документи* (п. 2 Порядку обов'язкової передачі документованої інформації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1454));

документ – матеріальна форма одержання, зберігання, використання та поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві (ст. 1 Закону України «Про обов'язковий примірник документів»);

база даних – систематизована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх взаємозв'язків у визначеній предметній сфері (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»);

банк даних – система програмно-апаратних, організаційних та технічних засобів, призначених для централізованого накопичення, обробки та використання даних (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»);

електронні інформаційні ресурси – систематизовані відомості і дані, створені, оброблені та збережені в електронній формі за допомогою технічних засобів та/або програмних продуктів (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»);

засоби інформатизації – комп'ютери, електронно-обчислювальна техніка, програмні продукти, інформаційні системи або їх окремі елементи, електронні комунікаційні мережі, що використовуються для реалізації інформаційно-комунікаційних технологій (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»);

інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, технологічних та виробничих процесів, спрямованих на створення умов для забезпечення розвитку інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій;

інформаційно-комунікаційні технології – результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік та послідовність виконання операцій для збирання, обробки, накопичення та використання інформаційної продукції, надання інформаційних послуг (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Отже, законодавець у межах розвитку інформаційного законодавства конкретизує види і форми надання інформації та інформаційних об'єктів, регулюючи конкретні інформаційні відносини.

В юридичній літературі інформація класифікована за роллю, в якій вона виступає в правовій системі, поділяючись при цьому на правову і неправову, і за ступенем доступу до неї.

Неправова інформація не є результатом правової діяльності, але використовується відповідно до приписів правових норм (наприклад масова інформація).

Правова інформація створюється у процесі правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності. Поділяється вона на нормативну правову та ненормативну правову інформацію.

Нормативна правова інформація як наслідок правотворчої діяльності міститься в нормативних правових актах.

Ненормативна правова інформація створюється, як правило, у порядку правозастосовної і правоохоронної діяльності.

До ненормативної правової інформації належать:

1) загальна інформація про стан законності і правопорядку: заяви, що надходять до прокуратури, Конституційного Суду, Верховного Суду, інших інстанцій про дотримання законності; судова, кримінальна і прокурорська статистика; інформація про дотримання прав і свобод людини; соціологічні дослідження про ефективність законодавчих та інших нормативно-правових актів;

2) інформація про цивільно-правові відносини, договірні та інші зобов'язання (договори, угоди та інші документи);

3) інформація про адміністративну діяльність органів виконавчої влади і місцевого самоврядування з виконання нормативних директив;

4) інформація судів і судових органів (судові справи, судові рішення тощо);

5) інформація, пов'язана з розкриттям і розслідуванням злочинів:

– кримінологічна інформація – дані про злочини та інші правопорушення;
– криміналістична інформація, використовувана в доказуванні факту злочину й ідентифікації особи чи групи осіб, які вчинили злочин;

– судово-експертна інформація, використовувана при проведенні судових експертиз для доказування факту злочину і вини обвинуваченого;

– оперативно-розшукова інформація, що містить відомості, які відображають перебіг і результати оперативно-розшукових заходів щодо

встановлення і розшуку осіб, які вчинили кримінально карані діяння, а також інші дані й матеріали.

За ступенем доступу вирізняють *відкриту інформацію* та *інформацію обмеженого доступу*, поширення якої можливе в умовах конфіденціальності чи секретності.

Відкритою є:

інформація як об'єкт цивільних правовідносин – твори науки і літератури, інші форми, що відображають інформацію (карти, фотографії тощо), а також інформація в документах, які закріплюють авторські права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки (патенти, свідоцтва);

масова інформація – інформація, що містить повідомлення інформаційного характеру, готується і поширюється ЗМІ і (чи) через Інтернет із метою інформування населення, у тому числі реклама діяльності фізичних та юридичних осіб, вироблених продуктів і наданих послуг, що пропонуються споживачам;

офіційні документи – закони, судові рішення, інші тексти законодавчого, адміністративного і судового характеру, а також їх офіційні переклади. Ця інформація створюється в порядку законотворчої чи іншої правової діяльності;

обов'язково надана документована інформація – обов'язкові контрольні примірники документів, інформація в облікових документах, дані документів, що надаються в органи статистики, податкова, реєстраційна та інша такого роду інформація. Створюється юридичними і фізичними особами в порядку обліку і звітності та направляється в обов'язковому порядку різним органам й організаціям відповідно до чинного законодавства.

Інформація обмеженого доступу:

державна таємниця – захищені державою відомості, створювані в умовах секретності відповідно до законодавства;

комерційна таємниця (інформація, що становить комерційну таємницю) – науково-технічна, технологічна, комерційна, організаційна чи інша інформація,

використовувана в економічній діяльності, у тому числі ноу-хау. Режим захисту такої інформації встановлюється законом;

інформація про громадян (персональні дані) створюється самими громадянами в їх повсякденній діяльності, зокрема пов'язаній із реалізацією прав і свобод (права на труд, на житло, на відпочинок, медичне обслуговування, соціальне страхування, пенсійне забезпечення, на свободу слова та ін.), виконанням обов'язків (наприклад військового обов'язку), і надається як відомості про себе (персональні дані) різним суб'єктам. Така інформація міститься в анкетах, історіях хвороб, податкових деклараціях про майновий стан і доходи, банківським документам тощо. Персональні дані мають належно захищатися відповідно до Закону України «Про захист персональних даних».

Наявні й інші підстави класифікації для досліджень інформації як об'єкта інформаційних правовідносин.

1.5. Інформаційна сфера. Інформаційні системи і технології

Середовище, в якому відбуваються процеси, пов'язані з інформацією, називають інформаційною сферою, інформаційним середовищем, інформаційним простором, інформаційним полем, інформаційним потенціалом. Найбільш вдалим серед них убачається *інформаційна сфера*.

Є підстави вважати, що як для України, так і для інформаційно розвинутих країн світу, доцільно використовувати широке тлумачення поняття «інформаційна сфера». Національна інформаційна сфера – це єдиний інформаційний простір України, який формується суспільством та державою і інтегрується до єдиного Європейського інформаційного простору з урахуванням національної інформаційної безпеки. Саме єдиний інформаційний простір є не тільки необхідною умовою плідної співпраці інформаційного суспільства та інформаційної держави, але й достатньою. На нашу думку, слід розглядати інформаційну сферу як самостійний феномен, розвиток якого підкоряється, з одного боку, певним закономірностям, але, з іншого, потребує відповідної

державної уваги. Досвід інформаційно розвинутих країн підтверджує це положення⁴.

До основних об'єктів інформаційної сфери науковці одностайно відносять:

- 1) інформацію, інформаційні ресурси;
- 2) інформаційну інфраструктуру, яка складається з таких інформаційних систем:

– організаційних – забезпечують розвиток і функціонування інформаційної сфери;

– інформаційно-телекомунікаційних – керують інформаційними потоками;

– інформаційних, комп'ютерних і телекомунікаційних технологій;

– засобів масової інформації.

Разом із тим щодо структури інформаційної сфери в науковій літературі існує кілька думок. Зокрема, виокремлюють в ній три складові:

1) *виробництво інформації* (процеси виробництва, створення та перетворення інформації);

2) *поширення інформації* (безпосереднє та опосередковане);

3) *споживання інформації*.

Сьогодні важко собі уявити інформаційну діяльність без використання сучасних інформаційних технологій, автоматизованих інформаційних систем, їх мереж, баз і банків даних, засобів обчислювальної техніки, зв'язку і телекомунікацій. Упровадження інформаційних технологій, новітніх технічних засобів у життєдіяльність людства сприяло формуванню в забезпечувальній частині інформаційної сфери двох складових: створення і застосування інформаційних технологій; створення і застосування засобів і механізмів інформаційної безпеки.

Створення і застосування інформаційних технологій передбачає вирішення питань забезпечення сучасного технічного рівня обігу інформації в

⁴Арістова І.В. Еволюційний розвиток поняття «інформаційна сфера» // Вісник ХНУВС. 2005. Вип. 31. С. 239-245. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnucs_2005_31_47.

суспільстві. Проте сучасні системи зв'язку і телекомунікацій зумовили проблеми безпеки інформаційної сфери. Основним призначенням інформаційної безпеки вважається виявлення загроз і захист інформації від несанкціонованого доступу, інформаційних прав і свобод особи, суспільства, держави від впливу хибної, шкідливої інформації, дезінформації.

Розподіл інформаційної сфери на такі складові умовний, оскільки всі вони тісно пов'язані між собою, впливають одна на одну. Вихідна інформація утворюється під впливом навколишнього середовища, а також на основі інформації з інформаційних ресурсів. Інформаційні ресурси – на основі як вихідної інформації, так і відомостей з інших інформаційних ресурсів виступають накопичувачами ретроспективної інформації (яка була створена в різні часи). У результаті споживання інформації створюється нова інформація, формуються чи доповнюються інформаційні ресурси, відповідно відбувається обіг інформації в інформаційній сфері.

Розглянемо складові інформаційної сфери докладніше. Серед них:

– створення і поширення інформації – функціонує для задоволення інформаційних потреб споживачів, де *суб'єктами* є виробники інформації (громадяни, їх об'єднання, організації, підприємства, установи, органи державної влади і місцевого самоврядування). *Об'єктом* – є інформація, яка поширюється за допомогою засобів масової інформації, пошти, Інтернету, а також у результаті дій юридичних і фізичних осіб (масова інформація, довідки, реклама, науково-дослідницькі звіти, статистичні зведення, декларації тощо);

– пошук, отримання і споживання – провідна у процесі обігу інформації. Саме тут виникають потреби в інформації і забезпечуються інформацією її споживачі. Серед *основних її суб'єктів* – споживачі, користувачі або одержувачі інформації (громадяни, науковці, фахівці, юридичні і фізичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування, інші суб'єкти, які діють у порядку реалізації своїх конституційних прав на пошук та отримання інформації чи виконання функцій, віднесених до їх компетенції). *Основним об'єктом* при цьому є будь-яка інформація, яка вимагається споживачами (аудіо-,

аудіовізуальна та друкована інформація, що поширюється ЗМІ, інформаційні продукти, підготовлені в порядку надання інформаційних послуг громадянам – документи, тематичні добірки, довідки, банки даних тощо). Право на інформацію громадян України охороняється законом. Держава гарантує всім учасникам інформаційних відносин рівні права та можливості доступу до інформації, крім випадків, передбачених чинним законодавством;

- формування інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів і послуг – потужний інформаційний ресурс, накопичувач знань людства;

- одна із забезпечувальних складових інформаційної сфери – створення і застосування інформаційних технологій має забезпечувати розробку всіх засобів технічного, організаційно-правового і програмного захисту, які сприяють підвищенню безпеки інформаційної сфери. При цьому особлива увага приділяється захисту комп'ютерних носіїв інформації, баз даних, баз знань, програмного забезпечення, автоматизованих інформаційних систем і їх мереж тощо;

- створення і застосування засобів і механізмів інформаційної безпеки – виконує функції захисту інформаційної сфери, процесів її розвитку в інтересах громадян, суспільства, держави. Умовно виокремлюються такі напрями інформаційної безпеки: правові, управлінські та інженерно-технологічні (у тому числі програмно-математичні). Її суб'єктами є всі суб'єкти інформаційної сфери: органи державної влади і місцевого самоврядування, юридичні й фізичні особи, які розробляють і використовують інформаційні системи, технології і засоби їх забезпечення; організації, підприємства, установи, що формують інформаційні ресурси і надають споживачам інформацію з них, державні структури й посадові особи, які забезпечують інформаційну безпеку. Ця складова нерозривно пов'язана з іншими. Так, у сфері пошуку, отримання і споживання інформації захищаються: права споживачів на отримання і використання інформації; громадяни, суспільство і держава від впливу шкідливої, небезпечної, недостовірної інформації; створення і поширення інформації (інформація як об'єкт інтелектуальної власності, документована інформація як об'єкт

інтелектуальної і речової власності тощо); формування інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів і послуг (захищаються від несанкціонованого доступу: інформаційні ресурси на всіх видах носіїв, у тому числі й такі, що містять інформацію обмеженого доступу; інформаційні системи та їх мережі; програмне забезпечення тощо).

Для ефективного регулювання правовідносин в інформаційній сфері мають враховуватися об'єктивні закони її розвитку, а також розвитку інформаційних відносин.

Як зазначалося вище, під документом (документованою інформацією) розуміють передбачену законом матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві.

Документи поділяються на первинні і вторинні. Первинний містить у собі вихідну інформацію, вторинний являє собою результат аналітико-синтетичної обробки та іншої переробки одного або кількох документів.

У науковій літературі вирізняють такі види документованої інформації:

– інформація як результат творчості (наукові й літературні твори, винаходи, відкриття, секрети виробництва);

– інформація, що надається обов'язково, тобто документована інформація, яка готується юридичними і фізичними особами в порядку звітності про власну діяльність і надається ними уповноваженим органам і організаціям, а також обов'язкові примірники документів;

– документована інформація про громадян (персональні дані), яка готується і надається кожним про себе при реалізації своїх прав і виконанні обов'язків;

– офіційна документована інформація, що готується і поширюється органами державної влади і місцевого самоврядування, судовими органами, суспільними об'єднаннями відповідно до їх компетенції;

– масова інформація, що містить повідомлення інформаційного характеру, яка готується і поширюється ЗМІ з метою інформування населення, у тому числі

реклама діяльності фізичних та юридичних осіб щодо вироблених продуктів і можливих послуг, які можуть пропонуватися споживачам;

- інформація про вибори і референдуми;
- інша створювана вихідна й похідна інформація.

У процесі творчості може створюватися така документована інформація:

- літературні й наукові твори;
- патенти на винаходи і промислові зразки, свідоцтва на корисні моделі;
- документи, що містять секрети виробництва і науки (ноу-хау).

Офіційна документована інформація створюється органами державної влади і місцевого самоврядування, судовими органами, суспільними об'єднаннями відповідно до їх статусу і в порядку реалізації покладених на них функцій. А згідно зі ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» офіційні документи (закони, судові рішення, інші тексти політичного, законодавчого, адміністративного характеру), а також їх офіційні переклади не є об'єктом авторського права.

Документована інформація у вигляді офіційних документів, які не містять інформацію з обмеженим доступом, поширюється вільно. Виняток становить інформація, що стосується громадян (наприклад судові рішення, персональні дані), яка поширюється тільки відповідно до чинного законодавства.

Поняття «документована інформація» тісно пов'язане з поняттям *«інформаційний продукт (продукція)»*, який визначається як документована інформація, підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Отже, під інформаційною продукцією законодавець розуміє матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ та організацій.

Поняття інформаційного продукту як продукту, головне призначення якого задоволення потреб користувачів, уведене на законодавчому рівні, визначає інформацію як товар.

Загальновідомий вислів Вінстона Черчилля: *«Хто володіє інформацією, той володіє світом»* – не перебільшення. Інформація завжди високо цінувалася і завжди була вартісним товаром. Інформація в сучасному світі, у сучасному інформаційному суспільстві – стратегічний ресурс, що вирізняється потужним ринком інформаційних систем і технологій.

Поміж науковців дотепер бракує єдиного підходу до визначення поняття «інформаційна система». Проте практичні рекомендації з розробки, використання та оптимізації інформаційних систем існують вже кілька десятків років.

Перші спроби обґрунтувати це поняття зроблено в кібернетиці, де під інформаційними системами розумілися системи обробки даних у будь-якій предметній сфері із засобами накопичення, зберігання, оновлення, пошуку і видачі даних.

Варіанти визначення інформаційних систем знаходимо у спеціальній літературі із соціології, філософії, економіки та ін. Під інформаційною системою вбачають систему «машина – людина», системну роботу з інформацією, інформаційні процеси, потоки тощо.

Засоби забезпечення автоматизованих інформаційних систем і їх технологій – це програмні, технічні, лінгвістичні, правові, організаційні засоби (програми для ЕОМ, засоби обчислювальної техніки і зв'язку; словники, тезауруси і класифікатори, інструкції і методики; положення, устави, посадові інструкції; схеми та їх описання, інша експлуатаційна і супровідна документація, що використовується чи створюється при проектуванні інформаційних систем і забезпечує їх експлуатацію).

До об'єктів інформаційної системи відносяться засоби, комплекси, мережі й системи, технології, які можна об'єднати в одну структуру для виконання наступних функцій: збирання, зберігання (накопичення), обробки (виробництва), пошуку, поширення (розподіл, передача), приймання (споживання) інформації та надання інформаційних послуг.

Різновидом інформаційних систем є автоматизовані інформаційні системи (АІС).

Автоматизована інформаційна система здійснює автоматизовану обробку даних. До неї входять:

- технічні засоби обробки даних (засоби обчислювальної техніки і зв'язку);
- методи і процедури обробки інформації;
- програмне забезпечення.

До автоматизованих інформаційних систем насамперед належить Інтернет, а також автоматизовані системи управління (АСУ), автоматизовані системи обробки даних (АСОД), автоматизовані системи науково-технічної інформації (АСНТІ), бази даних і бази знань, експертні системи, інформаційно-обчислювальні системи, інформаційно-телекомунікаційні системи і мережі, системи зв'язку й телекомунікацій, а також засоби забезпечення цих систем і технологій.

База даних визначена як іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній галузі, а *база знань* – масив інформації у формі, придатній до логічної і смислової обробки відповідними програмними засобами (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

До об'єктів інформаційної системи ще можна віднести:

- засоби обчислювальної техніки та мережі;
- програмні засоби (операційні системи, СУБД тощо);
- системи і мережі зв'язку та телекомунікації;
- словники, класифікатори тощо.

Основними ознаками інформаційних систем є:

- виконання одної або кількох функцій щодо інформації;
- єдність системи (файлова система, єдині стандарти та протоколи тощо);
- можливість складання або розбирання об'єктів системи під час виконання заданої функції.

Сьогодні інформаційна система має бути:

- ефективною – визначається співвідношенням витрат та отриманих результатів;

- якісною у площині функціонування;

- надійною, що визначається надійністю її технічних засобів і помилками користувачів;

- безпечною, тобто означає таке її функціонування, за якого забезпечується захист інформації, що в ній опрацьовується.

Виокремлюють наступні види інформаційних систем:

- загального (відкриті) та обмеженого користування (закриті);

- державні та недержавні (корпоративні);

- національні та міжнародні;

- малі, середні, великі тощо.

У цій сфері вирізняють дві групи суб'єктів: організують і розробляють інформаційні системи, інформаційні технології і засоби їх забезпечення; експлуатують ці об'єкти.

Суб'єктами, що організують і розробляють інформаційні системи, виступають замовники і розробники: органи державної влади, юридичні й фізичні особи – організації і підприємства, спеціалісти. Суб'єктами, що експлуатують інформаційні системи, інформаційні технології, є органи державної влади, їх підрозділи, юридичні й фізичні особи.

Серед найважливіших напрямів діяльності суб'єктів у цій сфері має бути формування і розвиток програмно-технічної частини інформаційної інфраструктури сучасного інформаційного суспільства. Під інформаційною інфраструктурою у цьому випадку розуміється організована сукупність засобів обчислювальної техніки, зв'язку і телекомунікацій, а також масової інформації і інформаційних ресурсів, яка забезпечує ефективну та якісну реалізацію інформаційних процесів – вироблення, збирання, накопичення, зберігання,

пошуку, поширення і споживання інформації для задоволення потреб особи, суспільства, держави.

Інформаційно-комунікаційні технології – результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік та послідовність виконання операцій для збирання, обробки, накопичення та використання інформаційної продукції, надання інформаційних послуг (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Сьогодні проблема розвитку інформаційних технологій є чи не найважливішою в усьому світі, оскільки саме інформаційні технології визначають рівень науково-технічного прогресу в будь-якій державі.

Правове регулювання у сфері інформаційних технологій, відповідно до визначення останніх, має охоплювати такі питання: вид продукції, її автор, сфера застосування, призначення, виготовлення, обмін та використання.

Вирізняють два напрями регулювання: створення продукції та її використання. Відповідно правові проблеми інформаційних технологій можна поділити на такі, що регулюють питання:

- створення і використання інформаційних технологій в економіці держави;
- використання інформаційних технологій у різних сферах життєдіяльності держави.

Зважаючи на особливу роль інформаційних технологій, головним у розвитку інформаційної сфери України є:

- державна підтримка пріоритетних інформаційних технологій;
- конкурсне розміщення державних замовлень на нові інформаційні технології;
- відкритий конкурсний відбір при реалізації державних проектів зв'язку, телекомунікацій та інформатизації;

– розробка і реалізація нормативних правових актів, які регулюватимуть відносини у сфері розробки і впровадження перспективних інформаційних технологій;

– стимулювання використання вітчизняних інформаційних технологій.

Отже, у першому розділі посібника розглянуто:

– передумови виникнення та формування інформаційного права;

– завдання і структура навчальної дисципліни;

– предмет, методи та функції інформаційного права;

– система інформаційного права.

Крім того, надано визначення поняттю «інформація» як одному з головних об'єктів інформаційного права і таким важливим категоріям інформаційного права, як «інформаційне суспільство», «єдиний інформаційний простір», «інформаційна сфера», «інформаційні системи та технології» тощо.

Засвоєння розглянутого матеріалу дозволяє перейти до вивчення наступних тем дисципліни «Актуальні питання інформаційного права».

Питання для самоконтролю

1. Передумови виникнення та формування інформаційного права.
2. Місце інформаційного права в системі правових наук.
3. Визначення інформаційного права в об'єктивному і суб'єктивному сенсі.
4. Галузі права, з якими взаємодіє інформаційне право.
5. Провідні функції інформаційного права.
6. Основні ознаки та властивості інформації.
7. Законодавче визначення поняття «інформація».
8. Визначення інформаційного простору.
9. Основні види інформації за змістом, окреслені законодавцем.

Розділ II

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Методологічні засади дослідження державної інформаційної політики

У сучасних умовах активної розбудови інформаційного суспільства та поширення інформаційного простору проблема формування й розвитку державної інформаційної політики в Україні набуває все більшої важливості та актуальності.

На погляд В. Негодченка, обґрунтоване виокремлення пріоритетних напрямів інформаційної політики держави сприятиме зосередженню зусиль науковців та практиків на врегулюванні важливих сфер громадянського життя, впровадження низки задач, спрямованих на реалізацію основних засад державної інформаційної політики⁵.

Під час реалізації євроінтеграційного напрямку розвитку нашої держави вкрай важливим є формування та створення безпечних умов для функціонування інформаційного простору України.

Державна інформаційна політика має бути цілісною, вивіреною та незалежною від зовнішніх та внутрішніх факторів. Досить актуальним у сучасних умовах є дослідження цілей, мети, основних завдань та напрямів формування й розвитку державної інформаційної політики, що у свою чергу спрямована на формування, використання та забезпечення безпеки державних інформаційних ресурсів України.

⁵Негодченко В. Основні напрями державної інформаційної політики в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 77-81. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_4_15.

Вітчизняні науковці В. Конах, Г. Почепцов та інші розглядали теоретичні та методологічні засади впровадження державної інформаційної політики, досліджували зарубіжний досвід такого впровадження.

Проблемою становлення та функціонування інформаційної сфери в нашій країні почали займатися вітчизняні вчені у 90-і роки минулого століття. Серед наукових доробок в сфері державної інформаційної політики на особливу увагу заслуговують роботи українських учених І. Арістової, Л. Губерського, Ю.Нестеряка тощо.

Слід окремо виділити монографію І. В. Арістової «Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти», де дослідник розкриває головну мету державної інформаційної політики, а саме – становлення відкритого інформаційного простору та його інтеграцію у світовий міжнародний інформаційний простір, враховуючи державні пріоритети та особливості країни на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях⁶.

Нарешті, узагальнення досліджень в сфері функціонування державної інформаційної політики України було проведено групою науковців Національного інституту стратегічних досліджень за загальною редакцією Ю. Г. Рубана.

Таким чином, вивчення проблем формування державної інформаційної політики України відбувалось шляхом опрацювання значної кількості нормативно-правових документів та наукової літератури.

Разом з тим, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, присвячених формуванню державної інформаційної політики України, особлива актуальність нині полягає у вивченні інформаційної сфери під час повномасштабної агресії проти України.

З метою комплексного дослідження та однозначного сприйняття державної інформаційної політики треба розглянути основні поняття, терміни та

⁶Арістова І В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / за заг. ред. Бандурки О. М. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. 368 с.

визначення, які використовуються у цій науковій праці. До ключових понять щодо розглядуваної тематики входять, на наш погляд, такі: «інформаційний простір», «інформаційна безпека», «державна інформаційна політика» тощо.

Інформаційний простір. У часи загальної інформатизації та розбудови інформаційного суспільства суттєвою державоутворювальною ознакою та обов'язковою умовою інформаційного суспільства вважається інформаційний простір.

К. І. Беляков вважає, що сутність єдиного інформаційного простору більш повно можна визначити через категорію єдиного інформаційно-правового простору, що «являє собою систему організаційно та методично пов'язаних інформаційних ресурсів, які формуються державою та іншими учасниками інформаційних відносин»⁷.

Єдиний інформаційний простір є необхідною ознакою успішного формування інформаційного суспільства. Крім того, єдиний інформаційний простір є гарантом збереження інформаційного суверенітету держави.

Отже, законодавець в межах розвитку інформаційного законодавства конкретизує види і форми надання інформації і інформаційних об'єктів, регулюючи конкретні інформаційні відносини.

Поняття «**інформаційна безпека**» визначено в Законі України «Про основи національної безпеки України», вважається одним із видів національної безпеки та важливою функцією держави. Під інформаційною безпекою розуміють «елемент національної безпеки, процес управління загрозами і небезпеками державними й недержавними структурами та окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет України»⁸.

⁷Беляков К. І. Організаційно-правове та наукове забезпечення інформатизації в Україні: проблеми теорії та практики : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 38 с.

⁸Харченко Л.С., Ліпкан В.А., Логінов О.В. Інформаційна безпека України: Глосарій I / за заг. ред. проф. Р. А. Калюжного. Київ: «Текст», 2004. 180 с.

Поняття «*державна інформаційна політика*» є одним із найважливіших в гуманітарних науках. Сучасна державна інформаційна політика є частиною загальної системи державного управління.

Загальна характеристика поняття «державна інформаційна політика» надається в Законі України «Про інформацію» (зі змінами 2019 року). Державна інформаційна політика визначається як «сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання інформації». Державна інформаційна політика розробляється та реалізується органами державної влади загальної та спеціальної компетентності (ст. 6). Також у цьому Законі надається визначення основних напрямів державної інформаційної політики.

Поняття «державна інформаційна політика» І. С. Березовська визначає як політику, що «має закласти фундамент розвитку громадянського суспільства та сформувати єдиний інформаційний простір України».

Науковці у своїх працях наводять основні напрями державної інформаційної політики, а саме: доступ громадян до інформації; розвиток інформаційних комп'ютерних мереж; удосконалення організаційного, нормативно-правового та наукового забезпечення процесу інформатизації; оновлення державних інформаційних ресурсів та ін.

Основними принципами державної інформаційної політики України в умовах євроінтеграції вважають: відкритість для суспільства; рівні права для громадян; системність; пріоритетність вітчизняного виробника; соціальна орієнтація; пріоритетність права.

Підсумовуючи викладене, державну інформаційну політику України можна визначити як комплекс взаємоузгоджених ідей та принципів, сформульованих з урахуванням потреб громадськості та держави.

Одним із важливих елементів системи державного управління є обмін, якість та правдивість інформації, а також оперативність і захищеність її передавання. Саме зазначені показники формують ефективну систему державного управління в інформаційній сфері.

На етапі становлення інформаційного середовища в Україні було створено біля тисячі телерадіоструктур – від загальнонаціональних до місцевих. Спочатку основними власниками ефіру були лише державні телерадіокомпанії, однак ситуація поступово змінювалася. Значна частина недержавних телерадіоструктур досягла певних успіхів як у розвитку, так і у «змаганні за телеглядача».

Так, із часу проголошення Україною незалежності, за даними тоді ще Державного комітету України по пресі (нині – це Державний комітет телебачення і радіомовлення України) станом на грудень 1991 р. в державі на той час випускалося 2609 друкованих періодичних видань (з них 2263 – газети, 346 – журнали).

За даними книжкової палати, за 2020 рік загальна кількість усіх газет в Україні становила за рік понад 1 млн 155 тис. примірників. За даними Держкомтелерадіо, у 2020 році в Україні друком вийшли 1529 газет, серед них 467 – загальнодержавної сфери, 214 регіональних (обласних) і 752 місцевої сфери розповсюдження. У порівнянні з доковідним 2018 роком кількість газет зменшилася на 207 примірників, а кількість усіх видань знизилася на 672 тис.

Найбільша кількість газет – 366 у 2020 році виходила у Києві, у Вінницькій області – 67; Дніпропетровській – 107, Запорізькій – 87, Київській – 84, Полтавській – 60; Харківській – 82. Найменше – в Закарпатській (24), Івано-Франківській (24), Рівненській (24), Чернівецькій (17) областях. Наведені показники спонукають до роздумів.

Більшість газет (понад 800) виходила лише один раз на тиждень, 83 видання – два рази. 828 газет виходили державною мовою, 293 – російською, 344 – двома мовами, решта – іншими мовами.

1 січня 2016 року в Україні розпочато реформу державних та комунальних ЗМІ, згідно з якою ЗМІ мали вивести із числа засновників державні і комунальні підприємства та здійснити перереєстрацію. Реформа була розрахована на 3 роки, однак у грудні 2018 року сплив цей термін.

Щодо організації телерадіомовлення: у 2009 році в державі функціонувало 15 національних, 5 обласних та 210 місцевих телевізійних каналів; 15 національних, 8 обласних каналів радіомовлення, 23 обласних радіоканали та 301 місцевий канал радіомовлення. Нині в нашій державі працюють більш ніж 800 телерадіостанцій, з них лише 28 – державних.

Слід зазначити, що сучасний розвиток значної кількості недержавних ЗМІ та комунікації відбувся за рахунок державних коштів, які виділялися на розвиток телебачення, видавництва та радіостанцій. До того, на жаль, у нашій країні більша частина ЗМІ та комунікації соціально-політичного спрямування виявилися фінансово неспроможними. Залишилися ті, що отримували інвестиції від олігархів та із-за кордону. Це призвело до контролю інвесторами програмної політики ЗМІ та комунікації й формування їх матеріалів.

Разом з тим, таке положення часто не відповідає інтересам й потребам громадян і держави. Адже Україна обрала шлях євроінтеграційного розвитку й відповідно, державна інформаційна політика України декларована згідно із сьомою Європейською конференцією з питань політики в сфері засобів масової інформації, де були проголошені головні принципи інформаційного розвитку держав Європи.

Аналізуючи існуючі проблеми, що значним чином впливають на формування та розвиток державної інформаційної політики України, О. Рябоконт виділяє такі: недостатньо злагоджене функціонування державних та приватних органів в сфері ефективного використання інформаційних ресурсів; низька ефективність використання матеріальних, а також кадрових ресурсів; недостатня швидкість розбудови національної інформаційної інфраструктури, недостатнє використання сучасних інформаційних технологій; низький рівень доступу громадян до новітніх інформаційних та комунікаційних технологій, відсутність однакового рівня доступу до інформаційних ресурсів з різних територій країни; недостатній рівень захисту авторських прав на програмні засоби; неадекватна фінансова підтримка з боку держави щодо проведення наукових досліджень у сфері інформатизації.

У 2015 році в Україні було створено Міністерство інформаційної політики, одним із головних завдань якого було забезпечення державної інформаційної політики України. А вже у 2019 році згідно з Постановою Кабінету міністрів України від 16 жовтня 2019 року № 885 воно було реорганізовано в Міністерство культури та інформаційної політики (МКІП), положення про яке набрало чинності 1 січня 2020 року. Основними завданнями МКІП, зокрема, є *формування та реалізація державної політики у таких у сферах:*

- культури та державної мовної політики;
- інформаційного суверенітету, інформаційної безпеки України;
- державного іномовлення; у сферах популяризації України в світі, стратегічних комунікацій, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами;
- відновлення та збереження національної пам'яті, у сфері мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи;
- медіа, зокрема з питань медіаграмотності, інформаційній та видавничій сфері.

МКІП очолює Міністр, який призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України і звільняється з посади Верховною Радою України.

2.2. Нормативно-правове забезпечення формування державної інформаційної політики України

Важливим завданням держави вбачається забезпечення законного права громадян на отримання, накопичення, зберігання та використання інформації, а також вільного волевиявлення своєї думки. О. Рябоконтюк слушно зазначає, що «важливим є використання комплексного підходу під час розвитку інформаційного суспільства в Україні, що спрямований на стратегічний стан інформатизації суспільства та координується існуючими соціально-політичними, економічними, культурними пріоритетами нашої держави».

З часу проголошення Україною незалежності виникла нагальна потреба у формуванні та розвитку національного інформаційного простору. На початку 90-х років минулого століття з різних причин вітчизняним ЗМІ з боку державних органів влади та й політичних партій приділялося недостатньо уваги. В той час вітчизняні мас-медіа були в опозиції до діючої влади.

В умовах розбудови демократичної держави перед владою України постала актуальна проблема: необхідність визначення конституційних засад інформаційної політики держави. Адже орієнтація на демократичні цінності вимагала розробки законодавчих засад управління та контролю інформаційної сфери в Україні. Прийнятий у 1992 році Закон України «Про інформацію» заклав юридичне підґрунтя державної інформаційної політики незалежної України. Тобто, в законі були визначені концептуальні засади інформаційного суверенітету, правові засади міжнародного співробітництва, закріплено право громадян на інформацію.

Статтею 34 *Конституції України* кожному громадянину гарантується право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань та право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію будь-яким законним способом. Реалізація цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання правопорушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Крім того, статтею 32 Конституції України висвітлюється положення щодо заборони втручання в особисте та сімейне життя особи, а також збирання й використання конфіденційної інформації без згоди на таку діяльність особи.

Нормативно-правові засади формування державної інформаційної політики є найбільш важливими законодавчими документами, на яких ґрунтується, формується та реалізується даний різновид суспільної діяльності. Саме в основних законодавчих основах державної інформаційної політики

знайшли своє відображення найбільш важливі засади впровадження державної політики в інформаційній сфері як принципи державної інформаційної політики.

Головні напрямки становлення та функціонування державної інформаційної політики визначені низкою нормативно-правових документів, а саме:

1. Закони України:

– *«Про інформацію»*. Цей Закон регулює відносини відносно створення, збирання, отримання, зберігання, використання, охорони та захисту інформації. Одними з головних напрямів державної інформаційної політики є: отримання громадянами потрібної їм інформації; створення державних систем і мереж інформації; посилення матеріально-технічних, економічних, організаційно-правових та наукових засад інформаційної діяльності; забезпечення ефективного використання інформації; сприяння системному оновленню та зберіганню державних інформаційних ресурсів; створення комплексної системи охорони інформації; активізація міжнародної співпраці в галузі інформації;

– *«Про медіа»*. У вказаному документі створені правові основи діяльності мультимедійних засобів масової інформації в Україні;

– *«Про науково-технічну інформацію»*;

– *«Про державну таємницю»*;

– *«Про інформаційні агентства»*;

– *«Про рекламу»*;

– *«Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення»*;

– *«Про Концепцію Національної програми інформатизації»*;

– *«Про національну програму інформатизації»*;

– *«Про основи національної безпеки України»*;

– *«Про Основні засади державної інформаційної політики»*. У цьому документі визначається мета, основні принципи, завдання та напрями розвитку держави у інформаційній сфері;

– *«Про доступ до публічної інформації»*, де описано засади опублікування і поширення певних категорій інформації її розпорядниками, права на активний і пасивний доступ користувачів до інформації тощо;

– *«Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»*, який спрямований на визначення правових та організаційних основ забезпечення інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основних цілей, напрямів та принципів державної політики у сфері кібербезпеки України.

2. Постанови Верховної ради України та Кабінету Міністрів України щодо розглядуваної тематики:

– *«Про підсумки парламентських слухань «Інформаційна політика України: стан і перспективи»*;

– *«Про підсумки парламентських слухань «Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України»*;

– *«Про парламентські слухання «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова та цензура в Україні»*.

– *«Про затвердження Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять службову інформацію»*.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України:

– *«Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні»*.

4. Укази Президента України щодо державної інформаційної політики:

– *«Про першочергові заходи щодо забезпечення доступу до публічної інформації в допоміжних органах, створених Президентом України»*;

– *«Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації»*;

– *«Про введення воєнного стану в Україні»*;

– «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Відповідно до останнього, РНБО України постановила, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом».

Крім того, основи державної інформаційної політики регулюється Верховною Радою України, подальше її втілення забезпечується Кабінетом Міністрів України. Також Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, спрямовує та координує діяльність цих органів. Тобто, державна інформаційна політика впроваджується низкою комплексних організаційних і правових заходів, що мають вплив на об'єкт управління.

Окрім зазначених актів, з цієї тематики в Україні також існує низка нормативних документів (концепції, доктрини тощо). Отже, можна констатувати, що існує досить значний масив нормативно-правових документів, цілком достатній для забезпечення формування та розвитку державної інформаційної політики України.

Актуальним у процесі модернізації чинної нормативно-правової бази регулювання інформаційної політики України є орієнтування на європейські критерії забезпечення інформаційних прав, свобод, інформаційної безпеки людини і громадянина на прикладі досвіду країн ЄС. Як приклад можна навести практику Швеції, де захист прав особистості та право громадянина «Вільно висловлювати свої думки, оприлюднювати офіційні документи, робити заяви і повідомляти будь-яку інформацію» затверджено Актом «Про свободу преси», у главі «Право на анонімність».

2.3. Оптимізація державної інформаційної політики України в особливих умовах

Інформаційну політику в умовах війни розглядають як систему заходів держави разом із громадськими організаціями та суспільством шляхом забезпечення процесів інформатизації, розбудови інформаційного суспільства з метою захисту прав людини, моралі, інформаційної безпеки особи, суспільства та держави.

Державна інформаційна політика забезпечує розвиток інформаційної сфери шляхом розбудови єдиного інформаційного простору. В Україні поступово відбулися зміни у пріоритетах від політики інформатизації до національної інформаційної політики.

Отже, інформаційна політика допомагає вирішити важливі державні, а також міжнародні завдання, головними з яких в умовах воєнного стану стає: забезпечення балансу інтересів суспільства, отримання об'єктивної та актуальної інформації, дотримання вимог режиму таємності під час ведення широкомасштабних бойових дій.

Важливими завданнями інформаційної політики в умовах війни має стати вирішення проблеми балансу інтересів суспільства, отримання об'єктивної та своєчасної інформації, необхідність дотримання вимог секретності в умовах ведення масштабних бойових дій, виконання різноманітних завдань збройними силами та іншими мілітаризованими формуваннями з відбиття агресії ворога.

Формування державної інформаційної політики під час воєнного стану має ґрунтуватися на уявленнях про інформаційну політику як систему ідей, цілей, методів та засобів, за рахунок яких держава здійснює нормативно-правове регулювання відносин між суспільством та державною інформаційною системою.

Війна та агресивна інформаційна політика загарбника постійно будується на формуванні серед населення стійких думок про погіршення соціально-економічної обстановки, нестабільність, ворог активізує деструктивні

ідеологічні фактори, що становлять небезпеку для національних цінностей, ідеалів, традицій, що руйнують соціалізацію особистості, створюють загрозу для безпеки життя та діяльності людини, суспільства та держави.

У свій час Указом Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» передбачалась розробка проекту «Стратегії впровадження національної інформаційної політики», основною метою якої стало б удосконалення існуючої інформаційної політики та модернізація наявних механізмів її реалізації.

Крім того, в зазначеному проекті Стратегії певна увага приділялася:

- модернізації чинного законодавства України в інформаційній сфері відповідно до європейських стандартів;
- розвитку та популяризації національної інформаційної інфраструктури та підвищенню конкурентності власних виробників інформаційних продуктів;
- уточненню стратегії функціонування механізмів контролю за різними системами передачі інформації;
- створенню єдиної державної системи зв'язків з громадськістю тощо.

Слід наголосити, що під час формування та функціонування інформаційної політики найбільшим за обсягом джерелом інформації є органи державної влади, а громадянське суспільство виступає тут як основний споживач (користувач) інформації. Ефективність впровадження державної інформаційної політики залежить також від системи забезпечення інформаційно-психологічної безпеки.

У сучасних умовах формування державної інформаційної політики потребує якісно нового підходу та теоретичного переосмислення. Розбудова провідними державами інформаційного суспільства, прагнення до інформаційного домінування та контролю за інформаційними потоками створюють проблеми нового типу, вирішення яких неможливе традиційними способами.

Особливим викликом для сучасної системи цінностей виступають інформаційні війни. Психологічний інформаційний вплив, маніпулювання

інформацією на супротивника давно стали засобами ведення інформаційної війни. Особливість такого виду війни є той факт, що вплив відбувається із застосуванням високих технологій. Крім того, такий ресурс є, як правило, неконтрольованим, його правова регламентація є досить проблематичною справою. Тому тут активно застосовується перекручена, неправдива інформація, яка є засобом для маніпуляції свідомістю людини.

Сучасне глобалізоване суспільство трансформує роль держави, державної влади, системи державної оборони у військовому конфлікті. Мета інформаційної війни – послабити моральні та матеріальні сили супротивника або конкурента й посилити власні. Вона передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини. Очевидно, що інформаційна війна – складова частина ідеологічної боротьби.

У контексті сучасної війни процес «боротьби за інформацію» виступає як один із основних чинників. При цьому, якщо раніше інформаційна перевага вважалася одною із головних умов перемоги, в умовах цієї війни акцент досить часто переміщується у бік завоювання та утримання такої переваги. Конкретним проявом подібної боротьби в цій сфері можна вважати інформаційно-медійну активність представників державної влади та особисто Президента України В. Зеленського.

На зміну традиційному розумінню війни як збройного конфлікту між певними людськими та технічними ресурсами, прийшли нові поняття й терміни, а саме: «інформаційна війна», «гібридна війна», «кібервійна», «війна компроматів» та ін. В результаті впровадження досягнень науково-технічного прогресу, зокрема, в сфері новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у військову справу з'явився нових напрям – військово-інформаційний.

Вкрай важливим та актуальним після початку військового вторгнення було рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Згідно з цим рішенням РНБО України постановила, що «в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної

безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі».

Крім того, в алгоритмі роботи з акредитованими представниками ЗМІ закріплено, що «у період дії воєнного стану заборонено поширювати інформацію, яка стосується: найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів у районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність особового складу військових частин (підрозділів); кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання; інформацію щодо операцій (бойових дій), які проводяться або плануються; інформацію про військові частини (підрозділи), форми, методи, тактику їх дій та способи застосування за призначенням тощо».

Одним із важливих нормативно-правових документів щодо державної інформаційної політики в умовах війни став Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX, який спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, захист національних інтересів України та прав користувачів медіасервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості.

Цей Закон відносить до грубих порушень інформаційного законодавства дії, пов'язані з поширенням інформації, що висвітлює збройну агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності; поширення недостовірних матеріалів щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у

разі якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності.

Доречно згадати про вкрай важливий Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03 березня 2022 року №73.17 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану.

Проблемам Державної інформаційної політики у сучасних умовах та її негативним проявам в нашій країні приділяється багато уваги. Такі аспекти широко обговорюються на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах. У своїй промові час проведення 29 листопада 2023 року міжвідомчого круглого столу «Поширення дезінформації як загроза національній безпеці: пошук ефективних засобів протидії» перший заступник Голови Держкомтелерадіо Богдан Червак підкреслив, що питання протидії ворожій пропаганді є питанням виживання нашої держави.

Дезінформація є конвенційним способом ведення війни, який використовується обома сторонами. Україна також взяла на озброєння весь арсенал для ведення інформаційної війни і хотіла б його поліпшити. Разом з тим, Україна воює саме за право бути демократичною державою і дотримуватись свободи слова. Але протидія дезінформації – це, як правило, обмеження доступу до певних каналів поширення інформації та обмеження для «ворожих» спікерів. Це – обумовлені війною обмеження свободи слова. Треба відшукати прозорі і чіткі критерії таких обмежень допоможуть протидіяти ворогу, але залишатися демократією.

Культуру не дарма вважають нашим другим фронтом. І на ньому перемога не менш важлива, ніж на тому, до якого нині прикута увага всього демократичного світу. Після 24 лютого 2022 року наше культурне середовище поклато край розмовам про власну розрізненість і токсичність. Люди та інституції з одних регіонів за лічені години перетворилися на хаби допомоги,

приймаючи людей та інституції з інших регіонів. І цей соціальний досвід вражає і, мабуть, ми ще ніколи не були такими об'єднаними.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну довело: чим більше російських ракет, танків, солдатів на нашій землі, тим більше в нас україномовних громадян, які цікавляться своєю історією та культурою. Платформа для вивчення мов Duolingo зафіксувала глобальний сплеск кількості людей, які вивчають українську мову, тож це – одна з головних тенденцій року.

З перших днів повномасштабного вторгнення українські діячі культури та публічні інтелектуали озброїлися термінологією і апаратом деколоніальних студій, пояснюючи іноземцям причини російсько-української війни, критикуючи зверхні та упереджені погляди на українську культуру й історію. Провідником цієї діяльності на міжнародній арені став Український інститут (УІ).

У сфері інформаційної політики. Багато поглядів прикуті сьогодні до України. У цьому контексті важливою перевагою українського інформаційного простору є відкритість і прозорість. За тим, як ведуть комунікації наш Президент, Міноборони, МЗС і Генштаб, слідкують на Заході.

Неабиякого успіху ми досягли в побудові державних комунікацій. Прикладом якісної кооперації між різними державними установами став сайт dovidka.info, який веде Центр стратегічних комунікацій при Мінкультури. Продуктивна співпраця між урядовими установами з метою провадження єдиної державної інформаційної політики – унікальний для нас досвід. Саме тому нам вдається назовні виходити єдиними, – бо немає такого, коли в президента одна інформаційна політика, у міністерств – друга, у РНБО – третя.

Здебільшого позитивно в суспільстві оцінили й започатковані МКІП проекти: сайт spravdi.gov.ua, створений Центром стратегічних комунікацій з метою допомоги у спростуванні фейків російської пропаганди; інформаційний марафон «Єдині новини #UАразом»; телевізійний проєкт «FREEDOM», розрахований на російськомовну аудиторію за кордоном; Медіацентр Україна, що діє на базі Укрінформу й наразі працює в Києві, Харкові, Львові та Одесі.

Вітчизняні експерти стверджують, що в Україні триває найбільша медійна війна в історії людства. І хоча її підсумки підбивати ще зарано, вже можна стверджувати, що доступність інформації виграла для нас першу битву: російська пропаганда про «визволення», «нацистів» і «військові об'єкти» не встояла проти тисяч любительських відео, які демонструють, як усе насправді є. Західна громадська думка, своєю чергою, не встояла перед оприявненим горем і героїзмом українців, зафіксованими найвідомішими виданнями світу та звичайними мобільниками.

Українське кіно – з перемогами й відкритими питаннями. До 2022 року українське кіно переживало свій підйом, який супроводжувався появою на національній кіномапі нових імен, стрімким розвитком усіх складових безпосереднього знімального процесу, підвищенням кваліфікаційного рівня кінопрофесіоналів, приєднанням до фонду Eurimages, запровадженням системи кеш-рібейтів, нагородами на міжнародних кінофестивалях. Але Велика війна призвела до значного скорочення бюджетів, тож наразі вітчизняна кіноіндустрія перебуває в підвішеному стані. Буде багато документального кіно, яке знімається тут і зараз про наші сучасні реалії в стані війни. Попри це, ми маємо продовжувати шукати шляхи для того, аби не дозволити кіноіндустрії знову потрапити в стан стагнації, який призведе до втрати всіх тих надбань, заради яких кіноспільнота важко працювала роками до того [106].

Безумовно, війна змінила життя кожного з нас кардинально, а весь український бізнес зазнав сильного економічного удару, і книжкова галузь – не виняток. Але, видавці гідно й з оптимізмом долають усі виклики, адже зараз увага всього світу прикута до України, що відкриває нові шляхи, через які ми можемо розказувати про нашу історію та культуру за допомогою креативних індустрій та, зокрема, через прекрасні книги талановитих українських письменників.

Випуск та продаж електронних видань – статистики поки що немає, проте експерти відзначають тенденцію щодо стрімкого зростання інтересу видавців до електронних та аудіокниг і поступову відмову від продажу незахищених копій

на користь поширення контенту в захищених форматах, зокрема, на національних платформах. «Війна росії в Україні прискорила появу українського контенту на Amazon і мало того, це – перспективний розвиток.

Питання для самоконтролю

1. Сутність та мета інформаційної політики України.
2. Теоретичні особливості формування та реалізації інформаційної політики в Україні.
3. Основні напрями удосконалення інформаційної політики.
4. Організаційно-правові засади інформаційної політики України.
5. Необхідність сталого розвитку інформаційної сфери держави.
6. Принципи та науково-методичні засади аналізу інформаційної політики України.
7. Характеристика стану інформаційної політики України.
8. Особливості зарубіжного досвіду формування та реалізації інформаційної політики України.
9. Стан нормативно-правової бази інформаційної політики України та шляхи її вдосконалення.
10. Проблеми конструювання та структуризації національного інформаційного простору України.
11. Основні критерії ефективності регулювання телерадіопростору України.
12. Місце і роль держави у системі національної інформаційної безпеки.
13. Зарубіжний досвід формування національних інформаційних ресурсів.
14. Особливості структури мовлення державних та недержавних (приватних) телерадіоорганізацій на загальнонаціональних каналах України.
15. Основні загрози інформаційній безпеці України та засади державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки.

Розділ III

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

3.1. Поняття інформаційних ресурсів. Національні інформаційні ресурси

Французьке слово *ressources* означає *засоби, джерела, можливості*. Наявність корисних ресурсів в будь-якій сфері є гарантією її стабільності та процвітання.

З кінця 70 – початку 80-х рр. ХХ ст. у науковий і практичний ужиток увійшло поняття «*інформаційні ресурси*».

За своєю значущістю інформаційні ресурси, не поступаючись іншим видам «стратегічної сировини», становлять найбільш важливий вид ресурсів, що визначають передусім інтелектуальну, а також економічну, політичну і військову потужність їх власника. Зокрема, інформаційні ресурси дозволяють суттєво заощадити матеріальні, енергетичні витрати при створенні нових продуктів і послуг, значно скоротивши при цьому терміни і підвищивши якість виконання інтелектуальних процесів у всіх сферах життєдіяльності людини, суспільства, держави.

Наявність, обсяг, якість і впорядкованість інформаційних ресурсів – найважливіші ознаки інформаційного суспільства. Інші ознаки походять від названих. Це і зростання кількості фахівців, зайнятих в інфосфері, і наявність інформаційних технологій тощо. Зрозуміло, без предмета праці – власне самих інформаційних ресурсів – решта ознак виникнути і функціонувати не може.

Інформаційні ресурси (інфоресурси) – це накопичена інформація про навколишню дійсність, зафіксована на матеріальних носіях, які забезпечують передачу інформації в часі й просторі між споживачами для вирішення конкретних завдань.

Інфоресурсом є вся накопичена інформація, зокрема:

- недостовірна (дефектологічна);
- що втратила свою актуальність;
- представлена хибними положеннями та неефективними підходами;
- із несумісними даними, накопиченими за нестандартними методиками;
- що втратила конкретність у результаті суб'єктивних тлумачень;
- явна дезінформація.

Залежно від носіїв інформації інформаційні ресурси поділяють на три основних класи:

1. Персонал, який володіє знаннями і кваліфікацією.
2. Документи усіх видів і їх зібрання на будь-яких видах носіїв.
3. Колекції об'єктів живої та неживої природи (промислові зразки, рецептури, технології тощо).

До інформаційного ресурсу належать і знання людей, проте не будь-які, а лише нові, що перетворилися на повідомлення, тобто закодовані, розподілені, передані каналами зв'язку. Основним тут є інформаційна робота – продуктивне використання знань. Причому індивідуальні розумові процеси «зливаються» в єдиний процес життєдіяльності соціального інтелекту завдяки інформаційним зв'язкам між людьми. Інакше кажучи, людська свідомість робить інфоресурс колективним, масовим. Соціальний інтелект взагалі не можна розглядати поза інформаційно-комунікативним процесом. Принципове значення в усвідомленні сутності інфоресурсу має форма існування і подання знань. Знання – це відображення того чи іншого аспекту об'єктивної дійсності, виражене у вигляді ідей (понять, уявлень чи суджень про якийсь предмет чи явище). Знання – жива, діалектична система: вони передаються іншим людям, матеріалізуються, існують у трьох формах («живі» знання; упереджені знання; інформативні повідомлення).

Не всі повідомлені знання (у вигляді книг, газет, радіопередач, патентних описів тощо) виступають інфоресурсом, тобто є інформативними. Тож, перед людством стоїть завдання вилучити максимум інформації з нагромаджених за

всю історію повідомлень і перетворити її в ресурс, який би активно функціонував.

Інфоресурс – інтелектуальний ресурс, і основні труднощі в розумінні його природи і функцій полягають у розкритті механізму переходу «знань у силу», способів його впливу на матеріальні чинники прогресу. Не сам по собі інфоресурс – «двигун» системи. Таким виступають матеріальні сили (енергетичні, трудові чинники). Але інфоресурс, немов фермент, «розв’язує» ці матеріальні чинники, переводить із латентного в активний стан і вводить їх у задане цільове русло.

Загалом інформаційні ресурси визначають як сукупність документів в інформаційних системах – бібліотеках, архівах, банках даних тощо (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

У більш конкретному вигляді під інформаційними ресурсами розуміють організовану сукупність інформації, інформаційних продуктів та інформаційних технологій, призначених для інформаційного забезпечення життєдіяльності людини, суспільства й держави. Тому книги (насамперед), музеї, бібліотеки, архіви тощо – усе це інформаційні ресурси.

Структуру інформаційних ресурсів становлять масиви документів, окремі документи тощо, в яких накопичується та зберігається сформована за певними ознаками або критеріями інформація.

Класифікація інформаційних ресурсів. За природою інформації, яка в них міститься, інформаційні ресурси поділяються на такі, що створюються зі штучної інформації в результаті інтелектуальної діяльності людини (наприклад, математична, логічна обробка інформації, літературні твори тощо, при цьому процес творчості припускає не тільки переробку вже відомої інформації, а й створення нової – прогнозів, винаходів та ін.) та інформації, яка утворюється самостійно, незалежно від людини (приміром, інформація про чисельність населення в країні, інформація гідрометцентру тощо).

За сферами використання вирізняють такі інформаційні ресурси: бібліотеки; архіви; фонди інформації; електронні інформаційні системи тощо. В

основі цієї класифікації лежать інтереси споживачів інформації. Споживач ставиться до інформації як до джерела своїх знань, яким він користується в повсякденному житті, під час отримання освіти, професійної підготовки, перепідготовки тощо. При цьому відбувається формування інформаційних ресурсів, зважаючи на потреби споживачів.

За способами формування інформаційних масивів і поширення інформації з них інформаційні ресурси поділяються на стаціонарні і пересувні (мобільні).

Стаціонарні інформаційні ресурси формуються і використовуються, як правило, у спеціалізованих інформаційних організаціях за допомогою їх інформаційних систем і мереж, у том числі й через Інтернет. При цьому основний механізм поширення інформації реалізується в порядку надання інформаційних послуг, тобто через її пошук в інформаційних системах цих організацій у разі звернення до них користувачів (споживачів) як безпосередньо (якщо такі можливості надаються відповідною інформаційною системою), так і через посередника. Споживач повинен знати місце розташування інформаційної організації та умови отримання інформації з її ресурсів. Такий механізм отримання інформації з інформаційного ресурсу заснований на принципі: споживач рухається до ресурсу.

Пересувні інформаційні ресурси формуються державними і приватними (комерційними) інформаційними організаціями як спеціальні інформаційні продукти, переважно у вигляді банків даних. Такі інформаційні продукти тиражуються й поширюються в комплексі – банк даних містить у собі і базу даних, і пошуковий апарат до неї. Купуючи банк даних, споживач отримує можливість індивідуально користуватися ним на власному комп'ютері. Тобто ресурс «рухається» до споживача. Цей принцип не новий. На його основі створювались і поширювались інформаційні продукти на паперових носіях – збірники, енциклопедії, антології тощо. Згодом, із розвитком нових інформаційних технологій і, зокрема, з появою лазерних дисків, вони набули масштабного розвитку. Прикладом такого роду діяльності є інформаційні продукти «ЛІГА: Закон», «Законодавство» та ін.

Інформаційні ресурси також можна класифікувати:

– за видом інформації, з якої вони складаються (правова; науково-технічна; політична; фінансово-економічна; статистична; про стандарти і регламенти; метрологічна; соціальна; про охорону здоров'я; про надзвичайні ситуації; персональна (персональні дані); кадастри (земельний, містобудівний, майновий, лісовий); інформація іншого виду);

– способом доступу (інформація відкритого (без обмеження) та обмеженого доступу – державна таємниця, конфіденційна інформація, комерційна таємниця, банківська та інші види таємниць, персональні дані);

– видом носія інформації (формується на традиційному носії – папері, на комп'ютерних носіях інформації, у пам'яті комп'ютера, на сервері тощо);

– способом організації зберігання і використання (традиційні – масив, фонд документів, архів та автоматизовані – Інтернет, банк даних, автоматизована інформаційна система (мережа), база знань);

– формою власності (можуть мати статус загальноукраїнського національного надбання, державної, приватної, колективної власності);

– видами джерел інформації та сферами їх використання (ресурси науково-технічної інформації, соціально-економічної, правової, освітньої, соціально-культурної тощо).

Властивості інформаційних ресурсів:

1. *Невичерпність*. Матеріальні ресурси можуть зростати, зменшуватися, відновлюватися. Інфоресурси у своїй сукупності невичерпні, оскільки користування інформацією не приводить до її зменшення.

2. *Збільшення*. Завдяки діяльності соціуму виробляється нова інформація, тоді як і попередня зберігається. Інфоресурс постійно збільшується. При цьому, зважаючи на закон прискореного розвитку інформаційних ресурсів, важливо знати темпи появи нової інформації в певних сферах суспільної діяльності.

3. *Тиражованість*. Тиражованість інформації зумовлює її зростання. Будь-який твір можна скопіювати в будь-якій кількості примірників.

У кожній сфері діяльності використовують певний матеріальний ресурс. Інформація – специфічний вид ресурсу. Вона необхідна всім: жодна соціальна діяльність неможлива без інформаційного ресурсу. Тобто цим визначається виняткове соціальне значення інфоресурсів.

4. *Безальтернативність.* Деякі матеріальні ресурси взаємозамінні, тому у світі існує товарообмін. Інфоресурсу альтернативи немає: дефіцит інформації можна відновити лише усуненням цього дефіциту. Щоб отримати необхідну інформацію, суспільство готове розрахуватись іншим ресурсом: волею, а то й життям своїх висококваліфікованих фахівців-розвідників, фінансовими засобами, матеріальними благами тощо. Інформація – дорожча за все.

Інформацію отримують в обмін на іншу інформацію – тут діє закон інформаційного обміну. При цьому суб'єкт володіє потрібною йому інформацією, а не її замінником. Інформаційний ресурс став головним, оскільки перетворився на товар. Він не зменшується після продажу (може продаватися кілька разів). Не псується впродовж тривалого часу, потребує менш дорогих засобів складання і транспортування, ніж матеріальні ресурси. Інформаційний ресурс як товар може давати надзвичайно високий прибуток.

5. *Відображення.* Інформаційний ресурс займає невеликий простір і є одним із проявів цивілізації. Проте завдяки вмісту (насамперед документів) має властивість відображати всі сфери людської діяльності. У ньому зосереджений світовий досвід людства в усіх галузях знань. Документний ресурс інформує про все нове, передове, але за його посередництва забезпечується й спадкування культури.

Інформаційний ресурс – своєрідна модель майже всіх досягнень цивілізації за весь час її існування.

6. *Схожість.* У різноманітних документних ресурсів є спільні риси:

– призначення – забезпечувати документами соціальні системи, які вони обслуговують;

– завдання й цілі – мати такий комплект документів, який би був необхідний і достатній для виконання свого соціального призначення;

– єдиний системоутворювальний елемент – документ; у деяких ресурсів навіть види документів повністю збігаються (розбіжними є основні соціальні функції систем чи інші ознаки);

– подібність основних технологічних процесів, що дозволяє виробляти єдині для різноманітних документних ресурсів нормативні документи (стандарти, інструкції, норми, правила тощо).

Отже, така спільність є підставою для розробки теорії функціонування інформаційних ресурсів.

Функції інформаційного ресурсу. Інформаційні ресурси створюються для забезпечення надійного засобу управління соціальною системою в цілому і кожним її компонентом окремо. Їх основна функція – забезпечення процесу управління.

Функції інфоресурсу як моделі своїх прототипів надзвичайно різноманітні. Найбільш важливі й поширені такі:

- ідентифікаційна або довідкова (наприклад паспорт);
- легітимізаційна (ліцензія, перепустка, квиток тощо);
- пошукова (знаючи номер, дату, назву наказу, легко знайти сам наказ);
- обліково-звітна;
- статистична;
- інспекторська.

На законодавчому рівні в Україні визначаються тільки інформаційні ресурси науково-технічної інформації та інформаційні ресурси спільного користування.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про науково-технічну інформацію»:

– під інформаційними ресурсами науково-технічної інформації розуміється систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових чи інших носіях;

– під інформаційними ресурсами спільного користування – сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації,

наукових, науково-технічних бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їх спільне використання.

Об'єктом відносин у сфері науково-технічної інформації є вітчизняна або зарубіжна науково-технічна інформація.

За допомогою сучасних технологій, інформаційних систем, у тому числі автоматизованих, банків даних, мереж і, насамперед, Інтернету, сьогодні забезпечується реалізація процесу обігу інформації в суспільстві, формування інформаційних ресурсів, пошуку і поширення інформації з них.

Суб'єктами відносин у сфері науково-технічної інформації є:

- державні органи;
- органи місцевого і регіонального самоврядування;
- юридичні особи України;
- громадяни України;
- міжнародні організації;
- іноземні юридичні особи;
- іноземні громадяни;
- особи без громадянства.

Власниками інформаційних ресурсів можуть бути як самостійні інформаційні центри, інформаційні організації, фірми, підприємства, установи, які мають статус юридичної особи (далі – інформаційні організації), так і окремі інформаційні структури (управління, відділи, лабораторії тощо) у складі інших юридичних осіб, а також фізичні особи.

Інформація з інформаційних ресурсів поширюється в результаті підготовки інформаційних продуктів (документів, даних; добірок документів, даних; довідок, аналітичних довідок; баз даних, банків даних тощо) і надання інформаційних послуг (тобто послуг з інформаційного обслуговування: пошук інформації, її обробка, видача даних (документів), збереження інформації; користування Інтернетом, автоматизованими інформаційними системами,

банками даних, консультаційні послуги, передача інформації, доступ до Інтернету, користування електронною поштою і формування особистих сайтів тощо).

Інформаційні продукти і послуги споживач отримує відповідно до чинного законодавства, договору, запиту та ін.; у порядку самообслуговування або через посередника; як за плату (у тому числі на пільгових умовах), так і безкоштовно; можливий також обмін інформацією.

При формуванні інформаційних ресурсів, підготовці і наданні користувачам інформаційних продуктів, інформаційних послуг, передовсім у разі уведення таких ресурсів у транскордонні інформаційні мережі, насамперед Інтернет, вирішуються питання їх захисту від несанкціонованого доступу.

У зв'язку з цим мають захищатися: інформаційні ресурси на всіх видах носіїв, зокрема ті, що містять інформацію обмеженого доступу; інформаційні системи і їх мережі; інформаційні технології і засоби їх забезпечення; комп'ютерні носії з інформацією, наприклад засобами електронного цифрового підпису чи криптографії; бази даних (знань) у складі автоматизованих інформаційних систем і їх мереж; програмні засоби, мережі тощо.

Особливу увагу приділяють формуванню і використанню державних інформаційних ресурсів у частині, що стосується забезпечення повноти і актуальності інформації, яку вони містять. Головна мета цієї роботи – максимально повне і відкрите надання інформації користувачам у порядку реалізації їх основного конституційного права на пошук та отримання достовірної і повної інформації.

Серед видів сучасних інформаційних ресурсів – *веб-ресурси* (інформаційні ресурси у вигляді одного чи кількох веб-сайтів).

Веб-ресурси, як і будь-які інформаційні ресурси, можуть бути об'єктами усіх форм власності, договірних відносин згідно з цивільним законодавством і законодавством про інтелектуальну власність.

При цьому веб-сайти загального інформаційного змісту не мають містити персональних даних або інформації, що становить державну таємницю, та іншої інформації з обмеженим доступом.

Крім того, власник веб-сайта має дотримуватися таких вимог:

- не розміщувати інформації насильницького, фашистського або іншого антилюдського змісту;
- поважати релігійні, національні, культурні, політичні, професійні та інші права громадян, не поширювати інформації, яка може спровокувати національну або релігійну ворожнечу;
- не розміщувати інформації, що може зашкодити честі, гідності та репутації окремих осіб;
- не розголошувати конфіденційної інформації, а також персональних даних без згоди на це суб'єкта даних;
- дотримуватися норм культури і моралі тощо.

Забороняється використання веб-ресурсів:

- для втручання в особисте життя громадян;
- розміщення персональних даних у базах даних загального інформаційного призначення;
- поширення спотвореної інформації.

Власник інформації в разі завдання йому моральної чи матеріальної шкоди в результаті поширення інформації на веб-сайті має право на повне її відшкодування згідно з чинним законодавством України на підставі рішення суду.

Власник веб-ресурсу може зареєструвати належний йому інформаційний ресурс як засіб масової інформації, що поширює відомості в телекомунікаційних мережах, якщо метою створення цього ресурсу або змістом його діяльності є поширення масової інформації.

Національні інформаційні ресурси забезпечують суверенітет та інформаційну безпеку України, захищають інформаційні права й свободи

суспільства, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, фізичних осіб, юридичних осіб усіх форм власності.

Національні інформаційні ресурси складаються з інформаційних ресурсів різної належності та форми власності. До них входять:

- інформаційні продукти, створені органами державної влади або органами місцевого самоврядування в порядку провадження основної діяльності цих органів (в обов'язковому порядку);

- результати завершення державного замовлення в цілому або його етапу (згідно з умовами державного замовлення);

- результати інших робіт, які виконуються із залученням державного бюджету (після завершення виконання цих робіт загалом або їх етапів);

- інформаційні продукти, створені позабюджетним коштом – коштом їх власників або виробників (на основі угоди з останніми);

- міждержавні та міжнародні інформаційні продукти (на основі відповідних міждержавних і міжнародних угод).

Основу національних інформаційних ресурсів становлять:

- інформаційні ресурси Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Національного банку України;

- інформаційні ресурси органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державних організацій і підприємств;

- інформаційні ресурси національної системи науково-технічної інформації;

- Національний архівний фонд України;

- Музейний фонд України;

- Національний електронний реєстр інформаційних ресурсів України;

- інші організовані сукупності інформаційних продуктів, що мають національний статус, визначений чинним законодавством.

3.2. Правовий режим інформаційних ресурсів

Загалом під правовим режимом розуміють особливий порядок правового регулювання, встановлений державою у вигляді правових норм і забезпечений державним примусом. Тобто правовий режим зумовлений наявністю конкретного порядку. Правові режими забезпечують стійке нормативне регулювання групи суспільних відносин, певної ділянки соціального життя, сприяють оптимальному використанню конкретних об'єктів⁹.

Інститут правового режиму застосовується до різних сфер регулювання та різних об'єктів правовідносин. В адміністративному праві його називають нормативно встановленими правилами щодо певного предмета відносин або ситуацій, яких обов'язково слід дотримуватися їх учасникам.

Відповідно до інформаційного законодавства України правовий режим інформаційних ресурсів унормовує порядок документування інформації, право власності на окремі документи та масиви документів, категорії інформації за порядком доступу до неї, порядок правової охорони та захисту інформації.

У національному законодавстві, на жаль, бракує єдиного визначення правового режиму інформаційних ресурсів, а більшість нормативно-правових актів регулюють правові режими інформаційних ресурсів в окремих інформаційних системах.

Правовий режим інформаційного ресурсу складається з правових норм, що окреслюють ключові правила, за якими той чи той інформаційний ресурс може залучатися до обігу інформації в суспільстві.

Такими нормами є:

- право власності на інформацію, окремі документи та масиви документів в інформаційних системах;
- порядок документування інформації, надання документам юридичної сили та її підтвердження;

⁹ Белєвцева В. В. Правовий режим інформаційних ресурсів // Інформація і право. 2011. № 3(3). С. 41.

- категорії інформації відповідно до рівня доступу до неї;
- мета та порядок захисту інформації;
- права суб'єктів, які беруть участь в інформаційних відносинах, що стосуються певного інформаційного ресурсу¹⁰.

Правовий режим інформаційних ресурсів визначається нормами, що зумовлюють порядок документування інформації, право власності на окремі документи й масиви документів в інформаційних системах, обґрунтовують категорію інформації за рівнем доступу до неї та порядок правового захисту інформації.

Зокрема, документування інформації є обов'язковою умовою включення інформації в інформаційні ресурси. І здійснюється воно в порядку, передбаченому органами державної влади, які відповідають за організацію діловодства, стандартизацію документів та їх масивів, безпеку України.

Як було наголошено вище, інформаційні ресурси можуть бути власністю громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, організацій та об'єднань громадян. Право власності на інформаційні ресурси регулюється законодавством України з питань власності, інтелектуальної власності та захисту персональних даних.

Інформаційні ресурси можуть належати до різних форм власності, виступати як товар і бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним законодавством, за винятком випадків, передбачених законодавством та відповідними міжнародними угодами. Власники інформаційних ресурсів мають усі передбачені чинним законодавством повноваження:

- щодо призначення особи, яка здійснює управління відповідними інформаційними ресурсами згідно з наданими їй повноваженнями;
- установлення в межах своїх повноважень режиму і правил обробки та захисту інформаційних ресурсів;

¹⁰ Кормич Б. А. Інформаційне право : підручник. Харків: БУРУН і К, 2011. С. 157.

– визначення умов розпорядження документованою інформацією в разі її поширення.

Уведення зазначених інформаційних продуктів до складу національних інформаційних ресурсів фіксується обов'язковим унесенням їх реквізитів до Національного електронного реєстру інформаційних ресурсів України. Після чого вони вважаються складовими національних інформаційних ресурсів.

Інформаційні продукти додаються до складу національних інформаційних ресурсів на підставі експертизи, яка визначає їх відповідність вимогам забезпечення національних інтересів України. Інформаційні продукти вилучаються зі складу національних інформаційних ресурсів України тоді, коли їх якісні характеристики перестають відповідати вимогам або коли в них зникає потреба. Критерії визначення відповідності, порядок проведення експертизи затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Розглянемо *складові правового режиму інформаційних ресурсів* більш детально.

1. *Документування інформації*. Документування є обов'язковою умовою занесення інформації до інформаційного ресурсу.

2. *Режим доступу до інформації*. За порядком доступу інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку згідно з передбаченими нею умовами, в інших випадках, окреслених законом.

Відносини, пов'язані з правовим режимом конфіденційної інформації, а також порядок віднесення інформації до таємної або службової, порядок доступу до неї регулюються законами.

До інформації з обмеженим доступом не можуть належати такі відомості:

- про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
- аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей;
- стан здоров'я населення, його життєвий рівень, у тому числі харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- факти порушення прав і свобод людини й громадянина;
- незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб;
- інші відомості, доступ до яких не може обмежуватися відповідно до законів і міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Інформація з обмеженим доступом поділяється на конфіденційну, таємну та службову. Належність інформації до таємної визначається на основі Закону України «Про державну таємницю», який регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України.

Під конфіденційною інформацією розуміються відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. Громадяни, юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, одержаною власним коштом, або такою, яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, зважаючи на її належність до категорії конфіденційної, та встановлюють для неї систему захисту. Виняток становить інформація, правовий режим якої

встановлено Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України, та інформація, приховування якої являє загрозу життю і здоров'ю людей.

Користувачами інформаційних ресурсів є громадяни, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, організації та громадські об'єднання, які володіють рівними правами на доступ до державних інформаційних ресурсів та не повинні обґрунтовувати перед власниками цих ресурсів необхідність отримання запитуваної ними інформації, за винятком інформації з обмеженим доступом. Доступ фізичних та юридичних осіб до державних інформаційних ресурсів – основа здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських, політичних, інших організацій, а також за станом економіки, екології й інших сфер суспільного життя.

Власники інформаційних ресурсів забезпечують користувачів (споживачів) інформацією відповідно до законодавства, статутів зазначених органів і організацій, положень про них, а також договорів на послуги з інформаційного забезпечення.

Інформація, отримана на законних підставах із державних інформаційних ресурсів громадянами та організаціями, може використовуватися ними для створення похідної інформації з метою комерційного розпорядження нею з обов'язковим посиланням на джерело інформації. Джерелом прибутку в цьому разі є результат вкладеної праці і коштів при створенні похідної інформації, але не початкова інформація, отримана з державних ресурсів.

Порядок отримання користувачем інформації (зазначення місця, часу, відповідальних посадових осіб, необхідних процедур) визначає власник інформаційних ресурсів із дотриманням вимог, установлених чинним законодавством України. Перелік послуг з інформаційного забезпечення, відомості про порядок та умови доступу до інформаційних ресурсів власники інформаційних ресурсів та інформаційних систем надають користувачам безкоштовно.

Органи державної влади та організації, відповідальні за формування і використання інформаційних ресурсів, забезпечують умови для оперативного й повного надання користувачу документованої інформації згідно з обов'язками, встановленими установчими статутами (положеннями) цих органів та організацій.

Порядок накопичення та обробки документованої інформації з обмеженим доступом, правила її захисту і порядок доступу до неї визначаються органами державної влади, що відповідають за певні види та масиви інформації в межах своєї компетенції чи безпосередньо її власником згідно із законодавством України.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють доступні для кожного інформаційні ресурси з питань діяльності цих органів і підвідомчих їм організацій, а також у межах своєї компетенції здійснюють масове інформаційне забезпечення користувачів щодо прав, свобод і обов'язків громадян та їх безпеки, а також інших питань, що становлять суспільний інтерес. Відмова в доступі до інформаційних ресурсів може оскаржуватися в суді.

Перелік інформаційних послуг, що надаються користувачам із державних інформаційних ресурсів безкоштовно чи за плату, яка не відшкодовує в повному розмірі витрат на послуги, встановлює керівництво України. Витрати на такі послуги компенсуються засобами державного бюджету та бюджетів суб'єктів України.

Громадяни й організації мають право на доступ до документованої інформації про них, на уточнення цієї інформації з метою забезпечення її повноти та достовірності; мають право знати, хто і з якою метою використовує чи використовував цю інформацію. Обмеження доступу громадян та організацій до інформації про них допустиме лише на підставах, передбачених законодавством України.

Власник документованої інформації про громадян повинен надати інформацію безкоштовно на вимогу осіб, яких вона стосується. Обмеження можливі лише у випадках, передбачених законодавством України.

Відмова власника інформаційних ресурсів суб'єкту в доступі до інформації про нього може оскаржуватися в судовому порядку.

Власник інформаційних ресурсів має забезпечити дотримання режиму обробки та правил надання інформації користувачу, встановлених законодавством України або власником цих інформаційних ресурсів, і несе юридичну відповідальність за порушення правил роботи з інформацією в порядку, передбаченому законодавством України.

3.3. Правове регулювання відносин щодо окремих видів інформаційних ресурсів

Порядок обробки інформаційних ресурсів різних видів регламентується відповідними нормативно-правовими актами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Громадяни, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, організації, громадські об'єднання мають рівні права на доступ до інформаційних ресурсів, що входять до національних інформаційних ресурсів, крім таких, що містять інформацію, віднесenu законом до інформації з обмеженим доступом.

Для інформаційних ресурсів, що входять до національних інформаційних ресурсів, створених із залученням державного бюджету, встановлюється:

- відкритий публічний доступ – якщо вони містять відкриту інформацію, доступ до якої гарантується чинним законодавством кожній юридичній або фізичній особі;
- платний – у порядку, встановленому чинним законодавством;
- комбінований – якщо для надання безкоштовної інформації спочатку необхідно здійснити додаткові витрати на її пошук і виготовлення відповідних вихідних форм.

Доступ до інформаційних продуктів, що входять до національних інформаційних ресурсів, створених коштом власника, визначають тією формою,

яку власник кожного з таких інформаційних продуктів визнає найбільш прийнятною для себе і яка не суперечить чинному законодавству.

Велику групу інформаційних ресурсів становлять масиви інформації, що є результатом діяльності органів державної влади. Наприклад, у сфері статистики, фінансів, банківської справи, податкової діяльності тощо. З інформації, яка формується цими службами, створюються тематичні інформаційні ресурси. Вони можуть бути централізованими і територіальними.

Інформаційні ресурси, створені на базі інформації з одного або кількох джерел і належні одному власнику, називаються локальними. Такими в колишньому СРСР були автоматизовані системи управління підприємств.

Наразі найбільш поширеними територіальними інформаційними ресурсами є регіональні ресурси в інформаційних системах держави та інформаційних системах органів місцевого самоврядування. Структура останніх спрямована:

- на підтримку житлово-комунального, транспортного, паливно-енергетичного комплексів тощо;
- інформатизацію процесів керування соціальною сферою (соціальне забезпечення, захист, робота центрів зайнятості населення, питання міграції та ін.);
- інформаційну підтримку діяльності виконавчої та законодавчої влади;
- інформаційне забезпечення ефективного використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища.

Ресурси, спрямовані на вирішення загальнодержавних завдань (наприклад ресурси правової інформації), становлять особливий вид інформаційних ресурсів. В Україні 1990 р. на основі великої кількості нормативних документів почалося формування загальнодержавної системи нормативних актів. За цей час утворено автоматизовані системи наукового та довідкового характеру з правової інформації та ухвалено Закон України «Про Національну програму інформатизації».

Технічні засади загальнодержавної системи нормативних актів забезпечують такі інформаційно-аналітичні системи, як «Верховна Рада», «Вибори», «ЛІГА: Закон».

Інформаційно-аналітична система «Верховна Рада» охоплює весь цикл законотворчої та правозастосовної діяльності. Вона надає послуги структурним підрозділам Верховної Ради України, державним і недержавним організаціям, закладам, фізичним особам як в Україні, так і за її межами завдяки підключенню деяких підсистем до Інтернету.

Для підтримання нормотворчого процесу в системі функціонують підсистеми:

«Законопроект» – обслуговує процес розробки законодавчих актів;

«База даних правової інформації» – забезпечує правовою інформацією споживачів за допомогою інформаційно-пошукових систем «Право», «Законодавство», «Картотека», а також «Закони та підзаконні акти України в Інтернеті».

Інформаційно-аналітична система «Вибори» здійснює накопичення інформації про перебіг виборів на всіх етапах виборчого процесу, облік даних про виборчі округи України, збирання, контроль та опрацювання оперативної інформації про результати виборів, консультативно-довідкову підтримку законів про вибори, формування звітів і довідок різного характеру.

Інформаційно-аналітична система «ЛІГА: Закон» – найбільша в Україні система, в базах даних якої накопичується інформація нормативно-правового характеру.

Інформаційно-довідкові бази даних системи складаються з термінологічного словника (поняття і терміни, вживані в нормативно-правових актах), довідника (нормативні документи, які містять державні класифікатори, плани рахунків, ставки зборів, тарифи тощо), путівника (систематизовані добірки документів із питань оподаткування, бухгалтерського обліку, класифікатор і структуровані списки документів за конкретними темами), типових договорів і форм, додаткових матеріалів.

Концепція формування системи національних електронних інформаційних ресурсів затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 травня 2003 р. № 259-р. Її метою є визначення стратегії формування системи національних електронних інформаційних ресурсів.

Концепція окреслює засади і напрями формування, використання та захисту національних ресурсів. Основні терміни, використані у цій Концепції, вживаються у значеннях законів України «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації».

Інші терміни Концепції застосовуються в такому змісті:

– національні ресурси – ресурси незалежно від їх змісту, форми, часу та місця створення, форми власності, призначені для задоволення потреб громадянина, суспільства, держави. Національні ресурси містять державні, комунальні та приватні ресурси;

– державні ресурси – ресурси, які є об'єктом права державної власності;

– комунальні ресурси – ресурси, які є об'єктом права комунальної власності;

– приватні ресурси – ресурси, які є об'єктом права приватної власності;

– власник ресурсів – фізична або юридична особа, яка має право власності на ресурси;

– система національних ресурсів – організована за єдиною технологією сукупність національних ресурсів, необхідних для розв'язання завдань соціально-економічного розвитку держави та внесених до Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів;

– реєстр ресурсів – сукупність даних, упорядкованих з метою обліку і реєстрації ресурсів.

Розглянемо їх детально.

Національні ресурси. У Концепції визначено проблеми формування системи національних ресурсів. Так, в Україні існує багато ресурсів, що характеризуються різноманітними формами надання інформації,

організаційними та технологічними рішеннями, кількість яких збільшується одночасно зі стрімким розвитком інформаційних технологій. Під час цих процесів виникає багато проблем.

До загальних проблем формування, використання та захисту національних ресурсів належать, зокрема:

– переважно галузевий принцип інформатизації органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що призводить до обмеженості використання певних видів ресурсів;

– відсутність правових норм, які регулювали б доступ до державних ресурсів, порядок надання і використання інформації про діяльність органів державної влади, підприємств та організацій;

– недостатня врегульованість суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, використанням і захистом національних ресурсів, у тому числі щодо комерційного використання державних ресурсів;

– необхідність приведення національних ресурсів до єдиних державних стандартів на базі новітніх інформаційних технологій, міжнародних стандартів, уніфікованих систем класифікації і кодування інформації;

– відсутність ефективних національних операційних, пошукових, геоінформаційних і навігаційних систем;

– відсутність вимог до змісту національних ресурсів та обмежень щодо їх використання;

– відносно висока вартість користування ресурсами.

Аналіз названих та інших проблем сфери національних ресурсів свідчить про необхідність удосконалення державної політики у цій сфері.

Державне управління у сфері національних ресурсів. Національні ресурси – особлива складова стратегічних ресурсів держави, значення якої зростає з розвитком інформаційних технологій та їх використанням в усіх сферах суспільного життя.

Ефективне державне управління національними ресурсами є важливою умовою забезпечення інформаційної безпеки держави та реалізації державної політики у сфері інформатизації.

Формування системи національних ресурсів чи не головне завдання Національної програми інформатизації.

Управління та координацію діяльності з питань, пов'язаних із формуванням, використанням і захистом національних ресурсів, зокрема ведення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів і підготовку щорічної доповіді про стан і розвиток національних ресурсів, має забезпечувати спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі зв'язку та сфері інформатизації.

Організація використання національних ресурсів і контроль за ними в особливий період здійснюються відповідно до законодавства у сфері оборони держави. Структуру національних ресурсів, їх статус, порядок реєстрації та використання визначає Кабінет Міністрів України.

Для забезпечення формування системи національних ресурсів необхідно вирішити такі основні завдання, зокрема:

- забезпечення широкого доступу до ресурсів, у тому числі іноземних, через глобальні інформаційні мережі;
- правове врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, використанням і захистом національних ресурсів;
- вироблення рекомендацій щодо приведення національних ресурсів до єдиних стандартів на базі новітніх інформаційних технологій, міжнародних стандартів, уніфікованих систем класифікації і кодування інформації;
- створення ефективних національних пошукових, геоінформаційних і навігаційних систем;
- забезпечення розвитку національної освіти, науки, культури через використання новітніх інформаційних технологій;
- залучення до формування системи національних ресурсів недержавних структур;

– створення умов для забезпечення захисту національних ресурсів незалежно від форми власності;

– сприяння наповненню інформаційного ринку національними ресурсами.

Принципи формування та вимоги до змісту національних ресурсів. Під час формування системи національних ресурсів мають використовуватися технології й засоби, здатні забезпечити їх необхідний рівень і доступність через глобальні інформаційні мережі.

Власники національних ресурсів, фізичні та юридичні особи, що надають послуги з використанням національних ресурсів, зобов'язані дотримуватися принципів законності, достовірності, загальнодоступності, забезпечення захисту ресурсів і прав користувачів.

Національні ресурси не повинні містити:

– закликів до захоплення державної влади, насильницької зміни конституційного ладу, порушення територіальної цілісності й недоторканності України;

– інформації, що містить пропаганду тероризму, війни, геноциду або культу насильства і жорстокості;

– інформації, що дискримінує особу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

– інформації, що може зашкодити честі, гідності або діловій репутації окремих осіб;

– інформації, яка містить ненормативну лексику;

– інформації порнографічного характеру.

Забороняється використання національних ресурсів для поширення забороненої, недостовірної та спотвореної інформації.

Державні ресурси. Стратегія формування системи ресурсів органів державної влади полягає в систематизації та інтеграції зазначених ресурсів із

метою забезпечення прозорості, відкритості, підвищення оперативності та ефективності роботи органів державної влади та забезпечення широкого доступу громадян до державних ресурсів.

Реалізація державної політики у сфері державних ресурсів полягає в розв'язанні таких завдань:

- створення та ведення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів, зокрема реєстрація та облік державних ресурсів, формування і забезпечення доступності інформації про склад, розміщення та умови використання ресурсів;

- систематизація, забезпечення доступу до наявних державних ресурсів та їх актуалізація;

- формування і забезпечення ефективного використання державних ресурсів органами державної влади;

- удосконалення нормативно-правової бази, зокрема визначення порядку й умов користування, оплати робіт, пов'язаних із формуванням, використанням і захистом державних ресурсів;

- координація діяльності органів державної влади і недержавних структур у сфері формування, використання та захисту державних ресурсів.

Слід сприяти залученню недержавних структур для надання інформаційних послуг із використанням державних ресурсів.

Недержавні ресурси. Значна частина ресурсів формується в недержавному секторі й застосовується для надання комерційних послуг із використанням національних ресурсів.

Формуванню, використанню та захисту недержавних ресурсів сприятиме:

- уведення недержавних ресурсів до Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів;

- доступність недержавних ресурсів для фізичних та юридичних осіб;

- збільшення переліку інформаційних послуг, які надаються з використанням національних ресурсів.

Особлива увага приділятиметься вдосконаленню інформаційного обслуговування масового споживача з використанням національних ресурсів.

Реалізація державної політики у сфері недержавних ресурсів полягає у розв'язанні таких завдань:

- розвиток конкурентного середовища, підвищення асортименту та якості інформаційних послуг із використанням національних ресурсів;
- сприяння заснуванню і підтримка суб'єктів інформаційного ринку недержавної форми власності, які надаватимуть послуги з використанням національних ресурсів;
- сприяння наповненню інформаційного ринку національними ресурсами;
- розроблення та реалізація заходів, спрямованих на захист прав користувачів;
- гармонізація з міжнародними правовими нормами нормативно-правової бази, пов'язаної з ресурсами;
- забезпечення сертифікації національних ресурсів;
- сприяння проведенню незалежних експертиз, конкурсів, рейтингових досліджень.

Структура та інфраструктура системи національних ресурсів.

Організаційну структуру системи національних ресурсів утворюють:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі зв'язку та сфері інформатизації, відповідальний за ведення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів (відповідно до законодавства – Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України);
- структурні підрозділи з питань інформаційних технологій, взаємодії із засобами масової інформації та зв'язків із громадськістю органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- інформаційні підрозділи підприємств, установ та організацій, а також засоби масової інформації.

Інфраструктуру системи національних ресурсів становлять органи державної влади та суб'єкти господарювання, що забезпечують формування,

використання та захист, а також взаємодію виробників і користувачів національних ресурсів.

Оснoву нормативно-правового забезпечення формування, використання та захисту національних ресурсів – закони України «Про Національну програму інформатизації», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», Концепція формування системи національних електронних інформаційних ресурсів, інші нормативно-правові акти.

Пріоритетними напрямками формування системи національних ресурсів є:

- правове врегулювання відносин, що виникають під час формування, використання і захисту національних ресурсів;
- гармонізація нормативно-правової бази у сфері національних ресурсів із міжнародними правовими нормами;
- визначення та вдосконалення структури і складу національних ресурсів;
- управління національними ресурсами.

При цьому необхідно розробити нормативно-правові акти, що визначатимуть, зокрема:

- структуру, статус, порядок реєстрації та використання національних ресурсів;
- правові засади комерційного використання державних ресурсів;
- вимоги до змісту національних ресурсів та обмеження щодо їх використання.

Забезпечення інформаційної безпеки національних ресурсів здійснюється їх власниками через створення комплексної системи захисту інформації щодо запобігання несанкціонованому доступу та дотримання належного рівня захисту національних ресурсів.

Державна політика щодо убезпечення національних ресурсів реалізується згідно із законодавством спеціально уповноваженим органом державного управління у сфері захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних, криптографічного та технічного захисту інформації.

Реалізація Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів відбувається поетапно відповідно до Закону України «Про Національну програму інформатизації», передбачаючи:

на першому етапі:

– координацію діяльності органів виконавчої влади з питань, пов'язаних із формуванням, використанням і захистом національних ресурсів;

– розроблення нормативно-правових актів, що визначатимуть структуру, статус, порядок реєстрації та використання, а також вимоги до змісту національних ресурсів та обмеження щодо їх використання;

– розроблення положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів;

– створення та постійне ведення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів;

– систематизацію наявних державних ресурсів;

на другому етапі:

– забезпечення широкого доступу до інформації про склад, розміщення та умови використання ресурсів;

– розроблення нормативно-правових актів, що регулюватимуть порядок комерційного використання державних ресурсів;

– розроблення та внесення на розгляд Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо визначення порядку й умов користування, а також оплати робіт, пов'язаних із формуванням, використанням (у тому числі комерційним) і захистом державних ресурсів, порядку взаємодії органів виконавчої влади з питань, пов'язаних із використанням державних ресурсів;

– забезпечення сертифікації національних ресурсів;

– розроблення гармонізованих із міжнародними стандартами державних стандартів національних ресурсів та їх запровадження;

на третьому етапі:

– уведення до Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів недержавних ресурсів і подальше вдосконалення системи національних ресурсів відповідно до потреб.

У результаті реалізації Концепції очікувалося:

- підвищення рівня інформаційної безпеки держави;
- прискорення впровадження «електронного урядування», підвищення прозорості та відкритості роботи органів державної влади;
- підвищення ефективності діяльності органів державної влади через широке використання ресурсів;
- підвищення рівня інформаційної безпеки національних ресурсів;
- подальший розвиток національної культури, освіти, науки завдяки використанню новітніх інформаційних технологій;
- розвиток і гармонізація нормативно-правової бази, пов'язаної з ресурсами, міжнародним правом;
- розвиток структури та інфраструктури ресурсів, збільшення обсягів послуг, наданих із використанням національних ресурсів;
- підвищення рівня інформаційної культури та загальноосвітнього рівня населення;
- зниження витрат, пов'язаних із використанням ресурсів, через їх систематизацію.

Розглядаючи питання правового регулювання інформаційних ресурсів, не можна обійти нові поняття, що з'явилися в епоху розбудови інформаційного суспільства, – «електронний ресурс» та «електронний документ».

Аналіз державних стандартів України, де визначаються терміни в інформаційній сфері (ДСТУ 2392-94 «Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення» і ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення»), свідчить, що в цих нормативних документах відсутні згадані поняття. У ДСТУ 2732-94 «Діловодство й архівна справа. Терміни та

визначення» вже подано термін «машинозчитувані документи» (документи, призначені для автоматичного відтворення інформації, яка міститься в них).

Разом із тим у наукових виданнях поняття «електронні ресурси», «електронна інформація», «електронні видання», «інтернет-ресурси», «мережеві ресурси» зустрічаються досить часто¹¹. Поняття «електронний документ» також не має однозначного тлумачення. Зокрема, його розуміють як документ, носієм якого є електронне середовище – магнітний диск, магнітна стрічка, компакт-диск тощо¹²; як документ, що вміщує сукупність інформації в пам'яті обчислювальної машини та призначений для сприйняття людиною за допомогою відповідних програмних та апаратних засобів¹³.

Важливим кроком у формуванні нормативно-правової бази в цій сфері стало прийняття 2003 р. Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», який установлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу і використання електронних документів.

Цей Закон електронним визначає документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. До того ж згідно зі ст. 6 для ідентифікації автора може використовуватись електронний підпис. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа.

Інтернет та інтранет-ресурси. Інформаційні документні ресурси класифікуються на внутрішні та зовнішні. Упорядкований внутрішній масив електронних документів об'єднують поняттям «Інтранет», решта документів цього виду відноситься до «Інтернет».

За ступенем організованості документні ресурси поділяють на такі два класи: чітко та не чітко впорядковані. Перший має високоорганізований ресурс, йому можна надати статус *документного фонду* (наприклад – бібліотеки,

¹¹ Проценко М. Б. Електронний документ – проблема формування понятійного апарату // Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 трав. 2004 р.). Київ, 2004. С. 15-18.

¹² Электронные документы в корпоративных сетях / С.В. Клименко, И.В. Крохин, В.М. Куц и др.: Ал-кей, 1999. 273 с.

¹³ Кушнаренко Н.Н. Документоведение: учебник. 2-е изд. перераб. и доп. Київ: Знання, 2000. 459 с.

організації науково-технічної інформації, архіви, музеї). У другому класі ресурс залишається на стадії *документного масиву* (канцелярські служби, бухгалтерії, відділи кадрів тощо).

До найбільш суспільно значущих, потужних і впорядкованих документних систем України, що мають міжвідомчий, універсальний характер, належать:

- бібліотеки загального користування;
- архівний фонд;
- органи державної статистики;
- національна система науково-технічної інформації.

Генеральний напрям розвитку бібліотек – поглиблення і розширення інформатизації. Реальним втіленням ідеї інтеграції різнопрофільних документальних систем є концепція національної електронної бібліотеки.

Електронні бази даних не є окремим інформаційним центром, вони певним чином інтегровані та розкривають усі можливі галузі знань і сфери діяльності. Їх особливе становище пояснюється електронним виглядом документів, з яких вони складаються.

У банку даних (банку документів) міститься інформація з будь-яких питань. Його можна порівняти з набором звичайних документів на паперовому носії.

На відміну від банків даних у базі даних, крім власне документів, заради яких вона створена, в автоматичному режимі функціонує низка програм (обробки цих документів, пошуку, додатків, змін, перегляду і трансляції). Вони теж є документами, проте іншого порядку, подібно до того, як бібліотечний каталог не фонд, а ключ до бібліотечного фонду і без нього користування фондом ускладнюється.

Без комп'ютерних програм послуговування банком даних повністю унеможлиблюється. Тому в повсякденному житті користуються словосполученням «база даних», хоча є документальні системи, які збирають інформацію для ЕОМ як самостійного виду документа безвідносно до банків

даних. До бази даних входять також апаратні засоби, що забезпечують доступ до всієї інформації.

Серед зареєстрованих переважають фактографічні бази даних. Для населення основним джерелом відомостей є ЗМІ та Інтернет. Інформаційні продукти і послуги в електронному вигляді надають також рекламні агенції, бібліотеки, ринок медіапродуктів, інформаційно-довідкових та інформаційно-аналітичних послуг, комп'ютерних телекомунікаційних мереж і мобільного зв'язку.

Інформрегістр фіксує лише незначну частину реально існуючих документних ресурсів. Завдання державної важливості полягає в повній їх інвентаризації та обліку як майна чи інтелектуальної власності.

Національна електронна бібліотека. Гігантські обсяги накопичених документів, їх збільшення, різноманітний за багатьма ознаками характер зберігання і поширення, відсутність уніфікованого доступу до них створюють певні проблеми у використанні документних ресурсів. Їх усвідомлення, підкріплене змінами в галузі розвитку сучасних інформаційних технологій і засобів передачі даних, зумовило необхідність пошуку нових підходів і вирішення питань, які стосуються створення «сховищ» інфоресурсів, їх організації, способів доступу до них. При цьому насамперед ідеться про *електронні (цифрові) бібліотеки*, що відрізняються від традиційних бібліотек.

Електронна (цифрова) бібліотека є видом розподіленої документальної системи, до якої входять документи безвідносно до їх фізичного місцезнаходження та юридичної належності (бібліотекам, архівам, музеям тощо) в електронній формі, причому єдиний інтерфейс доступу до них забезпечується програмними засобами з одного пункту через глобальні інформаційні мережі.

Хоча слово «бібліотека» у назві цієї документальної системи досить умовне, в усьому світі обрали саме його. Ця система повинна мати єдину робочу технологію, а найкращими, найбільш повними, раціональними є методи комплектації, обробки, розміщення, зберігання і використання документів, а також технологічні прийоми, розроблені стосовно бібліотек.

База даних бібліотеки складається з текстових, іконічних, звукових і відеодокументів. Електронна бібліотека може забезпечувати доступ до власних електронних ресурсів, розміщених, зазвичай, на оптичних дисках, а також до ресурсів сторонніх організацій, що мають програмні засоби, у тому числі мережні протоколи – ідеться про такий різновид електронної бібліотеки, яка неофіційно називається віртуальною.

Найзначущі переваги електронної бібліотеки:

- надання користувачам якісно нових можливостей роботи з великою кількістю документів;
- забезпечення доступу до інформації, що існує винятково в електронній формі;
- отримання інформації незалежно від часу й місця її перебування;
- істотне підвищення оперативності надання документів;
- можливість доступу до різнорідних електронних ресурсів у середовищі одного екрана завдяки єдиному інтерфейсу;
- запобігання погіршенню фізичного вигляду оригіналів, оскільки вони виводяться з обігу, стаючи страховими масивами документів;
- полегшення і прискорення обслуговування користувачів;
- розширення доступу до особливо цінних документів;
- оперативний пошук потрібної інформації за ім'ям, словом, фразою;
- можливість отримання високоякісної копії потрібного матеріалу;
- економічність збереження великих масивів у мінімальному фізичному просторі.

Інформаційні ресурси Інтернету. Вплив Інтернету на розвиток світової економіки не має історичних аналогів. Поява цього об'єднання мереж зумовила інтеграцію регіональних економік до глобальної інформаційної гіпермедійної системи. Тож, Інтернет можна розглядати як глобальний інформаційний простір.

За способом надання інформації ресурси Інтернету класифікують на такі види:

– веб-сторінки – найпоширеніший і найвикористовуваніший з інформаційних ресурсів, являє собою сторінку гіпертексту. Сторінки поряд із текстовою можуть містити графічну, звукову, відеоінформацію;

– файлові сервери – є реалізацією в Інтернеті традиційного способу надання інформації;

– телеконференції – розділені на групи (рубрики) за тематикою, їх учасники можуть написати своє повідомлення чи надіслати коментарі на чуже повідомлення;

– бази даних.

Інформаційні ресурси мережі виокремлюються змістом інформації. Наприклад, ділова інформація, необхідна для підприємницької діяльності, за цим критерієм поділяється на такі групи:

1. Відомості про фірми, організації.
2. Відомості про стан світової економіки та економіки окремих країн.
3. Відомості про стан галузевих ринків.
4. Ділові новини.
5. Довідкова інформація.

Крім того, вирізняють «видимі» (обробляються звичайними пошуковими системами і індексуються) і «невидимі» (не призначені для обробки звичайними пошуковими системами) інформаційні ресурси Інтернету – частини сайтів. Кількість документів, що стосуються «невидимої» частини сайтів, у 500 разів перевищує кількість документів у «видимих» частинах сайтів.

Пошук інформації в мережі Інтернет – творчий процес, що потребує глибоких знань у галузі інформатики, лінгвістики, принципів побудови інформаційних і пошукових ресурсів Інтернету.

Інтернет, як і традиційні масиви інформації, підпорядковується загальним інформаційним законам і класичним законам теорії інформаційного пошуку, але разом із тим відкриває раніше не бачені

можливості для соціально-комунікаційної діяльності (соціологічні опитування, зв'язок із громадськістю органів державної влади й управління, реклама товарів і послуг для будь-яких підприємств та організацій, дистанційне навчання тощо).

Аналіз інформаційних ресурсів підприємств, організацій, бібліотек, інформаційних центрів і застосування відповідних комп'ютерних технологій із метою надання інформації в телекомунікаційному середовищі передбачає традиційні методи роботи з документами й сучасні технології представлення документів для їх функціонування в Інтернеті: аналітико-синтетична переробка, структурування інформації, формальний опис документів, їх вербальних і структурно-графічних складових, проектування і підтримка веб-сторінок, редагування і модифікація (оновлення) наданої в мережі інформації.

Державне управління національними інформаційними ресурсами як складова забезпечення національної безпеки. Останнім часом в українському суспільстві здійснюється поступовий перегляд парадигми національної безпеки – політики, і вчені у своїй більшості відійшли від вузького трактування національної безпеки як безпеки держави, якій підпорядковані безпека особи і суспільства. В Україні, як і в інших демократичних державах, безпека особи дедалі частіше сприймається як основоположна складова національної безпеки, зумовлюючи потребу наукового опрацювання проблем співвідношення безпеки особи та суспільної безпеки, безпеки особи та державної безпеки, суспільної та державної безпеки.

Необхідність взаємодії владних структур, коли розв'язуються соціально-політичні, економічні, оборонні та інформаційні проблеми, ставить вимоги щодо узагальнення вітчизняного та світового досвіду й переведення цього наукового надбання у площину практичних дій – удосконалення чинного законодавства, вжиття на державному, регіональному та місцевому рівнях організаційних та інших заходів.

Загалом національна безпека – це стан країни, за якого відсутні реальні зовнішні та внутрішні загрози її національним цінностям, інтересам і способу життя або дія цих загроз усунута. У такому разі забезпечуються потрібні умови для практичної реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави. Тобто національна безпека є основою природного розвитку суспільства, запорукою історичного розвитку народів і створених народами держав. Стрімкий і глобальний розвиток інформаційної сфери, сучасних інформаційних технологій істотно впливає на політичну, економічну, соціокультурну, оборонну та інші складові процесів розвитку суспільства й держави, а інформаційні ресурси в сучасних умовах стають системоутворювальним чинником їх життєдіяльності.

Ефективність системи державного управління національними інформаційними ресурсами та їх захистом великою мірою визначає, в умовах науково-технічного прогресу та переходу до постіндустріального суспільства, загальний рівень національної безпеки, а будь-які хиби у структурі й функціонуванні системи державного управління цими процесами призводять до непоправних збитків суспільству й державі.

Окреслене визначає проблему формування організаційно-правових засад системи управління і захисту інформаційних ресурсів як найактуальнішу й невідкладну. При цьому створення збалансованої інформаційної інфраструктури, спроможної забезпечити формування, поширення й ефективне використання і захист інформаційних ресурсів, залежить від чіткого законодавчого встановлення системи поглядів на цілі, завдання й основні напрями інформаційної політики.

Визначення, правове та організаційне закріплення напрямів державної політики управління національними інформаційними ресурсами має впливати з об'єктивних законів розвитку інформаційної сфери та державної управлінської діяльності. Тобто у процесі формування системи державного управління національними інформаційними ресурсами слід забезпечити цілісність такої системи, ієрархію побудови, стабільність організації та

узгодженість її зв'язків, зважаючи на якість інформаційних ресурсів і засобів їх зберігання, обробки та передачі.

Державна інформаційна політика має створювати умови для реалізації конституційного права громадян своєї держави вільно отримувати і використовувати інформацію для вирішення таких важливих завдань, як формування національного інформаційного простору, уведення його до світового інформаційного простору на засадах забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки, формування демократично орієнтованої свідомості.

Головною метою державної інформаційної політики щодо національних інформаційних ресурсів є створення необхідних економічних і соціокультурних умов та правових й організаційних механізмів формування, розвитку і забезпечення ефективного використання національних інформаційних ресурсів в усіх сферах життя і діяльності громадянина, суспільства й держави. При цьому для вдосконалення системи управління інформаційною сферою важливого політико-правового значення набувають такі нормативно-правові документи:

– постанови Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» від 13 січня 2015 р. № 93-VIII; «Про внесення змін до Постанови Верховної Ради України «Про Консультативну раду з питань інформатизації при Верховній Раді України» від 11 лютого 2015 р. № 178-VIII;

– укази Президента України: «Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних» від 24 вересня 2001 р. № 891/2001; «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р. № 928/2000; рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки

України», уведене в дію Указом Президента України від 1 травня 2014 р. №449/2014;

– постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України» від 14 січня 2015 р. № 2; «Про затвердження Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України» від 1 жовтня 2014 р. № 492; «Про внесення змін до пункту 90 Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять службову інформацію» від 1 жовтня 2014 № 503; «Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України» від 13 серпня 2014 р. № 341;

– розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15 травня 2013 р. № 386-р; «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 13 грудня 2010 р. № 2250-р; «Про затвердження плану заходів щодо захисту державних інформаційних ресурсів» від 5 листопада 2014 р. № 1135-р;

– рішення Національної ради телерадіомовлення «Про внесення змін до Інструкції про порядок здійснення перевірок телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги» від 9 жовтня 2014 р. № 1019 та ін.

Важливою проблемою залишається ресурсне забезпечення державної інформаційної політики щодо формування, використання і захисту інформаційних ресурсів України, оскільки на вищому рівні державного управління пріоритети інформаційної політики чітко не визначені. Державний бюджет України передбачає фінансування розвитку інформаційної сфери лише за окремими статтями витрат (державне телебачення та радіомовлення, інформатизація, частково – забезпечення інформаційної безпеки). Сфера формування інформаційних ресурсів та забезпечення інформаційних потреб громадян, суспільства і держави на безприбутковій основі, доходи від комерційного використання державних інформаційних ресурсів, а також повним обсягом сфери забезпечення інформаційної безпеки залишаються поза увагою розробників проекту Державного бюджету України і законодавця.

Отже, у третьому розділі посібника розглянуто:

– поняття інформаційних ресурсів, а також національних інформаційних ресурсів;

– правовий режим інформаційних ресурсів.

Крім того, висвітлено такий важливий аспект інформаційного права, як правове регулювання відносин щодо окремих видів інформаційних ресурсів.

Засвоєння розглянутого матеріалу дозволяє перейти до вивчення наступних тем дисципліни.

Питання для самоконтролю

1. Визначення поняття «інформаційні ресурси».

2. Визначення поняття «національні інформаційні ресурси».

3. Типи, властивості, функції інформаційних ресурсів.

4. Особливості правового режиму інформаційних ресурсів.

5. Коло суб'єктів інформаційних відносин, які забезпечують реалізацію процесу обігу інформації в суспільстві, формування інформаційних ресурсів, пошуку і поширення інформації з них.

6. Правове регулювання відносин щодо окремих видів інформаційних ресурсів.

7. Класифікація інформаційних ресурсів.

Розділ IV
ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Як комплексна галузь права і водночас міжгалузева юридична наука інформаційне право є теоретичним і методологічним підґрунтям комплексного та ефективного застосування інформаційних технологій в юридичній діяльності.

Інформаційне право регулює відносини, що виникають при виробництві, передачі, обробці, поширенні, пошуку, отриманні й використанні інформації, тобто майже в усіх царинах людської діяльності, пов'язаних з інформацією чи з діяльністю в інформаційній сфері.

4.1. Становлення інформаційного законодавства України

З набуттям суверенітету в Україні формується законодавство у сфері регулювання суспільних інформаційних відносин. Фактично в інформаційному законодавстві відповідно до Конституції України Верховною Радою визначено державну інформаційну політику України.

Сьогодні національне право послуговується значним масивом нормативних актів, які регулюють суспільні інформаційні відносини в Україні. Це тільки понад 700 законів України, ще більше постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, відомчих нормативних актів.

Україна прямує курсом розбудови високорозвиненого правового суспільства, яке базується на принципах демократії та відкритості інформації. За роки незалежності сформовано фактично нове законодавство у сфері інформації та інформатизації.

Законодавчі норми у цій сфері суттєво впливають на законодавче врегулювання відносин між громадянами й державою, між громадянами й

комерційними структурами тощо, тобто інформаційні відносини є, з одного боку, зовнішнім проявом будь-яких відносин у житті країни та її громадян, а з другого – основою, на якій вибудовується законодавство в інших сферах.

Крім того, процеси розвитку інформації та інформатизації настільки тісно пов'язані між собою, що неможливо уявити загальну картину інформаційного суспільства без відповідного рівня інформатизації.

Чинне законодавство України з регулювання суспільних інформаційних правовідносин представлено двома рівнями нормативних актів:

– загальноправовими – їх дія поширюється на всі суб'єкти інформаційних відносин відповідно до поділу права України на провідні галузі: конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, кримінальне (Конституція України, Цивільний, Цивільний процесуальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс законів України про працю, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України);

– спеціально-правовими – дія цих нормативних актів поширюється тільки на суб'єкти, що беруть безпосередню участь у конкретній соціальній діяльності (наприклад, закони України «Про власність», «Про авторське право і суміжні права» тощо).

У системі загальноправових норм умовно виокремлюють також комплекс публічно-правових, що регулюють інформаційні відносини у сфері інформатизації, у тому числі технічні засоби комунікації. До них належать такі системоутворювальні закони України: «Про електронні комунікації»; «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»; «Про Національну програму інформатизації».

Окремі загальнообов'язкові положення щодо інформаційних відносин містяться в галузевих (за сферами правовідносин) законодавчих актах, зокрема в системоутворювальних їх законах. Наприклад: «Про національну поліцію»; «Про прокуратуру»; «Про Службу безпеки України»; «Про оперативно-розшукову діяльність»; «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»; «Про захист прав споживачів» та ін.

Спеціально-правові поділяються на дві категорії, до яких входять відповідні системоутворювальні законодавчі акти (у теорії права вони формують синтетичні міжгалузеві комплексні інститути права):

– системоутворювальні загальні норми публічно-правового регулювання інформаційних відносин (інформаційне право) в Україні – Закон України «Про інформацію»;

– системоутворювальні норми окремих інституцій інформаційного права – закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державну таємницю», «Про рекламу», «Про державну статистику», «Про Національний архівний фонд та архівні установи», «Про медіа» тощо.

Серед спеціальних (за системоутворювальними їх законами України) вирізняють підсистеми публічного права, що регламентують інформаційні відносини в окремих сферах економічних відносин: «Про банки і банківську діяльність»; «Про господарські товариства»; «Про аудиторську діяльність»; «Про захист від недобросовісної конкуренції» тощо.

Законодавство України у сфері суспільних відносин щодо інформації (у методологічному аспекті) сьогодні нагадує споруду, яку будує громада без певного плану. При цьому кожний будівельник (ініціатор законопроекту чи підзаконного нормативного акта) працює на свій розсуд, не узгоджуючи дій з іншими.

Окреслені та інші проблеми зумовили необхідність визначення методології систематизації права, розроблення її концепції, доктрини, що відповідали б потребам практики.

4.2. Структура інформаційного законодавства України

Структура інформаційного законодавства України являє собою сукупність інформаційно-правових норм і актів інформаційного законодавства, яку становлять:

– інформаційно-правові норми міжнародних актів;

- інформаційно-правові норми Конституції України;
- нормативні правові акти галузі інформаційного законодавства;
- інформаційно-правові норми інших галузей законодавства.

Повнота правового регулювання відносин в інформаційній сфері може бути досягнута, якщо сукупність інформаційно-правових норм і актів інформаційного законодавства упорядкуватиме усю множину інформаційних правовідносин усіх можливих їх об'єктів і суб'єктів. А оскільки інформація проникає в усі сфери діяльності громадянина (фахівця, керівника), юридичних осіб, держави, то й інформаційно-правові норми, які становлять інформаційне законодавство, проходять крізь усе законодавство України як за вертикаллю (за видами нормативних правових актів і рівнем їх прийняття), так і за горизонталлю (за галузями законодавства України).

«Вертикальна» структура інформаційного законодавства (як і всього законодавства України) будується за принципом верховенства закону: норми вищого за ієрархією акта мають відповідно й вищу юридичну силу і, як правило, є визначальними для відповідних норм усіх нижчих актів.

«Горизонталь» структури інформаційного законодавства представлена не тільки нормами, що входять до блоку спеціальних нормативних актів за інститутами інформаційного права, а й нормами інших галузей законодавства.

Інформаційне законодавство являє собою комплексну галузь, що містить деякі галузі законодавства цілком і спеціальні нормативні акти, повністю присвячені проблемам інформації, а також окремі інформаційно-правові норми в актах інших галузей законодавства. Така розширена структура інформаційного законодавства зумовлює його розвиток у напрямі поступового переходу до кодифікованого акта в інформаційній сфері – Інформаційного кодексу України.

При цьому Інформаційний кодекс України, імовірно, матиме таку структуру:

1. Інформаційно-правові норми міжнародних актів.
2. Конституція України (конституційні інформаційно-правові норми).
3. Акти галузі інформаційного законодавства.

Інформаційно-правові норми Конституції України закріплюють головні інформаційні права і свободи. Крім того, Основний Закон України встановлює порядок підготовки і прийняття законів, умови їх застосування і дії, тобто, по суті, окреслює регламент «виробництва і поширення» таких актів.

Акти галузі інформаційного законодавства умовно поділяються на дві групи: такі, що утворюють систему інформаційного законодавства як єдиний, цільний механізм правового регулювання відносин в інформаційній сфері (загальна частина) і що регулюють окремі напрями відповідно до встановлених у загальній частині принципів, норм і правил (особлива частина).

Загальна частина:

- законодавство про реалізацію права на пошук, отримання, передачу і використання інформації;
- законодавство про цивільний обіг інформації;
- законодавство про документовану інформацію (про інформаційні ресурси, інформаційні продукти, інформаційні послуги);
- законодавство про створення і використання інформаційних систем, їх мереж, інших інформаційних технологій і засобів їх забезпечення;
- законодавство про інформаційну безпеку.

Особлива частина:

- законодавство про інтелектуальну власність (інформаційні аспекти);
- законодавство про медіа;
- законодавство про бібліотечну справу;
- законодавство про архівний фонд і архівні установи;
- адміністративне законодавство (у частині закріплення інформаційних прав і свобод, встановлення компетенції державних структур із формування інформаційних ресурсів і надання інформації з них користувачам);
- цивільне законодавство (особливості інформації як об'єкта інформаційних правовідносин);

– законодавство про підприємства і підприємницьку діяльність, про добросовісну конкуренцію (у зв'язку з появою нових можливостей здійснення підприємництва у мережах);

– законодавство про працю (нові форми і види трудової діяльності в інформаційних мережах);

– законодавство про відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері (кримінальна, адміністративна і цивільно-правова).

Законодавство про реалізацію права на пошук, отримання, передачу і використання інформації (щодо права на доступ до інформації) тільки формується, спеціальних законів у сфері реалізації права на інформацію поки що немає. Проте основу цього законодавства становлять норми законів України «Про інформацію» і «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах». Крім того, правила пошуку й отримання інформації регламентуються окремими нормами галузевих актів у сфері бібліотечної, архівної справи тощо.

Законодавство про цивільний обіг інформації має врегулювати відносини, що виникають при обігу інформації як товару. Сьогодні такого законодавства не існує, є тільки теоретичні доробки.

Законодавство про створення і використання інформаційних систем, їх мереж, інших інформаційних технологій і засобів їх забезпечення подано блоком законів інформаційного законодавства й окремих норм інших актів. До нього входять норми законів «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», норми Цивільного кодексу України, окремі норми інших актів.

4.3. Джерела інформаційного права

Джерелами інформаційного права є норми інформаційного законодавства, які регулюють відносини в інформаційній сфері.

За рівнем прийняття нормативних правових актів інформаційного законодавства України і їх дії у просторі вирізняють:

- державні акти;
- акти суб'єктів держави;
- акти органів місцевого самоврядування.

Державний рівень джерел інформаційного права визначається інформаційно-правовими нормами Конституції України, законами України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами Уряду України, нормативними правовими актами міністерств і відомств.

Джерела інформаційного права на рівні суб'єктів держави – це закони та інші нормативні правові акти вищих органів державної влади і нормативні правові акти органів виконавчої влади України.

Джерела інформаційного права на рівні органів місцевого самоврядування представляються нормативними правовими актами цих органів, що приймаються в порядку застосування норм державного рівня і рівня суб'єктів держави.

Таким чином, відповідно до існуючої в Україні ієрархічної системи нормативних актів вирізняють такі джерела інформаційного права:

- інформаційні правові норми Конституції України;
- галузі законодавства, пов'язані з питаннями інформаційного права;
- спеціальні розділи в комплексних галузях законодавства України;
- окремі інформаційно-правові норми кодифікованого законодавства України.

До першої групи належать норми, в яких закріплено інформаційні права, свободи, обов'язки суб'єктів інформаційних відносин щодо створення, накопичення, зберігання та поширення інформації, а також засади обмежень в обігу інформації в державі й суспільстві. Принципово важливими є положення Конституції України, відповідно до яких кожний має право:

- вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34);

– володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41).

До другої групи входять:

– законодавство про інтелектуальну власність;
– законодавство щодо формування інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, надання інформаційних послуг, що містить:

- законодавство про правову інформацію;
- законодавство про бібліотечну справу;
- законодавство про архіви;
- законодавство про статистичну інформацію;
- законодавство про інформаційну безпеку;
- законодавство про державну таємницю.

Тобто йдеться про *базове* та *видове* законодавство.

Проте слід констатувати, поряд з певними успіхами у формуванні законодавства у сфері інформації та інформатизації суспільства аспекти цієї діяльності залишилися нерегульованими на законодавчому рівні. Зокрема, потребує продовження робота за напрямками:

– захисту права громадян на доступ до інформації, насамперед до баз даних правової інформації на усіх рівнях. Для цього слід чітко й однозначно упорядкувати отримання громадянами інформації в органах державної влади й органах місцевого самоврядування, в інших державних і недержавних юридичних осіб, законодавчо забезпечити прямий доступ до державних і недержавних інформаційних ресурсів, доступ до державних реєстрів, уможливити участь у судових процесах через Інтернет тощо;

– закріплення обов'язків та відповідальності органів і посадових осіб державної влади, органів місцевого самоврядування за інформування громадян, надання їм інформаційних послуг, за накопичення, зберігання і використання державних інформаційних ресурсів;

– установлення відповідальності за ненадання чи приховування інформації, за поширення недостовірної інформації, за порушення порядку й умов використання інформації обмеженого доступу, такої як персональні дані, комерційна, службова таємниця тощо;

– створення єдиної системи нормативно-правового та організаційного регулювання суспільних інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних, яка відповідає європейським стандартам;

– законодавчого забезпечення електронного документообігу;

– законодавчого визначення правил і умов функціонування національного ринку інформаційної продукції та його інтеграції у світовий інформаційний ринок.

Важливим та актуальним напрямом залишається об'єднання державних і недержавних інформаційних ресурсів, мереж і систем в єдину загальнодержавну систему національних інформаційних ресурсів, у тому числі формування державної системи правової інформації як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

На часі й розробка цілісної системи інформаційного законодавства – Інформаційного кодексу України, зважаючи на особливості сучасного соціально-економічного та духовного розвитку країни. Інформаційне законодавство має формуватися як система взаємопов'язаних правових норм, що базується на конституційних положеннях, розмежуванні повноважень у цій сфері між гілками влади та державними органами, узгоджуватися з українським законодавством в інших сферах права.

4.4. Базові закони у сфері інформації та інформатизації. Закони, що врегульовують певні види інформаційних відносин (видове законодавство)

Інформаційне законодавство України поділяється на *базове*, яким виписані основні засади інформаційних відносин в Україні, та *видове*, що врегульовує окремі види інформаційних відносин.

До базового законодавства входять концептуальний закон, закон, що регулює окремі аспекти відносин і характерний для всіх видів інформації, а також інформаційні закони.

Видове законодавство представлено законодавчими актами, що регулюють певного виду інформаційні відносини (у науково-технічній сфері, у засобах масової інформації, у бібліотечній, музейній справі тощо).

У Законі України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р. № 5029 наголошено на важливості статусу державної мови як одного з найголовніших чинників національної самобутності Українського народу, гарантії його національно-державної суверенності.

Відповідно до цього Закону акти вищих органів державної влади приймаються державною мовою й офіційно публікуються державною, російською та іншими регіональними мовами або мовами меншин.

Акти місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування приймаються і публікуються державною мовою. У межах території, на якій поширена регіональна мова або мова меншини (меншин), що відповідає умовам ч. 3 ст. 8 (кожному гарантується право на захист у відповідних державних органах і суді своїх мовних прав і законних інтересів, мовних прав і законних інтересів своїх дітей, на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, юридичних і фізичних осіб, якими порушуються мовні права і свободи людини і громадянина), акти місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування приймаються державною мовою або цією регіональною мовою, або мовою меншини (меншин) та офіційно публікуються цими мовами.

Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1999 р. № 2657 розтлумачує поняття: «інформація», «інформаційна продукція», «інформаційна послуга», окреслює основні принципи інформаційних відносин, закріплює право громадян України на інформацію, закладає правові засади інформаційної діяльності, визначає види, джерела інформації та режим доступу до неї, а також

права учасників інформаційних відносин і правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації.

Основними напрямками державної інформаційної політики відповідно до цього Закону є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Закон установлює основні види інформації, закріплює право громадян на доступ до інформації, визначає права та обов'язки власника інформації (у тому числі державних організацій), учасників інформаційних відносин, визначає відповідальність за порушення законодавства про інформацію.

Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792 спрямований на охорону особистих немайнових прав і майнових прав авторів та їх правонаступників, пов'язаних зі створенням і використанням творів науки, літератури й мистецтва – авторського права, прав виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжних прав.

У цьому Законі вписано визначення: «автор», «співавтор», «аудіовізуальний твір», «база даних», «комп'ютерна програма», «виключне право», «виконавець», «контрафактний примірник» тощо.

Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. № 3855 регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України.

Установлює компетенцію державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у сфері охорони державної таємниці й визначає, що спеціально уповноваженим державним органом влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України.

Окреслює порядок реалізації прав на секретну інформацію та її матеріальні носії, зазначає джерела фінансування витрат на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею.

Установлює правовий статус інформації, що віднесена до державної таємниці, а також забороняє віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим звужуватимуться зміст та обсяг конституційних прав і свобод людини й громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення.

Регламентує роботу державних експертів із питань таємниць, їх права, обов'язки та відповідальність. Крім того, визначає:

- порядок віднесення інформації до державної таємниці;
- механізм засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації;
- основні організаційно-правові заходи щодо охорони державної таємниці;
- форми допуску громадян до державної таємниці;
- обов'язки громадянина зі збереження державної таємниці;
- обмеження прав у зв'язку з допуском і доступом до державної таємниці;
- порядок компенсації громадянам у зв'язку з виконанням робіт, які передбачають доступ до державної таємниці;
- обмеження на оприлюднення секретної інформації тощо.

Передбачає форми контролю за забезпеченням охорони державної таємниці та відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю.

Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 5 липня 1994 р. № 80 регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах.

У цьому Законі вписано визначення: «блокування інформації в системі», «виток інформації», «володілець інформації», «власник системи», «доступ до інформації в системі», «захист інформації в системі», «знищення інформації в системі», «інформаційна (автоматизована) система», «інформаційно-телекомунікаційна система», «користувач інформації в системі», «криптографічний захист інформації», «несанкціоновані дії щодо інформації в системі», «обробка інформації в системі», «телекомунікаційна система» тощо.

Об'єктами захисту в системі є інформація, що обробляється в ній, і програмне забезпечення, призначене для обробки цієї інформації.

Суб'єктами відносин, пов'язаних із захистом інформації в системах, є: володільці інформації; власники системи; користувачі; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації й підпорядковані йому регіональні органи.

Законом урегульовуються відносини між володільцем інформації та власником системи, власником системи та користувачем, власниками систем, визначаються умови обробки інформації в системі.

Відповідальність за забезпечення захисту інформації в системі покладається на власника системи. Власник системи, в якій обробляються державні інформаційні ресурси або інформація з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом, утворює службу захисту інформації або призначає осіб, на яких покладається забезпечення захисту інформації та контролю за ним.

Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297 регулює правові відносини, пов'язані із захистом та обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини й громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Цей Закон поширюється на діяльність з обробки персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на обробку персональних даних, що містяться в картотеці чи призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів.

Персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

Під обробкою персональних даних у Законі розуміється будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем.

У цьому Законі визначено: загальні вимоги до обробки персональних даних; права суб'єкта персональних даних; використання персональних даних та підстави для їх обробки; збирання, накопичення та зберігання, поширення видалення або знищення персональних даних.

Крім того, Закон регламентує: порядок доступу до персональних даних; відстрочення або відмову у доступі до персональних даних; оскарження рішення про відстрочення або відмову в доступі до них; зміни і доповнення до персональних даних; контроль за додержанням законодавства про захист персональних даних, а також забезпечення захисту персональних даних.

Закон України «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 р. № 595 окреслює правові засади функціонування системи обов'язкового примірника документів і регулює інформаційні відносини, пов'язані з поповненням національного інформаційного фонду України, встановлює обов'язки і права виробників та одержувачів документів.

У Законі вписано визначення: «обов'язковий примірник документів», «система обов'язкового примірника документів», «документ», «тиражований документ», «патентні документи», «виробник документів», «одержувач обов'язкового примірника документів», «національний інформаційний фонд України».

Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 року № 2807-IX регулює загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації.

У Законі вписано визначення: «база даних», «база знань», «інформатизація», «засоби інформатизації», «інформаційна послуга», «інформаційна технологія», «інформаційний продукт (продукція)», «інформаційний ресурс» тощо.

Національна програма інформатизації окреслює стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Вона спрямована на створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави.

Завданням законодавства про Національну програму інформатизації є створення правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних і гуманітарних засад регулювання процесу формування та виконання цієї Програми й окремих її завдань (проектів).

Закон установлює основні функції державних органів у реалізації Національної програми інформатизації, а також визначає джерела фінансування всіх етапів здійснення Національної програми інформатизації.

Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 р. № 75 закріплює принципи державної політики у сфері

інформатизації, визначає основні завдання, принципи формування та виконання програми, основні напрями інформатизації, очікувані результати.

Відповідно до Закону під інформатизацією розуміється сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, спрямованих на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Законом визначено основні напрями інформатизації:

- розроблення політики та організаційно-правове забезпечення інформатизації;

- формування національної інфраструктури інформатизації, яка передбачає: міжнародні та міжміські телекомунікаційні й комп'ютерні мережі; систему інформаційно-аналітичних центрів різного рівня; інформаційні ресурси; інформаційні технології; систему науково-дослідних установ із проблем інформатизації; виробництво та обслуговування технічних засобів інформатизації; створення системи підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері інформатизації;

- інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони;

- інформатизація процесів соціально-економічного розвитку;

- інформатизація пріоритетних галузей економіки;

- інформатизація фінансової та грошової системи, державного фінансово-економічного контролю;

- інформатизація соціальної сфери;

- інформатизація в галузі екології та використання природних ресурсів;

- інформатизація науки, освіти і культури;

- міжнародне співробітництво.

Закон України «Про державну статистику» від 17 вересня 1992 р. № 2614 регулює правові відносини в галузі державної статистики, визначає права і функції органів державної статистики, організаційні засади здійснення державної статистичної діяльності з метою отримання всебічної та об'єктивної статистичної інформації щодо економічної, соціальної, демографічної та екологічної ситуації в Україні та її регіонах і забезпечення нею держави та суспільства.

У Законі вписано визначення: «адміністративні дані», «державна статистика», «державна статистична діяльність», «запитувач», «інформаційна система органів державної статистики», «конфіденційна інформація», «користувач», «план державних статистичних спостережень», «респондент», «статистична інформація», «статистична методологія», «статистичне спостереження».

Закон передбачає гарантії органів державної статистики із забезпечення конфіденційності статистичної інформації, врегульовує права на статистичну інформацію, порядок та умови доступу до неї.

Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX16 спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності і незалежності медіа та визначає правовий статус, порядок формування, діяльності та повноваження Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (далі - Національна рада).

Закон України «Про видавничу справу» від 5 червня 1997 р. № 318 визначає загальні засади видавничої справи, регулює порядок організації та провадження видавничої діяльності, виготовлення та розповсюдження видавничої продукції, умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи.

Відповідно до цього Закону приватизація книжкових, газетно-журнальних видавництв, підприємств поліграфії та книгорозповсюдження загальнодержавного значення, що мають на своєму балансі приміщення і (або) високі технологічні лінії для випуску високоякісної друкованої продукції та її поширення, може здійснюватися шляхом акціонування в такому порядку: 51 відсоток акцій залишається за державою; 25 відсотків – передається акціонованим поліграфічним і книготорговельним підприємствам; 24 відсотки – юридичним особам – видавцям, які випускають продукцію на даному поліграфічному підприємстві або розповсюджують її через дане підприємство оптового книгорозповсюдження, що перетворені в акціонерні товариства відкритого типу або є такими. Пакети акцій між ними розподіляються пропорційно до обсягів продукції, яка друкується і розповсюджується.

Законом передбачено ведення Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.

Окреслено права та обов'язки замовника, видавця, виготовлювача, розповсюджувача видавничої продукції, а також організаційні засади та гарантії діяльності видавництв, видавничих організацій.

Зазначено, що кожний примірник видання повинен містити вихідні відомості, передбачено обов'язкові примірники видань, урегульовано механізм розповсюдження видавничої продукції.

Закон висвітлює питання діяльності Книжкової палати України.

Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. № 1023 регулює відносини між споживачами товарів, робіт, послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів.

У цьому Законі вписано визначення «споживач», «виробник», «виконавець», «продавець», «договір», «недолік», «істотний недолік».

Споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право:

- на захист своїх прав державою;
- належну якість продукції та обслуговування;
- безпеку продукції;
- необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця);
- відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону;
- звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав;
- об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

Споживачі також мають інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів.

Держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності.

Держава створює умови для здобуття споживачами потрібних знань з питань реалізації їх прав.

Захист прав споживачів здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи, що здійснюють

державний санітарно-епідеміологічний нагляд, інші державні органи, органи місцевого самоврядування згідно із законодавством, а також суди.

Виробник (виконавець) забезпечує належну роботу (застосування, використання) продукції, в тому числі комплектуючих виробів, протягом гарантійного строку, встановленого нормативно-правовими актами, нормативними документами чи договором.

Гарантійні зобов'язання у будь-якому випадку включають також будь-які зобов'язання виробника (виконавця) або продавця, передбачені рекламою.

Строк придатності обчислюється починаючи від дати виготовлення, яка також зазначається на етикетці або в інших документах, і визначається або часом, протягом якого товар є придатним для використання, або датою, до настання якої товар є придатним для використання.

Продаж товарів, на яких строк придатності не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, строк придатності яких минув, забороняється.

Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. № 3322 визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного та соціального прогресу країни.

Законом регулюються правові й економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі.

Об'єктом відносин у сфері науково-технічної інформації є вітчизняна і зарубіжна науково-технічна інформація.

Науково-технічна інформація охоплює отримувані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності результати, зафіксовані у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення.

Науково-технічна інформація, що є продуктом інтелектуальної творчої праці, становить об'єкт права інтелектуальної власності, а відносини щодо її придбання, зберігання, переробки, використання і поширення регулюються чинним законодавством.

Суб'єктами відносин, що регулюються цим Законом, є державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування, юридичні особи та громадяни України, міжнародні організації, іноземні юридичні особи і громадяни та особи без громадянства.

Закон визначає, що науково-технічна інформація є об'єктом товарних відносин. Підставою виникнення прав на науково-технічну інформацію є створення науково-технічної інформації своїми силами і своїм коштом.

Крім того, встановлює норми щодо прав на науково-технічну інформацію стосовно всіх суб'єктів, а також визначає відносини між особами, яким належать права на науково-технічну інформацію, її споживачами і посередниками.

Визначає склад та основні завдання національної системи науково-технічної інформації, передбачає державну реєстрацію результатів науково-технічної діяльності, а також регулює їх облік і використання. У Законі встановлено механізм організації надходження та використання зарубіжної науково-технічної інформації.

Закон визначає засади державної політики у сфері науково-технічної інформації.

Отже, у четвертому розділі посібника розглянуто:

- становлення інформаційного законодавства України;
- структуру інформаційного законодавства України;
- джерела інформаційного права.

Крім того, висвітлено базові закони у сфері інформації та інформатизації, а також закони, що врегульовують певні види інформаційних відносин (видове законодавство).

Питання для самоконтролю

1. Джерела інформаційного права.
2. Етапи становлення інформаційного законодавства України.
3. Структура інформаційного законодавства України.
4. Базове та видове законодавство України в галузі інформаційного права.

Закони, віднесені до кожної із груп.

5. Проблеми та перспективи інформаційного законодавства України.

Розділ V

**ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ НОРМИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ**

Загальновідомо, що джерела права – це способи формування та форма закріплення правових норм. Тобто першоосною будь-якої галузі права є норма права.

Норма права – сформульоване правило поведінки, яке надає учасникам суспільних відносин визначеного виду юридичні права та передбачає їх обов'язки.

Підґрунтям формування норм права є мораль, звичаї, визнані державою, а отже представлені у вигляді офіційного документа, який склала компетентна особа або державна структура, та забезпечені примусовою силою державних інститутів й уведені до структури чинного законодавства.

5.1. Інформаційно-правові норми

Правова норма як правило поведінки має два джерела своєї сили:

- владно-вольову природу, що забезпечується компетентністю суб'єкта, який створив норму, та примусовою силою державних інститутів;
- інформаційно-доступну форму вираження, що забезпечується доступністю для всіх суб'єктів, які повинні це правило поведінки виконувати.

Інформаційно-правові норми (норми інформаційного права) – це норми права, що регулюють суспільні відносини, які виникають в інформаційній сфері у зв'язку з реалізацією інформаційних прав і свобод і здійсненням інформаційних процесів та інформаційної діяльності.

Норми інформаційного права, як й інших галузей права, різні за своїм змістом, оскільки можуть установлювати, дозволяти, забороняти певні права та обов'язки. Складаються вони з гіпотези, диспозиції і санкції.

Гіпотеза визначає умови, обставини, за яких можуть виникати певні види інформаційних правовідносин, та окреслює коло суб'єктів – учасників цих правовідносин.

Основу інформаційно-правової норми становить *диспозиція*, яка містить вказівку про те, як повинні діяти суб'єкти правовідносин, установлюються їх права та обов'язки (Закон України «Про інформацію» в нормує дії державних органів та організацій, органів місцевого і регіонального самоврядування під час звернення до них громадян).

Захист прав учасників інформаційних відносин і забезпечення виконання вписаних у нормах правил поведінки проводяться за допомогою *санкцій* (Законом України «Про інформацію» передбачено судове оскарження відмови у доступі громадян до інформації про них або її приховуванні, незаконному збиранні, використанні, зберіганні чи поширенні).

Види санкцій залежать від розміру завданих збитків і можуть тягнути за собою цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність.

Засади класифікації інформаційно-правових норм різні. Залежно від змісту можуть бути матеріальними і процесуальними.

Матеріальні інформаційно-правові норми окреслюють структуру елементів і частин інформаційної сфери. Вони визначають зміст державної політики в інформаційній сфері, закріплюють основні права та обов'язки учасників інформаційних правовідносин, а також відповідальність за їх порушення. Ці норми встановлюють правовий статус суб'єктів в інформаційній сфері у частині їх обов'язків і відповідальності за організацію і забезпечення процесів обігу інформації, формування інформаційних ресурсів і надання споживачам права користування ними відповідно до чинного законодавства, визначають зміст державної інформаційної політики, її головні напрями і способи, суб'єктів (розробників і здійснювачів).

Процесуальні інформаційно-правові норми регламентують порядок реалізації прав та обов'язків суб'єктів інформаційної діяльності, які окреслюються матеріальними інформаційними нормами певних видів

інформаційних відносин. Так, цими нормами встановлюється порядок ліцензування і сертифікації в інформаційній сфері, формування інформаційних ресурсів, пошуку й отримання інформації з цих ресурсів тощо.

Залежно від виду і форми подання інформації, суб'єктів, які діють в інформаційній сфері, особливостей їх поведінки інформаційно-правові норми поділяють на імперативні і диспозитивні.

Імперативні інформаційно-правові норми – це норми, які встановлюють поведінку суб'єктів інформаційних правовідносин.

Диспозитивні інформаційно-правові норми застосовуються при регулюванні відносин щодо захисту майнових і немайнових прав в інформаційній сфері: честь і гідність особи, особиста недоторканність, особиста й сімейна таємниця, авторське право та інші права, пов'язані з обігом інформації в інформаційній сфері (наприклад, Закон України «Про інформацію» закріплює засади права на інформацію, яка належить юридичним і фізичним особам, державі).

За сферою застосування вирізняють інформаційно-правові норми державного рівня та органів місцевого самоврядування.

За обсягом регулювання:

– загальної дії – поширюються на всі сфери й галузі правового регулювання, регламентуючи найважливіші аспекти інформаційної діяльності. Це, насамперед, статутні норми, що встановлюють обов'язки органів державної влади та органів місцевого самоврядування з виконання ними конституційних обов'язків із надання інформації споживачам;

– міжгалузеві – регулюють інформаційні відносини, які виникають між групами державних органів, із забезпечення інформаційних процесів;

– галузеві – діють у межах сфери ведення конкретного органу державної влади;

– на рівні органу місцевого самоврядування, що діють у межах територій.

Отже, інформаційно-правовим нормам притаманні всі основні характерні риси норм будь-якої галузі права. Вони містять описання правил поведінки, які

встановлюються державою у певному порядку й у певній формі, вводяться в дію в окреслений законодавцем термін. Інформаційно-правові норми визначають зміст прав і обов'язків суб'єктів – учасників правовідносин, виконання яких забезпечується примусовою силою держави.

5.2. Поняття та зміст інформаційних правовідносин

Відмінність інформаційно-правових норм від норм інших галузей права полягає в тому, що вони регулюють відносини, які виникають в унікальній (інформаційній) сфері у зв'язку з реалізацією інформаційних правовідносин.

Основним завданням інформаційного права є регулювання особливого виду суспільних відносин, пов'язаних зі створенням, поширенням, використанням і зберіганням інформації – інформаційних правовідносин.

Інформаційні правовідносини являють собою різновид відносин, що виникають у суспільстві та регулюються нормами права.

Вирізняють такі ознаки інформаційних правовідносин:

– наявність конкретного основного чи другорядного об'єкта відносин – інформації;

– відносна соціальна значущість інформації – об'єкта відносин (суспільно значуща інформація, національно значуща, особиста чи економічна значущість інформації тощо);

– первинність інформаційно-правової норми, що регулює конкретні суспільні відносини;

– передбачена правовими актами форма правомірної поведінки суб'єктів відносин щодо конкретної інформації;

– наявність взаємних прав та обов'язків суб'єктів – учасників правовідносин, а також юридичної відповідальності за поведінку, що суперечить правовій нормі;

– інші ознаки, характерні для правовідносин у цілому.

Суспільні відносини щодо інформації, які не відповідають змісту окреслених ознак, не можна вважати правовідносинами. Тому такими не вважаються відносини між людьми на побутовому рівні щодо надання певної усної інформації, листування через електронну пошту та ін.

Тож, інформаційні правовідносини можна визначити як соціальні відносини, врегульовані нормами різних галузей права, які виникають в усіх сферах життєдіяльності людей у процесі обігу певної інформації, що має відповідну суспільну значущість.

При цьому бракує однаковості у поглядах щодо класифікації інформаційних правовідносин. Так, вирізняють відносини, які виникають:

- під час пошуку, отримання та споживання інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних послуг;
- виробництва, передачі та поширення інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних послуг;
- створення та застосування інформаційних систем, їх мереж, засобів забезпечення;
- створення та застосування засобів і механізмів інформаційної безпеки.

Отже, інформаційні відносини можна описати найпростішою формулою: «виробництво – розподілення – споживання – виробництво».

Багатогранність підходів до класифікації та визначення видів інформаційних правовідносин зумовлює різноаспектне усвідомлення їх сутності. Для усебічного наукового вивчення інформаційні правовідносини варто поділити на безпосередні та відносно визначені.

Під *безпосередніми інформаційними правовідносинами* слід розуміти відносини, що виникають із приводу створення інформації, визначення прав на неї, а також її обігу та захисту. У таких правовідносинах інформація виступає основним самостійним об'єктом незалежно від форми (документ, відеозапис, книга, диск тощо). Найчастіше ці відносини мають охоронюваний характер, спрямований на запобігання діям, що порушують чи посягають на інформаційні права суб'єктів. Серед них також є відносини регулятивного характеру, які

встановлюють статуси суб'єктів, закріплюють їх права у сфері набуття та реалізації інформаційних прав.

Відносно визначені інформаційні правовідносини – це частина інших правових відносин (цивільних, адміністративних тощо), умовно відокремлених від однорідних, які реалізуються з приводу неінформаційних об'єктів, що впливає на обіг певної інформації. У таких відносинах інформація є додатковим об'єктом правовідносин, що існує паралельно з основним неінформаційним об'єктом. Наприклад, відносини у сфері охорони здоров'я між лікарем і пацієнтом відбуваються в разі надання медичної оплатної чи безоплатної допомоги, але факультативно лікар зобов'язаний зберігати лікарську таємницю. Те саме стосується адвокатської, аудиторської діяльності тощо.

Закон України «Про інформацію» визначає основні принципи інформаційних відносин, а саме: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність, повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Особливість інформаційних правовідносин визначають властивості об'єктів, у зв'язку з якими ці відносини виникають, та особливості тієї сфери, в якій ці відносини виникають.

Інформаційне право як наука має на меті розробку способів найбільш ефективного і повного забезпечення інформаційних процесів в Україні, захисту громадян, суспільства, держави від шкідливої, небезпечної інформації, захист прав і свобод споживачів інформації в інформаційній сфері.

Для виконання цієї мети розроблено систему правового регулювання інформаційних відносин, яка складається з двох частин:

- приватно-правове регулювання, здійснюване на рівні звичаїв, угод, традицій, норм суспільної моралі тощо;
- публічно-правове, державне регулювання, здійснюване на рівні держави у вигляді інформаційного законодавства України.

Отже, *інформаційні правовідносини* – це врегульовані інформаційно-правовою нормою інформаційні суспільні відносини, сторони яких виступають носіями взаємних прав та обов'язків, установлених і гарантованих інформаційно-правовою нормою.

Основними *елементами інформаційних правовідносин* є:

- суб'єкти, що вступають у правовідносини при здійсненні інформаційних процесів;
- поведження суб'єктів при здійсненні ними інформаційних правовідносин;
- об'єкти, у зв'язку з якими суб'єкти вступають в інформаційні правовідносини.

Об'єкт інформаційних правовідносин – інформація: документована інформація, інформаційні продукти й послуги; виключні права; елементи інформаційної безпеки; інформаційні технології і засоби їх забезпечення, інші об'єкти в інформаційній сфері; права, обов'язки і відповідальність суб'єктів правовідносин при здійсненні інформаційних процесів.

Суб'єктами інформаційних відносин є: фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень.

Як об'єкт правовідносин вирізняють інформацію, що перебуває в обігу, і з приводу чи у зв'язку з якою і виникають суспільні відносини, що підлягають регулюванню нормами права, а саме:

- у цивільному обігу – виникають майнові відносини;
- адміністративному обігу – регулюються суспільні інформаційні відносини (це, зокрема, інформація, що міститься в нормах права);
- суспільному (публічному) обігу – відомості інформаційного характеру чи масова інформація.

Учасники інформаційних відносин – громадяни, юридичні особи або держава, які набувають передбачених законом прав та обов'язків у процесі інформаційної діяльності. Основні з них: автори, споживачі, поширювачі, зберігачі (охоронці) інформації.

Учасники інформаційних відносин мають право одержувати (виробляти, добувати), використовувати, поширювати та зберігати інформацію в будь-якій формі з використанням будь-яких засобів, крім випадків, передбачених законом.

5.3. Інформаційна діяльність. Основні види і напрями

Поняття інформаційної діяльності. Під інформаційною діяльністю розуміється сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

Для задоволення цих потреб органи державної влади, органи місцевого й регіонального самоврядування створюють інформаційні служби, системи, мережі, бази й банки даних. Порядок їх формування, структура, права й обов'язки визначають Кабінет Міністрів України або інші органи державної влади, а також органи місцевого й регіонального самоврядування. Відповідно до Закону України «Про інформацію» основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації. В іншій, аналітичній інтерпретації до інформаційної діяльності можна віднести діяльність людини, пов'язану з процесами отримання, перетворення, накопичення і передачі інформації.

В Україні створюються умови для здобуття професійної освіти в галузі інформаційної діяльності через систему навчальних закладів відповідного напрямку (журналістики, статистики, бібліотечної і архівної справи, науково-інформаційної діяльності, інформатики, обчислювальної техніки тощо). Принципи їх діяльності регламентуються законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», іншими законодавчими актами.

Ефективне проведення інформаційної діяльності передбачає розуміння кінцевого результату діяльності (мети діяльності), наявність суб'єкта та об'єкта інформаційної діяльності, джерел, форм, методів виконання завдання (процесів інформаційної діяльності) та результатів інформаційної діяльності – інформаційних продуктів. Розрізняють інформаційну діяльність, яка є частиною

розумової праці і передбачає операції зі сприйняття, переробки і видачі інформації, що невіддільна від розумової праці фахівців науки і техніки, та інформаційне обслуговування (сервіс), яке є галуззю професійної діяльності. Основні її складові (процеси створення, оформлення, збирання, аналітико-синтетичної переробки, пошуку, поширення, зберігання й організації використання інформації) виконують професіонали – інформаційні працівники.

Держава гарантує свободу інформаційної діяльності за цими напрямками усім фізичним та юридичним особам у межах їх прав, функцій, повноважень і свобод. Держава постійно дбає про своєчасне створення, належне функціонування і розвиток інформаційних систем, мереж, банків даних, баз даних за всіма напрямками інформаційної діяльності.

Види інформаційної діяльності. До основних видів інформаційної діяльності, визначених законодавцем, належать:

– одержання – набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою;

– використання – задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави;

– поширення – розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації;

– зберігання – забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Зазначені види інформаційної діяльності упорядковані Законом України «Про інформацію» та іншими законодавчими актами в галузі інформації.

Напрями забезпечення інформаційної діяльності. Фінансування пошукових і фундаментальних наукових досліджень, наукових програм, проектів державного значення в науково-дослідних установах і навчальних закладах у сфері інформаційної діяльності здійснюється через бюджетне асигнування, власним коштом і коштом замовника.

Прикладні дослідження, розробки фінансуються, як правило, на договірній або контрактній основі, а їх результати можуть бути об'єктом товарних відносин.

Під науково-інформаційною діяльністю розуміють сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави в науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні (ст. 1 Закону України «Про науково-технічну інформацію»).

Україна в галузі інформації та інформаційної діяльності проводить політику співробітництва з іншими державами, зарубіжними і міжнародними організаціями.

Закон України «Про державну таємницю» регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України. Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» охороняє особисті (немайнові) і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням і використанням творів науки, літератури й мистецтва (авторське право), права виконавців, виробників фонограм і відеограм організацій мовлення (суміжні права).

Держава виступає гарантом цілісності національного інформаційного простору України на основі:

– єдиної державної політики, визначеної законами, обов'язковими для всіх учасників інформаційної діяльності в національному інформаційному просторі України незалежно від форм власності;

– збереження права держави на провідні об'єкти національного інформаційного простору, використання нею належної бази та економічних важелів для здійснення регулятивного впливу на суспільні відносини в сфері інформації;

– державної системи професійного навчання і підвищення кваліфікації працівників засобів масової інформації, наукової та експериментальної діяльності;

– економічного забезпечення цільових програм, здійснення відповідних протекціоністських заходів.

Об'єктами національного інформаційного простору є інформаційна продукція в усіх її різновидах, включаючи твори літератури і мистецтва, наукові праці, публічні виступи, використовувані в інформаційній діяльності, національні інформаційні ресурси, інформаційні послуги, організаційні та майнові функціональні елементи інформаційної інфраструктури.

Інформаційні процеси – пошук, збирання, обробка, накопичення, виробництво, зберігання, поширення та споживання інформаційної продукції.

Світовий інформаційний простір – визначене міжнародним співтовариством, уведене до міжнародно-правових документів поняття, що означає сферу (об'ємний простір), в якій відбувається інформаційна діяльність людства, упорядкована, як правило, міжнародними конвенціями і договорами.

Інформаційний суверенітет та інформаційна безпека України гарантуються і забезпечуються Конституцією України, низкою законів України, іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами і конвенціями в галузі свободи слова та інформаційної діяльності, ратифікованими Україною.

Відповідно до Конституції України засади інформаційної політики України визначаються Верховною Радою України, яка здійснює:

– законодавче регулювання суспільних відносин у сфері інформаційної діяльності;

– прийняття загальнодержавних концепцій розвитку національного інформаційного простору, інформатизації, телебачення і радіомовлення, концепції участі України в глобальних інформаційно-комунікаційних мережах і системах;

– схвалення в межах державних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку програм (перспективних планів) розвитку інформаційної системи та інформаційної інфраструктури України;

– затвердження переліку об'єктів права державної власності в національному інформаційному просторі України, які не підлягають приватизації;

– визначення засад утворення і діяльності засобів масової інформації в Україні.

Президент України як глава держави забезпечує послідовне проведення державної інформаційної політики, інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України.

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади організовує здійснення (реалізацію) державної інформаційної політики, вживає заходів щодо зміцнення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки України, реалізації концепцій і програм (перспективних планів) розвитку інформаційної системи, використання і захисту радіочастот та інформаційної інфраструктури України, формування та використання її національних інформаційних ресурсів, усебічного сприяння запровадженню і розвитку прогресивних технологій у галузях зв'язку та інформатизації в сфері засобів масової інформації в Україні, їх державної підтримки та соціального захисту журналістів.

Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері інформаційної безпеки України.

Контроль за діяльністю органів державної влади і посадових осіб щодо виконання ними повноважень у сфері проведення державної інформаційної

політики, забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки України здійснює Верховна Рада України.

Відносини права власності на інформаційні ресурси регулюються законами України.

Юридичні та фізичні особи є власниками тих документів, масивів документів, які створені їх коштом, придбані ними на законних підставах, отримані за договором дарування або в порядку спадщини, а також в інший дозволений законом спосіб.

Держава контролює збереження, реконструкцію й реорганізацію елементів та об'єктів інформаційної інфраструктури провідного значення незалежно від форм власності на них шляхом їх ліцензування та реєстрації.

За структурної перебудови економіки, реконструкції матеріально-технічної бази та в процесі приватизації перепрофілювання об'єктів інформаційної інфраструктури України провідного значення допускається за програмами приватизації у встановленому законами порядку.

Приватизація майна та об'єктів інформаційної інфраструктури регулюється нормами законів України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» і «Про електронні комунікації» з урахуванням інтересів держави та її інформаційної безпеки.

Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України затверджує перелік об'єктів і майна інформаційної інфраструктури України (телерадіопередавальні центри, окремі об'єкти зв'язку, кінокопіювальні підприємства, фонди приміщення та обладнання архівів тощо), які приватизації не підлягають.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності на об'єкти та майно інформаційної інфраструктури України.

Використання об'єктів інформаційної інфраструктури України здійснюється на підставі угод (договорів) між їх власниками та користувачами.

Регулятивні та контрольні повноваження державних органів спрямовуються винятково на сприяння цілісному функціонуванню

інформаційної інфраструктури і не можуть використовуватися для втручання в перебіг інформаційних процесів, перешкоджати свободі інформаційної діяльності.

Усі види інформаційних технологій, їх виробництва та засоби забезпечення цих технологій становлять спеціальну сферу народногосподарської діяльності, розвиток якої визначається державною інформаційною політикою та Національною програмою інформатизації.

Держава сприяє впровадженню новітніх технологій в інформаційну інфраструктуру України, створює сприятливі умови для проведення науково-дослідних і конструкторських робіт у цій галузі.

Визначення пріоритетних напрямів розвитку інформатизації і встановлення порядку їх фінансування покладається на Кабінет Міністрів України.

Інформаційні технології та засоби їх забезпечення підлягають сертифікації у встановленому законом порядку, а організації, які виконують роботи в галузі проектування та виробництва засобів обробки і захисту інформації, мають одержати ліцензії на цей вид діяльності відповідно до законодавства.

Економічні взаємини між суб'єктами інформаційної діяльності, засади національного інформаційного простору України, пов'язані з інформаційними процесами в Україні, регулюються законами України.

Регулювання і контроль здійснюються винятково з метою:

- підтримання й заохочення інформаційної діяльності, спрямованої на реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики України;

- задоволення гуманітарних потреб, духовно-культурних запитів суспільства;

- відродження звичаїв і традицій, культурних і духовних надбань українського народу;

- захисту національного інформаційного простору від поширення інформаційної продукції низької якості, аморального і антигуманного змісту, розрахованої лише на здобуття більших прибутків та надприбутків, а також від

переважання в інформаційних процесах, зокрема в рекламі, продукції іноземного походження.

Державний контроль економічної діяльності в національному інформаційному просторі України не може використовуватись як втручання у зміст інформації та інформаційних процесів, які здійснюються відповідно до Конституції України і законів України.

Держава забезпечує цілісність національного інформаційного простору України та захист у ньому:

- державної таємниці, а також інформації з обмеженим доступом, що є об'єктом права власності держави або об'єктом лише володіння, користування чи розпорядження державою, інформаційних ресурсів виняткового державного значення;

- інформаційних ресурсів, віднесених до національного надбання, державних та охоронюваних державою архівів, музейних фондів;

- інформаційних ресурсів у цілому – від руйнування, привласнення, викрадення, поширення проти волі власника, несанкціонованого в установленому законом порядку транскордонного переміщення;

- таємниці телефонних розмов і листування;

- інформаційної інфраструктури та інформаційних процесів – від шкідливих наслідків індустріальної діяльності.

Національний інформаційний простір України охороняється державою від поширення в ньому:

- інформації, яка містить заклики до повалення конституційного ладу насильницьким шляхом, розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини;

- спотвореної та недостовірної інформації;

- інформаційної продукції з пропагандою жорстокості, насильства, порнографії, окультизму, з небезпекою впливу на підсвідомість, насамперед від

такої інформації, поширюваної аудіовізуальними засобами масової інформації, через системи міжнародного комп'ютерного зв'язку та інформаційних обмінів.

Для захисту національного інформаційного простору України та інформаційного суверенітету України держава в порядку, встановленому законами України, переслідує:

- за корисливе використання інформації посадовими особами, працівниками, які мають доступ до неї у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків;

- незаконне підключення до телефонних і комп'ютерних мереж системи Інтернет та інших і приховане використання телефонних номерів, засобів комп'ютерного зв'язку, що перебувають у власності державних та недержавних організацій і приватних осіб, для отримання й поширення інформації та встановлення за їх допомогою протиправного зв'язку з абонентами всередині країни і за рубежем;

- використання засобів ведення інформаційної війни (комп'ютерних вірусів, «логічних бомб», генераторів електромагнітних імпульсів, пристроїв інформаційного впливу з автоматичним режимом ініціювання, засобів дистанційного знімання інформації з комп'ютерних мереж і перешкоджання інформаційним процесам у телекомунікаційних мережах тощо);

- установлення монопольного контролю з боку іноземних громадян і контрольованих ними структур над каналами українського теле- і радіомовлення, іншими об'єктами інформаційної системи України;

- порушення встановленого законодавством порядку охорони державної таємниці та інформації з обмеженим доступом.

Спеціальними правилами (положеннями), які відповідно до законодавства затверджує Кабінет Міністрів України, обмежують поширення інформаційної продукції, не призначеної для дітей і юнацтва, і застосовують засоби (символи) попередження про інформацію в глобальних комп'ютерних мережах, наступні телевізійні та радіопередачі, заборонені (небажані) для перегляду і

прослуховування дітьми, людьми з певними хворобами та деякими іншими категоріями споживачів інформації.

Організація захисту національного інформаційного простору та інформаційного суверенітету України відповідно до її Конституції і законодавства покладається на відповідні центральні органи виконавчої влади, правосуддя, спеціалізовані організації забезпечення контролю, охорони телерадіокомунікацій, радіочастотного ресурсу тощо.

Захист інформації, об'єктів національного інформаційного простору за виданими державою ліцензіями можуть здійснювати організації та установи недержавних форм власності. Безліцензійна діяльність у сфері захисту національного інформаційного простору та інформаційного суверенітету України забороняється.

Для захисту національного інформаційного простору та інформаційного суверенітету України використовуються методи і засоби:

- правового регулювання та контролю;
- економічного (податкового, тарифного, митного, заохочувального тощо) регулювання та контролю;
- державного ліцензування та сертифікації суб'єктів національного інформаційного простору України, об'єктів інформаційної інфраструктури;
- контрпропагандистської та дипломатичної діяльності із запобігання інформаційно-пропагандистському втручанням у внутрішні справи країни;
- технічного захисту;
- криптографічного захисту, протидії засобам ведення інформаційної війни;
- застосування дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення, що містять загрозу інформаційному суверенітету та інформаційній безпеці України, передбачені законами України.

У випадках, передбачених законами України, контроль інформації, яка передається в межах єдиної національної системи зв'язку України, здійснює Служба безпеки України.

Держава заохочує входження суб'єктів національного інформаційного простору України в глобальні інформаційно-комунікаційні мережі та системи за умови дотримання вимог законів України щодо забезпечення її інформаційного суверенітету та узгодженості діяльності цих суб'єктів та інтересів національної безпеки України, захисту прав особи.

Телекомунікаційний оператор, який надає доступ до глобальної інформаційно-комунікаційної мережі, зобов'язаний забезпечити:

- можливість ідентифікації власної мережі та її технічну сумісність із національною (локальною) мережею і параметри надійності та якості не нижче прийнятих у глобальній мережі;

- гарантії необмеженого і рівноправного доступу користувачів до всіх відкритих джерел інформації;

- захист інформації від несанкціонованого доступу, видозмінення або руйнування її неавторизованими користувачами.

Відомості про власників інформації та абонентів мережі надаються тільки на вимогу правоохоронних органів або за згодою самих власників та абонентів.

Відповідальність за поширення інформації, забороненої для поширення законами України, та відповідальність за зміст інформації на комп'ютерах несе власник цієї інформації.

У разі встановлення факту поширення інформації, забороненої для поширення законами України, телекомунікаційна організація має право розірвати контракт із власником інформації, іншим відповідальним за це порушення клієнтом в односторонньому порядку.

Правове становище і професійна діяльність зарубіжних дослідників (іноземних кореспондентів, інших представників іноземних засобів масової інформації і науковців) на території України регулюються законами України «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про медіа», іншими законами,

підзаконними актами Кабінету Міністрів України та міжнародними договорами, укладеними Україною.

Не обмежується збирання зарубіжними дослідниками на території України відкритої інформації.

Переміщення інформації через кордон обмежується на підставі інтересів національної безпеки, контролюється митними органами та органами охорони державної таємниці відповідно до законів України та підзаконних актів Кабінету Міністрів України.

Режим доступу акредитованих в Україні зарубіжних дослідників до національних інформаційних ресурсів України, зокрема до правової, соціологічної, неопублікованої статистичної інформації, визначається на підставі законів України Кабінетом Міністрів України або уповноваженими ним центральними органами виконавчої влади.

Комп'ютерним злочином вважається протиправна дія, яка виражається у використанні або спробі використання автоматизованої комп'ютерної системи (мережі, комп'ютера) з корисливою або хуліганською метою, становить загрозу інформаційним ресурсам, самій автоматизованій комп'ютерній системі (мережі, комп'ютеру), завдає економічної, політичної, моральної, фізичної та іншої шкоди людині, суспільству і державі.

Кримінальний кодекс України сьогодні містить самостійний розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», що складається із шести статей (ст. 361, 361¹, 361², 362, 363, 363¹):

1) ст. 361 «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж»;

2) ст. 361¹ «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут»;

3) ст. 361² «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації»;

4) ст. 362 «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї»;

5) ст. 363 «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється»;

б) ст. 363¹ «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку».

Держава забезпечує відповідно до Конституції України та законів України загальну системну охорону та захист інформації, запобігання комп'ютерним злочинам, виявлення і припинення їх, застосування адекватних норм відповідальності за них, використовуючи досягнення науково-технічного прогресу та вдосконалюючи правову основу для боротьби з комп'ютерною злочинністю.

Зберігання конфіденційності інтересів фізичних та юридичних осіб, які стали жертвами комп'ютерних злочинів, гарантується відповідно до законів України.

Згідно з Конституцією України та законодавством України судочинство із захисту інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки України здійснюють суди загальної юрисдикції. При цьому вищою інстанцією виступає підрозділ Верховного Суду України – Палата Верховного Суду України з інформаційних спорів, яка створюється законом про судоустрій України.

Нагляд і контроль за дотриманням законодавства України про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України здійснюють органи виконавчої влади в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, на підставі законів України.

Координація діяльності органів виконавчої влади щодо нагляду і контролю за дотриманням законодавства України про інформаційний суверенітет України покладається на Раду національної безпеки і оборони України.

Посягання на інформаційну безпеку України тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України.

Отже, у п'ятому розділі посібника розглянуто:

- інформаційно-правові норми;
- поняття та зміст інформаційних правовідносин.

Крім того, певну увагу приділено вивченню основних видів і напрямів інформаційної діяльності.

Розглянуто також такі важливі поняття інформаційного права, як «інформаційне суспільство», «єдиний інформаційний простір», «інформаційна сфера», «інформаційні системи та технології» тощо.

Питання для самоконтролю

1. Інформаційно-правові норми.
2. Критерії класифікацій інформаційно-правових норм.
3. Поняття інформаційних правовідносин.
4. Основні елементи інформаційних правовідносин.
5. Учасники інформаційних правовідносин.
6. Види та напрями інформаційної діяльності.
7. Захист національного інформаційного простору.
8. Нагляд і контроль за дотриманням законодавства про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України.

Розділ VI

СУБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Інформаційні правовідносини – це інформаційні суспільні відносини, сторони яких виступають як носії взаємних прав та обов'язків, установлених і гарантованих інформаційними нормами. Будь-які правовідносини (у тому числі інформаційні) мають своїх суб'єктів.

Оскільки в інформаційній сфері можливі будь-які види правовідносин, то суб'єктами інформаційних правовідносин можуть бути всі можливі суб'єкти права: особа, організація чи специфічні соціальні утворення (наприклад держава), за якими право визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. При цьому кожний суб'єкт має свою мету й зацікавленість, здійснюючи певні види інформаційних правовідносин і діючи згідно зі встановленими чинним законодавством умовами правового режиму інформаційних ресурсів, технологій тощо.

З проблемою суб'єктів в інформаційних правовідносинах пов'язані категорії «мета» та «інтереси» суб'єкта. Під впливом останніх формуються поведінка суб'єкта, його співвідношення з іншими суб'єктами. Відповідно до ролі, яку суб'єкт виконує, реалізуючи норми права, формуються моделі та механізми регулювання конкретних відносин суб'єктів. У таких ситуаціях діє право свободи на інформацію. Обмеження, які при цьому виникають для сторін, об'єктивно не стосуються їх прав. І, по суті, є свободою дій у межах, установлених законом.

Для розуміння суб'єктів права в інформаційних правовідносинах важливим також є питання визначення співвідношення справедливості та користі з позиції зацікавленості різних суб'єктів права. У цьому аспекті ще Фома Аквінський виокремлював відносини справедливості комунікативні, тобто засновані на відносинах незалежних одна від одної осіб; відносини дистрибутивні, створювані учасниками спільноти суб'єктів, які є членами цієї

спільноти; легальні відносини, що являють собою обов'язки суб'єктів щодо їх спільноти.

6.1. Загальна характеристика суб'єктів в інформаційному праві

Згідно із законами України «Про інформацію» та «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» суб'єктами інформаційних відносин в Україні є громадяни України, юридичні особи або держава. Суб'єктами інформаційних відносин також можуть бути інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства. Вони набувають передбачених законом прав і обов'язків у процесі інформаційної діяльності.

Основними учасниками інформаційних правовідносин в інформаційній сфері є виробники інформації (автори), її споживачі, поширювачі, зберігачі (охоронці).

Споживачами інформації є широке коло суб'єктів, які мають потребу в отриманні інформації різного виду і призначення, необхідної їм насамперед для прийняття відповідних рішень у повсякденній діяльності. Це: громадяни, юридичні особи, громадські об'єднання, фірми, установи і підприємства, органи державної влади і органи місцевого самоврядування, інші структури, які запитують інформацію і користуються нею.

Правовідносини, в які вступають споживачі й виробники інформації, встановлюються нормами законів та інших нормативних актів залежно від виду інформації, що обробляється: відкрита інформація як об'єкт громадянських прав; документована інформація, у тому числі офіційні документи та обов'язково надана інформація; масова інформація; інформація обмеженого доступу.

Законами та іншими нормативними актами передбачається порядок пошуку та отримання такої інформації, права й обов'язки споживача інформації, а також права, обов'язки і відповідальність виробника інформації залежно від виду інформації та форми її відображення.

Учасники інформаційних відносин мають право одержувати (виробляти, добувати), використовувати, поширювати та зберігати інформацію в будь-якій формі з використанням будь-яких засобів, крім випадків, передбачених законом. Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Кожний учасник інформаційних відносин для забезпечення прав, свобод і законних інтересів має право на отримання інформації:

- про діяльність органів державної влади;
- діяльність народних депутатів;
- діяльність органів місцевого і регіонального самоврядування та місцевої адміністрації;
- те, що стосується його особисто.

У Законі України «Про інформацію» гарантовано право на інформацію, що забезпечується:

- створенням механізму реалізації права на інформацію;
- створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів;
- обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість і засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення;
- обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації;
- здійсненням державного і громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію;
- установленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Право на інформацію може обмежуватися законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. Ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію.

Забороняється вилучення і знищення друкованих видань, експонатів, інформаційних банків, документів з архівних, бібліотечних, музейних фондів, крім встановлених законом випадків або на підставі рішення суду.

Право на інформацію, створену в процесі діяльності фізичної чи юридичної особи, суб'єкта владних повноважень або за рахунок фізичної чи юридичної особи, Державного бюджету України, місцевого бюджету, охороняється в порядку, визначеному законом.

Забезпечення права на пошук та отримання інформації здійснюється нормами інститутів масової інформації, інтелектуальної власності, документованої інформації.

У цивільному обігу інформації беруть участь такі суб'єкти:

- виробники інформації (як окремих і вихідних інформаційних об'єктів, так і їх складових);
- володільці (тримачі) інформації як посередники між виробниками і користувачами інформації;
- споживачі інформації як кінцеві одержувачі й потенційні виробники інформації.

Двоєдиність володіння інформацією і носієм зумовлює уведення до кола учасників цивільного обігу інформації ще одного виду суб'єктів – власників (володільців) інформаційних об'єктів (носіїв інформації). Вирізняє їх особливість поведінки у цивільному обігу інформаційних об'єктів, що полягає в одночасному врахуванні прав речового володільця інформаційних прав.

Власники (володільці) інформаційних об'єктів (інформаційних речей) чи інформаційні власники можуть бути трьох видів:

– власник інформаційного об'єкта – виробник інформації, що відображена у цьому інформаційному об'єкті. Він має всі інформаційні права й одночасно є власником оригіналу інформаційного об'єкта, на якому міститься створена ним інформація. Інформаційні права і право власності на оригінал інформаційного об'єкта він набуває за фактом створення інформації на базі конституційного права вільної творчості;

– власник (володілець) інформаційного об'єкта – володілець (господар) інформації, відображеної на цьому інформаційному об'єкті. Це суб'єкт, який має певний обсяг інформаційних прав відповідно до умов договору, укладеного ним із виробником інформації на тиражування і розповсюдження інформації з урахуванням задоволення майнових прав виробника інформації. Разом з тим відповідно до умов цього самого договору він є власником або оригіналу твору (у разі передачі йому всіх інформаційних прав), або облікованої копії інформаційного об'єкта (у разі передачі частини таких прав). Природно, він може також виступати і як володілець інформаційного об'єкта на правах відповідального зберігання та оперативного управління (чи оренди);

– власник інформаційного об'єкта – споживач інформації, відображеної на цьому об'єкті. Це суб'єкт, який має інформаційні права, обсягом права знати і застосовувати в особистій діяльності вміст інформації, відображеної в інформаційному об'єкті, на умовах договору купівлі-продажу, у тому числі й договору оферти. Йому заборонено тиражування і розповсюдження інформації в комерційних цілях чи іншим способом, що порушують майнові права виробника інформації. Усі перераховані власники (володільці) можуть повною мірою

здійснювати права речового власника щодо інформаційного об'єкта, який їм належить на правах власності, тобто продати його, подарувати, успадкувати і здійснювати інші аналогічні дії. Але при цьому повинні твердо виконуватися умови договору на передані йому інформаційні права, що встановлюють право використання вмісту інформації, відображеної на цьому об'єкті. Одержувач інформаційного об'єкта також не має права порушувати вказані інформаційні права.

Інформаційні об'єкти, що знаходяться у власності окреслених вище суб'єктів, не завжди ті самі речі, тобто це не завжди той самий носій інформації. За взаємодії виробника і володільця інформації це може бути фізично той самий об'єкт (наприклад, коли йдеться про оригінал твору). Проте у власності споживачів інформації знаходяться інформаційні об'єкти як речі принципово різні. А «об'єднуються» вони в межах розглянутих інформаційних прав тільки через вміст інформації, відображеної на цих носіях.

6.2. Особа як суб'єкт права в інформаційній сфері

Розвиток інституту суб'єктів інформаційного права, зумовлений подальшим правовим упорядкуванням суспільних відносин у сфері інформації, актуалізує їх формалізацію у структурі проекту Кодексу України про інформацію. Необхідність його створення законодавчо визначено в Основних засадах розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки, затверджених Законом України від 9 січня 2007 р. № 537.

Аналіз наукового доробку, яким започатковано розв'язання проблеми інституту суб'єктів інформаційного права, свідчить, що питання його загальних ознак уже знайшло відображення у низці публікацій науковців. Серед них праці таких вітчизняних дослідників, як О. А. Баранов, К. І. Беляков, В. М. Брижко, Г. В. Виноградова, В. Д. Гавловський, В. І. Гурковський, М. В. Гуцалюк, Р. А. Калюжний, Т. А. Костецька, О. В. Кохановська, А. І. Марущак, А. М. Новицький, В. О. Шамрай, М. Я. Швець та ін. При цьому особливість

теоретичного розкриття галузевого інституту суб'єктів інформаційного права, як і більшості інших комплексних галузей права, полягає в тому, що їх основні ознаки визначаються переважно через загальні положення інститутів суб'єктів провідних галузей права – цивільного та адміністративного.

Основними суб'єктами права є особа, організація чи специфічні соціальні утворення (наприклад держава), за якими право визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. У межах окремих комплексних інститутів права, спеціальних і комплексних галузей права звертається увага на спеціальні ознаки, що визначають особливу назву і специфічний правовий статус цих суб'єктів за особливою функціональною ознакою.

Права людини (фізичної особи) як суб'єкта права в інформаційній сфері є важливим і складним питанням. Ця категорія в правових актах подається як «громадянин», «індивід», «особа», «людина».

Конституція України (розд. II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина») гарантує ці права згідно із загальними нормами та принципами міжнародного права, наголошуючи (ст. 26), що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

З моменту народження в людини виникають тісні зв'язки з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Реєстрація народження, отримання паспорта, оформлення житлово-комунальних документів, закріплення за поліклінікою, вирішення пенсійних питань – усі ці дії спрямовані на створення масиву документованої інформації (інформації про особу або персональні дані), яка визначає статус людини як громадянина в певні часи її життєдіяльності.

В інформаційній сфері громадянин набуває визначеного спеціального статусу, прав та обов'язків завдяки службовим, виробничим, діловим зв'язкам. Інформаційна сфера, яка формується в межах загального та спеціального статусу

громадянина, захищається державою, а свої права у сфері інформації кожний може реалізувати відповідно до статусу і згідно з чинним законодавством.

Так, первинним суб'єктом, якому належить право на інформацію як твір, є автор (фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір – ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Згідно зі ст. 11 згаданого Закону України:

1. Первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору.
2. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства).

Фізична особа стає суб'єктом авторського права з моменту створення твору. Для визнання особи суб'єктом авторського права у сфері інформаційних відносин не потрібна будь-яка реєстрація твору. На визнання особи суб'єктом авторського права не впливає її вік і те, що твір створено ним у порядку виконання службового завдання.

Нерідко інформація (як твір) створюється кількома авторами. У такому разі йдеться про співавторство. Згідно зі ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір. Відносини між співавторами визначаються угодою, укладеною між ними.

Крім того, законодавство України (ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах») передбачає низку спеціальних суб'єктів інформаційних відносин. Це:

- володілець інформації – фізична або юридична особа, якій належать права на інформацію;
- власник системи – фізична або юридична особа, якій належить право власності на систему;
- користувач інформації в системі – фізична або юридична особа, яка в установленому законодавством порядку отримала право доступу до інформації в системі.

Особливе місце серед учасників інформаційних відносин посідає користувач (або споживач) інформації, який звертається до інформаційної

системи або до посередника з метою отримання інформації і користується нею, а також користувач інформаційної системи, технологій і засобів їх забезпечення.

Користувач – це будь-яка особа, що може пересилати команди чи повідомлення в систему оброблення даних або приймати їх від неї.

Користувач автоматизованої системи:

1) фізична або юридична особа, яка має право використання автоматизованої системи за угодою з розпорядником автоматизованої системи;

2) особа, що бере участь у функціонуванні автоматизованої системи або має право використовувати і використовує результати її функціонування.

Користувач інформації – суб'єкт, який звертається до власника, володільця або розпорядника за отриманням необхідних йому інформаційних продуктів і використовує їх.

Користувач національних інформаційних ресурсів – будь-яка юридична або фізична особа, що використовує у своїй діяльності необхідні їй елементи національних інформаційних ресурсів України.

Розглядаючи людину як суб'єкта інформаційних правовідносин, не можна не зупинитися на проблемі захисту духовності та суспільної моралі, яка розуміється як система етичних норм, правил поведінки, що склалися в суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість (ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі»).

Виробництво та обіг у будь-якій формі продукції порнографічного характеру в Україні забороняються. Критерії віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер, встановлюються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері культури та мистецтв.

Виробництво та обіг у будь-якій формі продукції еротичного характеру та продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, дозволяються виключно за умови дотримання обмежень, встановлених законодавством.

Забороняються виробництво та розповсюдження продукції, яка:

- пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України;
- пропагує фашизм і неофашизм;
- принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою;
- пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь;
- принижує особистість, є проявом знуцання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей;
- пропагує невігластво, неповагу до батьків;
- пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички.

Зміст державної політики у сфері захисту суспільної моралі – створення необхідних правових, економічних та організаційних умов, які сприяють реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення.

Основними напрямками державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є:

- формування єдиної комплексної системи забезпечення захисту моральних засад та утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти й культури;
- недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культу насильства, жорстокості, поширення порнографії;
- упровадження експертної оцінки відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі;
- підтримка національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидання, поліпшення системи пропаганди кращих зразків світової літератури, культури та мистецтва;

– заборона демонстрації неліцензійної аудіо-, відеопродукції на всіх національних телерадіокомпаніях;

– установа контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі;

– приєднання до міжнародних договорів з питання захисту суспільної моралі.

З метою захисту морального та фізичного життя неповнолітніх забороняється:

– утягнення неповнолітніх у діяльність із виробництва й обігу продукції сексуального чи еротичного характеру, порнографічних матеріалів, надання послуг, а також організації й проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру;

– розповсюдження продукції сексуального чи еротичного характеру, порнографічних матеріалів, надання послуг і проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру серед неповнолітніх;

– використання образів неповнолітніх у будь-якій формі в продукції сексуального чи еротичного характеру і проведенні видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру;

– виготовлення (виробництво), зберігання, реклама, розповсюдження, придбання продукції, що містить дитячу порнографію, ввезення, вивезення, транзит через територію України, поштова пересилка такої продукції;

– пропонування або надання доступу до продукції, що містить дитячу порнографію.

Порушення норм законодавства України про захист суспільної моралі, умов обігу продукції, порядку проведення видовищних заходів сексуального характеру та розповсюдження продукції, яка містить елементи порнографії, тягне за собою цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Дії посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, засобів масової інформації, дії установ та організацій усіх форм власності, юридичних і фізичних осіб, що порушують норми цього Закону, можуть бути оскаржені в судовому порядку.

6.3. Держава як суб'єкт права в інформаційній сфері

Правовий статус органів державної влади встановлюється Конституцією України, іншими законодавчими актами, якими упорядковується, зокрема, робота з інформацією в умовах виконання функцій органів законодавчої, виконавчої та правоохоронної діяльності.

Це сфера інформаційного забезпечення діяльності відповідних органів, їх керівництва та всіх категорій службовців, де вся інформаційна діяльність пов'язана з роллю та обов'язками органу державної влади і спрямована на забезпечення виконання завдань конкретного органу. Визначальним є статус органу державної влади, його місце в системі державної влади. Завдання інформаційних співвідношень підрозділів та самого органу – забезпечення їх діяльності, а також формування власної інформаційної інфраструктури. При цьому треба зосередити увагу на деяких проблемах:

- структуризації інформації в межах одного органу державної влади та виборі правильного визначення всього комплексу інформації в межах впливу цього органу;
- фільтрації вихідної інформації, яка забезпечує зв'язок з іншими органами;
- систематизації інформації відповідно до категорії інформації з обмеженим доступом. Для цього мають виділятися блоки інформації, які відповідають категоріям інформації згідно з доступом.

Крім отримання інформації, необхідної органу державної влади для виконання своєї безпосередньої діяльності, набуває певної ваги й діяльність із надання інформації іншим користувачам. До останніх належать інші органи

державної влади, спеціалізовані організації зі збирання та обробки інформації за окремими напрямками державної діяльності (статистична, фінансова тощо), організації, громадяни, ЗМІ.

Органи державної влади з особливим статусом (Національний банк України, Офіс Генеральної Прокуратури України, Центральна виборча комісія) мають свою специфіку. Вони віднесені Конституцією до органів трьох гілок державної влади, виконують важливі державні функції і мають повноваження видавати нормативні правові акти, які є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, всіх юридичних і фізичних осіб.

Ці органи здійснюють інформатизацію своїх власних систем і використовують інформаційні ресурси й комунікації для отримання необхідної інформації, забезпечують виконання правового режиму інформації за ознаками власності, конфіденційності, провадять інформаційне обслуговування органів державної влади та інших споживачів.

6.4. Основні інформаційні права та свободи. Право на інформацію

Правовий статус організацій та установ в інформаційній сфері визначає загальний статус організацій (як юридичних осіб) і спеціальний інформаційний статус тих організацій, які провадять спеціалізовану діяльність у сфері збирання, зберігання, обробки, передачі, поширення інформації на професійній основі.

За загальним правовим статусом юридична особа реалізує свої права й обов'язки відповідно до чинного законодавства України та уставів конкретних організацій. При цьому постають проблеми інформаційного забезпечення виробничої, наукової, управлінської діяльності організації: створення, отримання, придбання інформаційних ресурсів, технологій, техніки для їх обробки та поширення тощо. У межах загального правового статусу організації вирішуються питання обліку своїх інформаційних ресурсів, розпорядження ними згідно із законом.

Організації, з метою інформаційного забезпечення, мають спрямовувати своєї зусилля на уніфікацію та стандартизацію інформаційного забезпечення функціональної діяльності.

Проблеми використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій як об'єктів права пов'язані із суб'єктивними правами юридичних осіб у цивільно-правових операціях та операціях адміністративно-правового характеру. Об'єкти інформаційних ресурсів і технологій можуть входити до складу уставного капіталу юридичної особи (приміром акціонерних організацій).

Спеціальний статус організації, яка працює винятково з інформацією, надає інформаційні та комунікаційні послуги, знаходить своє відображення в законах та інших правових актах України. Наприклад, Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» надає перелік видів бібліотек різного рівня, які мають свій визначений правовий статус, що відображається в уставі організації.

Найбільшою цінністю права є права людини. Найповніше права людини реалізуються у правовій державі. Серед національних інтересів України особливе місце належить реалізації основних прав і свобод громадян в інформаційній сфері. Вона базується на принципах свободи інформації та заборонному принципі права – усе, що не заборонено законом, дозволено.

У Загальній декларації прав людини, прийнятій і проголошеній резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., визначено, що кожна людина має право на свободу (ст. 3), право на свободу думки (ст. 18), право на свободу переконань та на вільне їх виявлення. Це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів (ст. 19).

Окреслені права і свободи знайшли своє вираження в низці міжнародних актів, зокрема таких, як:

– Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ст. 10), де додатково було зафіксовано, що

свобода отримання і передачі інформації здійснюється без будь-якого втручання державних органів;

– Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1961 р. (ст. 19), де уточнюється, що ці свободи стосуються будь-якої інформації, ідей і способів їх поширення.

Конституцією України гарантовані такі права і свободи:

– право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31);

– право на невтручання в особисте і сімейного життя, при цьому не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32);

– свобода думки і слова (ст. 34);

– право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію в будь-який законний спосіб (ст. 34);

– свобода об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (ст. 36);

– право звертатися особисто, а також направляти колективні письмові звернення до державних органів влади та органів місцевого самоуправління (ст. 40);

– право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, при цьому право приватної власності є непорушним (ст. 41);

– право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення (ст. 50);

– право на освіту (ст. 53);

– свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54);

- право на правову допомогу (ст. 59).

Здійснюючи свої права і свободи, кожна людина, зазначено у п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини, має зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом винятково з метою:

- забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших осіб (тобто відповідно до ст. 12 Декларації особистого та сімейного життя, недоторканності житла, таємниці листування, гідності і репутації);

- забезпечення справедливих вимог моралі;

- громадського порядку;

- загального добробуту в демократичному суспільстві.

В Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (п. 2 ст. 10) із підтвердженням обмеження прав тільки за законом розширюється й уточнюється перелік засад для такого виду обмежень:

- в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадської безпеки;

- для запобігання заворушенням чи злочинам;

- охорону здоров'я та моралі;

- захисту репутації чи прав інших осіб;

- запобігання розголошенню конфіденційної інформації;

- підтримання авторитету і безсторонності суду.

У п. 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначені засади для обмежень, що ґрунтуються на необхідності:

- поважання прав і репутації інших осіб;

- охорони державної безпеки;

- захисту громадського порядку;

- охорони здоров'я або моральності населення.

Разом із тим у ст. 20 цього документа надано прямий перелік обмежень: будь-яка пропаганда війни, будь-який виступ на користь національної, расової

або релігійної ненависті, що являє собою підбурення до дискримінації, ворожнечі або насильства.

Конституція України до засад для обмеження основних інформаційних прав і свобод громадянина відносить:

- охорону здоров'я (ст. 49 і 50);
- захист дитинства (ст. 52);
- моральності (ст. 55 і 56);
- конституційного строю (ст. 64);
- забезпечення безпеки та оборони держави (ст. 65).

Крім того, Конституцією України передбачено можливість обмеження прав і свобод громадян із визначенням строків їх дії (ст. 29), а також наголошено, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63).

Отже, з окресленого випливає, що основні інформаційні права і свободи людини (громадянина) закріплені в усіх розглянутих документах та однакові за своїм змістом. При цьому засади для їх обмеження дещо відрізняються.

Інформаційні права обмежуються в разі необхідності:

- захисту конституційного устрою;
- моральності, здоров'я, прав, законних інтересів інших осіб;
- забезпечення безпеки та оборони держави;
- забезпечення громадського порядку з метою запобігання масовим заворушенням і боротьби зі злочинністю;
- запобігання розголошенню конфіденційної інформації;
- підтримання авторитету і безсторонності суду, а також в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Пряме обмеження інформаційних прав передбачено в разі:

- використання прав із метою зміни конституційного устрою;
- пропагування соціальної ненависті, расової, національної, релігійної, мовної переваги, насильства та війни;

- порушення невід’ємного права на життя;
- порушення прав на державну, службову, професійну, комерційну та банківську таємницю.

Вирізняють інформацію з обмеженим доступом (державна; службова; комерційна; банківська; професійна; таємниця особистого життя) і доступ до якої не може бути обмежений.

У Конституції України є прямі вказівки на види інформації, доступ до яких не може бути обмежений, тобто засекречений. Наприклад, кожному гарантується право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (ст. 32), або вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту (ст. 50).

Законодавець закріплює право громадян України, юридичних осіб та органів державної влади на інформацію, виписує гарантії права на інформацію і способи забезпечення доступу до відкритої інформації, а також унормовує перелік відомостей, доступ до яких не може бути обмежений. Це:

- закони (мають офіційно оприлюднюватися – ст. 94 Конституції України);
- закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права, свободи та обов’язки громадян (мають офіційно оприлюднюватися – ст. 57 Конституції України);
- інформація про стан довкілля, якість харчових продуктів, предметів побуту (ч. 2 ст. 50 Конституції України);
- надзвичайні події, катастрофи, стихійне лихо;
- екологічна, метеорологічна, демографічна, санітарно-епідеміологічна та інша інформація;
- інформація про розміри золотого запасу та державного валютного резерву України;

- привілеї, компенсації, пільги, які мають окремі категорії громадян, посадові особи та установи;
- стан здоров'я вищих посадових осіб;
- факти порушення прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб;
- діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- використання бюджетних коштів;
- стан боротьби зі злочинністю;
- документи, які накопичуються у відкритих фондах бібліотек, архівів, інформаційних системах державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, організацій тощо.

Кінець ХХ ст. – період формування національного законодавства в інформаційній сфері, забезпечення доступу до відкритих інформаційних систем, створення режиму обмежень до державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом. При цьому слід згадати, що у Конституції колишнього СРСР 1977 р. тема права на інформацію самостійно не виділялась. Вона була складником системи політичних прав і свобод. Конституція гарантувала свободу слова, друку, зборів, мітингів і демонстрацій. Право на інформацію конституційно закріплювалось у зв'язку з наданням права на освіту, використання досягнень культури, права участі в державному управлінні тощо. Крім того, конституційно охоронялися права на таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень.

Право на інформацію повним обсягом на державному рівні зафіксовано тільки в Конституції України 1996 р., а Законом України «Про інформацію» регулюються відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації.

Сьогодні інформаційне законодавство йде шляхом удосконалення законодавства про засоби масової інформації, про авторське право,

законодавства про механізми надання інформації громадянам каналами бібліотек, архівів тощо. Паралельно удосконалюється законодавство про захист різних категорій інформації: персональних даних, конфіденційної інформації тощо.

Систему реалізації права на інформацію становлять такі суб'єкти: *громадянин – фізична особа, населення, юридична особа, орган державної влади, громадські об'єднання, держава, міждержавні утворення*. Право на інформацію кожного з них реалізується відповідно до загального правового статусу цих суб'єктів і їх ролі у визначеному правовому просторі.

Найпершою особою, яка реалізує свої права на інформацію, є громадянин. Для з'ясування його статусу у сфері права на інформацію необхідно встановити юридичну характеристику громадянина, що має три визначальних аспекти:

- державно-правовий (визнання права та його реалізація в межах дії права певної держави);
- змістовно-правовий (нормативно встановлений зміст цього права);
- процесуальний (порядок реалізації права).

Державно-правовий аспект при визначенні прав особи послуговуються терміном «громадянин». Юридична наука розглядає громадянина як суб'єкта національного публічного і громадянського права. Термін «громадянин» використовується в законодавстві, чинному в межах держави, та зобов'язує державу гарантувати реалізацію прав громадян на своїй території. Поряд із цим Конституція України розширює територіальні обмеження прав громадян:

- передбачаючи поширення прав і обов'язків громадян на іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26);

- застосовуючи терміни «громадянин» і «людина» й об'єднуючи їх у терміні «кожен», цим самим включаючи громадян своєї держави в систему міжнародного права, яка регулює права людини незалежно від її державно-правового статусу.

Змістовно-правовий аспект права на інформацію має широкі межі. Порівнюючи з нормами Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, конституційні засади права людини і громадянина України передбачають поряд із такими формами його реалізації, як свобода думки і слова, право вільно збирати, зберігати, використовувати, поширювати інформацію (ст. 34).

Процесуальний аспект частково реалізується в Законі України «Про інформацію». Проте є багато ситуацій, які потребують більш детального врегулювання, наприклад, порядок поширення власної інформації, інформації, яка належить іншим особам.

Потребує встановлення й право на інформацію юридичних осіб – будь-яких організацій, насамперед тих, що беруть безпосередню участь у процесах інформатизації – у розробці програмних продуктів, їх реалізації тощо. Вони мають особливий правовий статус, певні правила виробництва інформації та інформаційних ресурсів, і в їх діяльності виникають ситуації, які підлягають спеціальному правовому врегулюванню.

Сьогодні у сфері розробки і розповсюдження програмних продуктів працює багато програмістів та організацій-посередників. Це виробництво потребує особливої уваги, оскільки пов'язано з формуванням технічних засад інформаційного суспільства і з долученням України до світового інформаційного простору. Тому на часі не лише правові норми, які визначають статус, порядок діяльності відповідних установ, їх права та відповідальність, а й велика кількість стандартів і технічних умов, пов'язаних зі стандартизацією продукції, встановленням правил виходу на ринок тощо. Поки що законодавчо не врегульовано формування й застосування баз даних, інформаційних систем, каталогів, картотек довідкового характеру, службової та ділової інформації, права володільця, користувача такої інформації.

Потребує певної уваги законодавця й право на інформацію органів державної влади та органів місцевого самоврядування, аби врегулювати питання, пов'язані:

по-перше, із функціями різних органів державної влади у сфері створення сучасних інформаційних ресурсів, систем і мереж зв'язку для їх отримання й надання споживачеві та забезпечення власної діяльності у разі визнання документованої інформації інформаційним ресурсом;

по-друге, з визначенням прав та обов'язків, зі створенням відповідної матеріальної бази для органів, які збирають, обробляють і використовують інформацію і не тільки у своїй роботі, а й створюють інформаційні засади для розробки державних рішень, визначення політики і реалізації загальнодержавних функцій.

Головне при цьому, що органи державної влади і органи місцевого самоврядування зобов'язані створити умови для забезпечення права громадян і юридичних осіб на інформацію.

Отже, право на інформацію можна визначити як унормований порядок реалізації повноважень різних суб'єктів (фізичних, юридичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій) у сфері створення, отримання, збирання, зберігання, використання, поширення інформації з метою, що не суперечить свободам, правам, інтересам особи, держави, суспільства та забезпечує реалізацію інших прав та обов'язків цих суб'єктів, гарантованих законодавством України і нормами міжнародного права.

Усі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, необхідну їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України.

Право на інформацію забезпечується:

– обов'язком органів державної влади, а також органів місцевого і регіонального самоврядування інформувати про свою діяльність та прийняті рішення;

– створенням у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що надають у встановленому порядку доступ до інформації;

– вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів (обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх зберігання, що визначаються законодавством);

– створенням механізму здійснення права на інформацію;

– державним контролем за додержанням законодавства про інформацію;

– установленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім учасникам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. Ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Суб'єкт права на інформацію може вимагати усунення будь-яких порушень його права.

Забороняється вилучення і знищення друкованих видань, експонатів, інформаційних банків, документів з архівних, бібліотечних, музейних фондів, крім встановлених законом випадків або на підставі рішення суду.

Інформація не може використовуватися для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини.

Не підлягають розголошенню відомості, що становлять державну або іншу передбачену законодавством таємницю.

Не підлягають розголошенню відомості, що стосуються лікарської таємниці, грошових вкладів, прибутків від підприємницької діяльності, усиновлення (удочеріння), листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, крім випадків, передбачених законом.

6.5. Електронний підпис як інститут інформаційного права

Під час реалізації права на інформацію важливо забезпечити достовірність інформації. Особливо гостро це питання постало в нашій державі у зв'язку з процесом автоматизації документообігу, створенням і використанням електронного документа. Електронні документи потребують специфічних засобів і методів захисту від пошкодження, копіювання, модифікації, підробки. Серед найпоширеніших у світі засобів підтвердження оригінальності електронного документа – електронний цифровий підпис.

Закон України «Про Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» (назва Закону в редакції Закону № 2801-IX від 01.12.2022) визначає правовий статус електронного підпису та регулює відносини, що виникають при його використанні.

Визначемо основні поняття у цій сфері. Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону:

електронний підпис – це електронні дані, що додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються підписувачем як підпис;

засіб електронного підпису чи печатки – апаратно-програмний пристрій чи програмне забезпечення, що використовуються для створення електронного підпису чи печатки;

особистий ключ (дані для створення електронного підпису чи печатки) – унікальні дані, що використовуються підписувачем чи створювачем електронної печатки для створення електронного підпису чи печатки;

відкритий ключ (дані для підтвердження електронного підпису чи електронної печатки) – дані, що використовуються для підтвердження електронного підпису чи електронної печатки;

засвідчення чинності відкритого ключа – процедура формування сертифіката відкритого ключа;

кваліфікований сертифікат електронного підпису – сертифікат електронного підпису, що видається кваліфікованим надавачем електронних довірчих послуг і відповідає вимогам, встановленим частиною другою статті 23 цього Закону;

підтвердження електронного підпису чи печатки – процес перевірки та підтвердження дійсності електронного підпису чи печатки;

автентифікація – електронний процес, що дає змогу підтвердити електронну ідентифікацію фізичної, юридичної особи, інформаційної або інформаційно-комунікаційної системи та/або походження та цілісність електронних даних;

компрометація засобу електронної ідентифікації – будь-яка подія, що призвела або може призвести до несанкціонованого доступу до засобу електронної ідентифікації;

компрометація особистого ключа – будь-яка подія, що призвела або може призвести до несанкціонованого доступу до особистого ключа;

блокування сертифіката відкритого ключа – тимчасове зупинення чинності сертифіката відкритого ключа;

послуга електронної ідентифікації – послуга, що надається для забезпечення або підтвердження електронної ідентифікації;

Державне регулювання у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг відповідно до ст. 5 Закону України «Про Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» здійснюють:

– Кабінет Міністрів України;

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг;

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації;

- Національний банк України.

Суб'єктами відносин у сфері електронної ідентифікації відповідно до ст. 11 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» є:

- користувачі послуг електронної ідентифікації;

- надавачі послуг електронної ідентифікації;

- власники (держателі) інформаційних та інформаційно-комунікаційних систем;

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг;

- контролюючий орган;

- Національний банк України.

Суб'єктами відносин у сфері електронних довірчих послуг є:

- користувачі електронних довірчих послуг;

- надавачі електронних довірчих послуг;

- власники (держателі) інформаційних та інформаційно-комунікаційних систем;

- держателі публічних електронних реєстрів;

- органи з оцінки відповідності;

- засвідчувальний центр;

- центральний засвідчувальний орган;

- контролюючий орган.

Державний нагляд (контроль) за дотриманням вимог законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг відповідно до ст. 33 здійснює контролюючий орган.

Заходи державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг здійснюються відповідно цього Закону.

Функції контролюючого органу виконує Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Застосування електронного цифрового підпису не змінює порядку підписання договорів та інших документів, установленого законом для вчинення правочинів у письмовій формі.

Отже, у шостому розділі посібника розглянуто:

- суб'єкти інформаційних правовідносин;
- загальна характеристика суб'єктів в інформаційному праві;
- особа як суб'єкт права в інформаційній сфері;
- держава як суб'єкт права в інформаційній сфері;
- основні інформаційні права та свободи, право на інформацію.

Крім того, певну увагу приділено електронному підпису як інституту інформаційного права.

Питання для самоконтролю

1. Класифікація суб'єктів правовідносин в інформаційній сфері.
2. Особливості особи як суб'єкта права в інформаційній сфері.
3. Характеристика держави як суб'єкта права в інформаційній сфері.
4. Спеціальні суб'єкти інформаційних відносин.
5. Основні інформаційні права та свободи.
6. Нормативно-правові акти, в яких вони закріплені.
7. Зміст і призначення електронного підпису.

Розділ VII

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сьогодні, коли глобальна інформаційна мережа Інтернет упевнено увійшла в повсякденне життя людини і світ неможливо уявити без цього надзвичайного явища, її варто розглядати як одну зі складових інформаційного суспільства.

Разом із тим нормативно-правове регулювання мережі явно не відповідає її бурхливому розвитку. Кожна країна впорядковує використання Інтернету відповідно до національного законодавства, деякі з них навіть частково або повністю його забороняючи.

У цьому розділі посібника зробимо спробу розібратись у певних проблемах і різних підходах, пов'язаних із використанням всесвітньої глобальної інформаційної мережі Інтернет.

7.1. Історія створення і розвитку, основні поняття та можливості глобальної мережі Інтернет

Інтернет (від англ. *Internet*) являє собою всесвітню систему взаємополучених комп'ютерних мереж, що базуються на комплекті інтернет-протоколів. Її також називають мережею мереж. Складається вона з мільйонів локальних і глобальних приватних, публічних, академічних, ділових та урядових мереж, пов'язаних між собою з використанням різноманітних дротових, оптичних і бездротових технологій. Інтернет становить фізичну основу для розміщення величезної кількості інформаційних ресурсів і послуг, таких як взаємопов'язані гіпертекстові документи Всесвітньої павутини (World Wide Web – www) та електронна пошта.

Закон України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року № 1089-IX надає таке визначення «мережа Інтернет (Інтернет) – глобальна електронна комунікаційна мережа, що призначена для передачі даних та

складається з фізично та логічно взаємоз'єднаних окремих електронних комунікаційних мереж, взаємодія яких базується на використанні єдиного адресного простору та на використанні інтернет-протоколів, визначених міжнародними стандартами».

У загальномовному значенні під словом «інтернет» розуміють всесвітню асоціацію комп'ютерних мереж, інтегровану мережеву «павутину», яка складається з різних комунікаційних мереж, об'єднаних в єдину логічну архітектуру¹⁴. Також вживаються терміни «всесвітня мережа», «глобальна мережа» чи просто «мережа», «інет», «тенет», «міжмережжя», «інтернетрі» чи «нетрі».

Джерелом формування Інтернету стали дослідження 60-х рр. минулого століття, які проводилися на замовлення уряду США з метою створення надійних розподілених комп'ютерних мереж, стійких до пошкоджень. Попередницею Інтернету була мережа ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network), яка, функціонуючи з кінця 60-х рр., на початку 70-х об'єднувала майже 200 вузлів.

Урядове фінансування магістральної мережі Національного наукового фонду США 80-х рр., а також приватне фінансування інших комерційних магістральних мереж в усьому світі сприяло розробці нових мережевих технологій і злиттю багатьох мереж. Комерціалізація міжнародної мережі 90-х рр. зумовила її популяризацію та запровадження майже в усі сфери життя сучасної людини. Сьогодні послугами Інтернету користуються понад два мільярди людей.

Інтернет не має централізованого управління, правил використання чи доступу. Кожна його складова працює за власними стандартами. Централізовано визначаються правила адресного простору інтернет-протоколу та системи доменних імен. Керує цим інтернет-корпорація з присвоєння імен та номерів (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers, ICANN), міжнародна

¹⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. С. 501.

некомерційна організація з головним офісом у США. Технічне обґрунтування і стандартизацію основних протоколів (IPv4 та IPv6) проводить Internet Engineering Task Force (IETF) – некомерційна організація, відкрите міжнародне співтовариство проектувальників, учених, мережевих операторів і постачальників послуг.

Мережа побудована, ґрунтуючись на протоколі IP, за принципом маршрутизації пакетів даних. Нині Інтернет відіграє важливу роль у створенні інформаційного простору глобального суспільства, слугує фізичною основою доступу до веб-сайтів і багатьох систем (протоколів) передачі даних.

Ідея побудови Всесвітньої комп'ютерної мережі, висловлена 1962 р., належить керівнику Агентства передових оборонних дослідницьких проектів США Джозефу Ліклайдеру. Міністерство оборони США 1969 р. започаткувало розробку такого проекту зі створення надійної системи передачі інформації на випадок війни. Ця мережа отримала назву ARPANET. Вона активно розгорталася. Її ресурс дедалі ширше використовували вчені різних галузей наук.

1973 р до мережі через трансатлантичний кабель підключено перші іноземні організації з Великобританії та Норвегії, тобто вона стала міжнародною.

У 70-х рр., коли мережа загалом використовувалася для пересилання електронної пошти, з'явилися перші списки поштових розсилок, групи новин і дошки оголошень. Але в ті часи мережа ще не могла легко взаємодіяти з побудованими на інших технічних стандартах мережами. До кінця 70-х рр. активно розвиваються протоколи передачі даних, стандартизовані у 1982–1983 рр.

1983 р. ARPANET перейшов із протоколу NCP на протокол TCP/IP, який досі успішно використовується для об'єднання мереж. Саме тоді ARPANET стали називати Інтернетом.

1984 р. розроблено систему доменних імен (Domain Name System, DNS). Тоді ж в ARPANETІ з'явився серйозний конкурент – Національний науковий фонд США (NSF), який заснував міжуніверситетську мережу NSFNet (National Science Foundation Network), сформовану з дрібних мереж (зокрема відомі на той

час Usenet та Bitnet). Вона мала значно більшу пропускну здатність, ніж ARPANET. До неї за рік підключилося близько 10 тис. комп'ютерів; назва «Інтернет» почала переходити до NSFNet.

1988 р. винайдено протокол IRC, завдяки якому в Інтернеті уможливлено спілкування в реальному часі (чат).

1989 р. в Європі розроблено концепцію тенет, протокол HTTP, мову гіпертекстової розмітки HTML та ідентифікатори URI.

1990 р. ARPANET припинив своє існування, програвши конкуренцію NSFNet. Тоді ж зафіксовано перше під'єднання до Інтернету телефонною лінією.

1993 р. з'явився веб-браузер NCSA Mosaic. Інтернет став дуже популярним засобом обміну інформацією, невід'ємною часткою життя в усіх країнах світу.

Складається Інтернет із багатьох тисяч різних за архітектурою корпоративних, наукових, урядових та домашніх мереж. Їх об'єднання стало можливим завдяки протоколу IP і принципу маршрутизації пакетів даних. IP-протокол утворює єдиний адресний простір у масштабах усього світу, але в кожній окремій мережі може існувати свій адресний підпростір. Така організація IP-адрес дозволяє маршрутизаторам однозначно окреслювати подальший напрямок для кожного пакета даних. У результаті між різними мережами Інтернету не виникає конфліктів, і дані точно передаються від мережі до мережі.

Протокол – це спосіб взаємодії, обміну даними між комп'ютерами в мережі. Щоб різні комп'ютери могли разом працювати, вони мають використовувати однакові протоколи. Сукупність цих протоколів називають стеком протоколів TCP/IP.

Початок історії українського сегмента Інтернету датується 19 грудня 1990 р., коли за ініціативою Ю. Янковського Міжгалузевий науковий центр технології програмування «Технософт» (м. Київ) при київському Інституті кібернетики імені В. М. Глушкова під'єднався до світової мережі Інтернет.

На відміну від США, де Інтернет фінансувався державою до 1995 р., проект Інтернету в Україні та у СРСР почався і розгортався без будь-якої державної підтримки. Роботи з доінтернетної мережі ОГАС академіка В. М. Глушкова

активно блоковано, а на початку буремних 90-х повністю закрито. Тому Інтернет в Україні з'явився тільки завдяки цікавості інженерів і бажанням зламати інформаційні бар'єри. А ідея інтернет-мережі RELCOM фактично дозволила всім учасникам інтернет-спільноти розподілити витрати на утримування Інтернету.

З 1995 році офіційно адмініструванням публічних доменів .NET.UA, .GOV.UA і .COM.UA закрепили за собою Дмитро Кохманюк та Ігор Свиридов, які утворили українську групу координації мережі (UA NCG). У 2001 році UA NCG перереєструють як юридичну особу: ТОВ «Хостмастер». Саме ця компанія підтримує реєстр національного домену .UA.

16 листопада 2000 року в Києві був підписаний Меморандум «Про об'єднання зусиль уповноважених державних органів та інтернет-сервіс-провайдерів України при створенні Національного Реєстру доменних імен в зоні UA». Домен другого рівня .UA визнали національним надбанням України.

У 1997 році з'явилася структура коротких публічних регіональних доменів третього рівня (наприклад .ZP.UA для запорізького регіону, .KH.UA – для харківського і т.д.). Крім того, до публічних доменів третього рівня відносяться: .GOV.UA – для урядових державних установ; .COM.UA – для комерційних сайтів; .ORG.UA – для громадських та інших організацій; .NET.UA – для телекомунікацій і т.п.

На 1 червня 2013 р. (тобто, до початку російсько-української війни і анексії АР Крим) у домені України .UA (у тому числі з доменами другого, третього та інших рівнів) було зареєстровано 710 156 імен.

А 19 березня 2013 року в кореневій системі доменних імен також з'явився домен .УКР.

Інтернет став по-справжньому масовим. Якщо кількість українських інтернет-користувачів у 2000 році становила лише 3% від населення України, то у 2010 році – вже 29%, в 2015 – 57%, в 2021 – 67 %, а на початку 2023 року доступом до глобальної мережі користувалися вже 85% українців.

7.2. Досвід правового регулювання Інтернету в країнах ЄС, США та в деяких інших країнах світу

Інтернет не належить до керованої організаційної структури і не є юридичною особою, тому й не становить традиційного суб'єкта правовідносин, а отже відсутні юридичні відносини між Інтернетом і державою. До структури інформаційних ресурсів в Інтернеті входять сторінки (сайти) традиційних засобів масової інформації (телебачення, радіо, газети тощо), сторінки (сайти) засобів масової інформації, що не мають поза Інтернетом аналогів, сторінки (сайти) суб'єктів, які не є засобами масової інформації.

Суб'єктами правовідносин, зумовлених функціонуванням Інтернету, є:

- володільці інформації і власники інформаційних ресурсів в Інтернеті;
- інформаційні посередники (провайдери);
- користувачі.

Інтернет як засіб поширення масової інформації вирізняють такі особливості:

- велика аудиторія користувачів і можливості її необмеженого розширення;
- транскордонне поширення інформації;
- висока швидкість та оперативність надання інформації;
- практично необмежений вибір джерел і видів інформації;
- відсутність попереднього контролю змісту інформації (цензури);
- обговорення питань, що виникають, у режимі реального часу;
- можливість одночасного надання інформації в різних формах (текст, графіка, звук, анімація та ін.).

З поширенням Інтернету дедалі більше країн світу усвідомлюють потребу в його правовому регулюванні. Передусім це зумовлено тим, що завдяки високим темпам розвитку Інтернет сприяє революційним перетворенням в усіх сферах суспільного життя. Інтернет уже став потужним чинником соціального,

освітнього і культурного розвитку, надаючи нові можливості як державним органам, так і звичайним громадянам, усуваючи бар'єри до створення і поширення матеріалів, пропонуючи загальний доступ до джерел цифрової інформації, кількість яких постійно збільшується.

Переваги Інтернету очевидні й не поступаються його потенційним недолікам. Проте й ігнорувати гострі проблеми суспільного, політичного, комерційного та юридичного значення не можна. Якщо не вирішити їх, вони ускладнюватимуть користування Інтернетом, загальмувавши розвиток галузі, яка надає широкі й різноманітні можливості всім сферам суспільства. Саме тому проблема правового регулювання Інтернету набуває неабиякого значення як на рівні міжнародного співтовариства, так і в окремих країнах світу. Тож, звернімося до зарубіжного досвіду.

Донедавна в законодавстві США у сфері Інтернету діяли дві основні правові норми, прийняті 1996 р. (Telecommunications Act of 1996 (Закон про пристойність у засобах зв'язку) як доповнення до федерального закону 1934 р. у вигляді нових параграфів: «Охорона особистого блокування і захисту від образливих матеріалів» і «Зміст інформаційних ресурсів, що стосуються Інтернету»). Перша норма визначала, що провайдер і користувач інтерактивної комп'ютерної послуги не несуть відповідальності за зміст інформації, опублікованої іншим провайдером. Друга знімала з провайдера усяку відповідальність за дії з обмеження доступу до інформації, яку він вважає образливою, такою, що пропагує насильство тощо, а також за дії з поширення засобів, призначених для цього. Проте, незважаючи на такі досить ліберальні підходи, суспільна реакція виявилася неоднозначною. І громадська думка ці норми розцінила як втручання в «суверенітет» користувачів Інтернету.

Зокрема, набула поширення Декларація незалежності кіберпростору Джона Перрі Барлоу як протест проти прийняття акта про реформу телекомунікацій 1996 р. – Закону про пристойність у засобах зв'язку. Як заявив Дж. Барлоу, цей документ робить незаконним і караним у 250 тис. дол. США штрафу вираз «біс візьми» у мережі.

Сама ймовірність втручання в мережу з боку влади розцінюється як обмеження свободи слова і відхід від демократії. Тому в декларації зазначається: «Уряди одержують повноваження зі згоди керованих. Ви їх не запитували і не одержували від нас. Ми не запрошували вас. Ви не знаєте нас, ви не знаєте наш світ. Кіберпростір не знаходиться усередині ваших кордонів. Не думайте, що ви можете будувати його так, ніби це був проект суспільної будівлі. Ви не можете цього робити. Це – явище природи, і воно росте само по собі через наші колективні дії. Ви не брали участі в нашому величезному і зростаючому діалозі, ви не створювали багатства нашого ринку. Ви не знаєте нашої культури, етики, наших неписаних законів, що вже забезпечують у нашому суспільстві більше порядку, ніж могло бути отримано від кожного з ваших розпоряджень. Ви стверджуєте, що в нас є проблеми, які ви повинні вирішити. Ви використовуєте цю претензію як виправдання для того, щоб вторгнутися в наші володіння. Більшість з цих проблем просто не існують. Де є реальні конфлікти, де є правопорушення, ми будемо виявляти їх, застосовуючи наші власні засоби. Ми формуємо наш власний Соціальний Контракт. Це керівництво виникне відповідно до умов нашого світу, а не вашого. Наш світ інший»¹⁵.

1997 р. Верховний Суд США скасував норму Закону про пристойність у засобах зв'язку, якою, зокрема, передбачалося, що поширення матеріалів непристойного змісту, до яких може отримати доступ дитина, кваліфікується як злочин, оскільки це було б порушенням захищеного конституцією права свободи слова. Але водночас підтримав положення щодо матеріалів непристойного змісту¹⁶.

Трохи пізніше президент Білл Клінтон і віце-президент Альберт Гор оприлюднили стратегію, орієнтовану на створення в Інтернеті «сімейно-дружньої атмосфери». При цьому передбачалося, що батькам і викладачам надаватимуться потрібні засоби для обмеження доступу дітей до небажаних матеріалів в Інтернеті і спрямування їх до високоякісних освітніх ресурсів.

¹⁵ Докладніше про це див. : <http://www.uis.kiev.ua/win>.

¹⁶ Докладніше про це див. : <http://www.aclu.org/court/renovacludec.html>.

Керівники й асоціації галузі дійшли згоди щодо необхідності ужити заходів для розвитку систем фільтрації і рейтингової оцінки та підвищення поінформованості про можливості глобальної мережі (див. докладніше про це¹⁷).

Отже, 1997 р. президент США підписав указ, в якому формулювались основні принципи політики Адміністрації США у сфері Інтернету. Там, де втручання держави необхідно, воно має бути мінімальним, зрозумілим і в межах простих правових норм, спрямовуватися на захист приватних права і власності, запобігання шахрайству, підтримання свободи комерційних відносин і створення умов для вирішення спірних питань. Правові норми, напрацьовані останніми роками у сфері телекомунікацій, радіо і телебачення, не можуть безпосередньо застосовуватися до Інтернету. Чинні закони, які впливатимуть на Інтернет, необхідно переглянути і змінити з урахуванням нової електронної ери.

Отже, продавці послуг мають бути впевнені в тому, що їх інтелектуальна власність не викрадатиметься, а покупці – одержуватимуть автентичну продукцію.

Адміністрація США підтримує розвиток за допомогою криптографічних засобів самостійних, діючих за ринковими принципами інфраструктур, що мають забезпечувати ідентифікацію, цілісність і конфіденційність інформації. Зокрема, вона працює разом із Конгресом над розробкою законів, які сприятимуть розвитку таких інфраструктур.

У суспільстві панує думка, що, незважаючи на доступність технології фільтрації, зміст ресурсів в Інтернеті не повинен регулюватися за тими самими правилами, що й радіо і телебачення, оскільки вони гальмуватимуть розвиток Інтернету, розмаїття його ресурсу. Саме тому Адміністрація США має намір підтримувати саморегуляцію в цій сфері, упровадження конкурентних рейтингових систем і розвиток легко застосовуваних мережних рішень із блокування інформації.

¹⁷ Докладніше про це див. : <http://www.whitehouse.gov/WH/New/Ratings/>).

У своїй політиці Адміністрація США дотримується таких чотирьох пріоритетів: регулювання змісту; квотування іноземної інформації; регулювання реклами; боротьба із шахрайством.

Конгрес США 1998 р. прийняв Закон про захист особистого життя неповнолітніх, яким обмежив поширення інформації особистого характеру щодо дітей, молодше 16 років, умовою надання на це згоди їх батьків. Крім того, у ньому зазначалося, що особи, які не досягли повноліття, не можуть мати власної адреси і персонального каналу в Інтернеті. Конгрес США також ухвалив Акт про захист прав дітей (Child Online Protection Act), у якому передбачені значні штрафні санкції (до 50 тис. дол. США) та інші міри покарання (ув'язнення терміном до шести місяців) за поширення матеріалів без обмеження доступу в мережі, які можуть завдати шкоди дітям.

Значна увага також приділяється правовим проблемам, пов'язаним із діяльністю комерційних онлайн компаній та Інтернету. Серед них: регулювання змісту (шкідливого і незаконного), дотримання авторського права і суміжних прав в умовах технічно нескладного копіювання будь-якої інформації, поданої в цифровому вигляді, питання формування інформаційної економіки (електронні гроші, реклама, маркетинг, електронні публікації, електронні контракти, податок на передачу інформації), інформаційна безпека, тобто безпека життєво важливих для суспільства аспектів.

Останніми роками спостерігаються спроби жорсткішання законодавства США, що регулює правовідносини в мережі. Зокрема, у проекті Закону про захист кіберпростору як національного надбання 2010 р. президенту США надавалося право від'єднувати Інтернет на території країни в термін до 120 днів у разі надзвичайних обставин, забороняти пошуковикам (Google, Yahoo та ін.) обробляти запити, якщо виникнуть обставини, пов'язані з безпекою в Інтернеті. Документ після зауважень замінено Виконавчим законопроектом про координацію в кіберпросторі.

У США уже понад 10 років діє Закон про авторське право в цифрову епоху, який передбачає відповідальність за порушення авторських прав за допомогою Інтернету і водночас звільняє провайдерів від відповідальності за дії користувачів у разі, коли вони не знали чи не могли знати про незаконність розміщеного контенту.

Дослідження американських фахівців свідчать, що ефективна протидія правопорушенням в Інтернеті сприяє економічному зростанню, забезпеченню держави і розвитку охорони здоров'я. Тому в країні відбувається процес формування нормативної правової бази, що регулює відносини в Інтернеті, практики виявлення і притягнення до відповідальності осіб, що порушують правовий режим у мережі, зокрема методика забезпечення доказів у таких справах, а також організована система державного контролю інтернет-простору.

Тенденція обмеження свободи Інтернету з метою дотримання принципу законності простежується і в країнах ЄС. Франція стала першою європейською державою, яка законодавчо закріпила можливість обмеження доступу користувачів до Інтернету. Ніякої анархії в Інтернеті, хоч ніхто не заперечує його новаторську і позитивну роль. Із 2000 р. уведена кримінальна відповідальність провайдерів за надання хостингу неідентифікованим користувачам. Законодавство передбачає відповідальність не тільки провайдерів, що не забезпечили перевірку даних, а й користувачів. Крім того, з 2010 р. у Франції чинний Закон про боротьбу з піратством в Інтернеті.

До структури МВС Франції входить Центральне управління по боротьбі зі злочинністю у сфері технологій інформатики і зв'язку, яке контролює вміст сайтів в Інтернеті. Кількома спеціальними розділами закону LOPPSI 2, прийнятого 2011 р., поліцейським надано широкі повноваження в боротьбі з кіберзлочинністю. При цьому без санкції суду вони можуть вимагати від провайдерів заблокувати доступ до сайтів, що містять дитячу порнографію тощо. Управління складає «чорні списки» сумнівних сайтів, які провайдери зобов'язані закрити на вимогу правоохоронців без особливого права оскаржувати таке рішення.

Закон LOPPSI 2 дозволяє правоохоронним органам за згодою органів прокуратури впроваджуватись у комп'ютери користувачів, зокрема за допомогою троянських програм, для отримання інформації у процесі розслідування таких тяжких злочинів, як торгівля зброєю, наркотиками, легалізація незаконних грошових коштів та ін.

Певні обмеження інтернет-простору передбачені у Великобританії. Незважаючи на відсутність спеціального законодавства, що регулює цю галузь правовідносин, напрацьована ще до появи Інтернету практика, якою послуговуються для розв'язання спірних ситуацій у мережі. Пошук правопорушників, що діють в Інтернеті, здійснює Національний відділ по боротьбі зі злочинами в сфері високих технологій. Інша форма контролю в Інтернеті реалізується через діяльність громадських організацій.

Британський парламент 2010 р. прийняв Закон про цифрову економіку (Digital Economy Act), що передбачає механізм скасування доступу користувачів до Інтернету, які багаторазово порушили авторські права, без рішення суду, закриття будь-якого винного у піратстві сайта тощо.

Законодавство деяких країн містить норми, які встановлюють обмеження в Інтернеті. Так, із 2012 р. у Білорусі чинний Закон про заходи з удосконалення використання національного сегмента Інтернету, який забороняє відвідувати деякі сайти, насамперед порнографічного характеру. Крім того, компанії і підприємці, зареєстровані в Білорусі, зобов'язані використовувати тільки сайти в національній доменній зоні BY. Забезпечення дотримання вимог Закону покладено на органи внутрішніх справ, податкові органи, органи державної безпеки Комітету державного контролю.

Певні обмеження практикують і багато країн Перської затоки. У Саудівській Аравії контроль держави поширюється на всі засоби масової інформації, у тому числі електронні. Заборони в Інтернеті діють із 2001 р. Пошукові запити й особисті листи проходять через систему фільтрів. Увесь трафік обробляється проксі-серверами державної служби інтернет-сервісу. Рішення про доступ до певних сайтів ухвалюються радою міністрів.

Загалом заборонено понад 400 тис. сайтів Інтернету, майже 90 % з яких мають порнографічний характер. Найпоширеніша причина для блокування доступу до такого ресурсу – бажання захистити ісламські цінності. Заборонений доступ до сайтів правозахисних організацій, дискусійних платформ і деяких блогів, а також до ресурсів, що містять інформацію про наркотичні засоби, алкоголь, азартні ігри, виготовлення вибухових речовин. Іноді заборонам підлягають популярні ресурси про здоров'я, освіту і розваги.

На офіційному сайті служби інтернет-сервісу користувачі завжди можуть перевірити, дозволений чи заборонений конкретний ресурс. При цьому понад половину користувачів висловлюють занепокоєність обмеженнями в Інтернеті. Проте в саудівському сегменті Інтернету зберігається певна свобода. Переглянути заборонені сайти можна за допомогою телефонів BlackBerry. Крім того, користувачам доступна соціальна мережа Facebook.

Аналогічні обмеження доступу до Інтернету чинні і в Об'єднаних Арабських Еміратах: блокуються портали і блоги, що містять інформацію про наркотичні засоби, алкоголь тощо. Заборонені пошукові запити за 500 ключовими словами. Розширений доступ до Інтернету можливий тільки в районі Теком Дубая, де розташовані провідні ЗМІ, IT-компанії та вузи. Державному контролю і частковій цензурі підлягають в ОАЕ і соціальні мережі: Twitter, Facebook і YouTube. Тривалий час у країні були заблоковані сервіс для зберігання фотографій «Фликр», офіційний сайт програми Skype і соціальна мережа «ВКонтакте».

Південна Корея є однією з найбільш комп'ютеризованих країн світу. Проте і в цій державі широкий доступ до Інтернету не обходиться без певних заходів контролю і обмежень. Останніми роками органи державної влади активізували діяльність із захисту персональних даних користувачів Інтернету та іншої охоронюваної законом інформації. Уводиться система для ідентифікації користувачів. Разом із тим ужиті заходи поки що не дозволяють забезпечити повноцінного режиму законності в Інтернеті.

Так, 2011 р. у країні стався найбільший за всю історію витік персональних даних. Експерти вважають, що до зарубіжних хакерів потрапила особиста інформація про 30 млн корейських громадян, тобто понад половину населення держави.

У деяких країнах є досить значні обмеження функціонування мережі, аж до блокування доступу до деяких веб-сайтів на державному рівні.

Так, у Китаї, де кожний третій мешканець має доступ до Інтернету і функціонує понад 2 млн сайтів, контроль полягає у фільтрації результатів пошуку, забороні на доступ до деяких ресурсів, модерації записів на форумах, блогах та інших громадських площадках. Головне завдання спостереження за користувачами – відсів усього небажаного на думку органів державної влади. Насамперед цензура зумовлена терористичною та екстремістською загрозами безпеці країни. Контролюється діяльність соціальних мереж, установлені спеціальні фільтри на всі пошукові сервери. Офіційно заборонений доступ до багатьох зарубіжних соціальних мереж.

Діє так звана «Велика китайська інформаційна стіна», яка блокує IP-адреси веб-сайтів «сумнівного змісту». Обов'язки з цієї роботи уряд переклав на місцевих провайдерів. У громадських інтернет-кафе, де користувачами Інтернету є переважно китайський робітничий клас, перед тим, як сісти за комп'ютер, відбирається посвідчення особи.

Китайський уряд 2011 р. ухвалив нові постанови, що вимагають від власників кафе, пабів, книгарень і готелів Пекіна встановлювати програмне забезпечення для відстеження дій відвідувачів, які вирішили скористатися WiFi-інтернетом. У разі невиконання цих вимог передбачено штраф – 2,3 тис. дол. США або позбавлення ліцензії на ведення бізнесу. Вартість програмного забезпечення становить майже 3,1 тис. дол. США. Така стратегія, а також ціна програмного пакета змусила власників багатьох пекінських закладів відмовитися від надання своїм відвідувачам послуги безкоштовного WiFi.

Як відомо, Китай – світовий лідер із цензурування всесвітньої мережі. Крім закриття понад мільйон порнографічних сайтів, під повною або частковою заборонаю опинилося кілька надзвичайно популярних ресурсів, зокрема соціальна мережа Facebook, сервіс Twitter та відеохостинг YouTube.

Правоохоронні органи Китаю успішно протидіють незаконним азартним іграм в Інтернеті. Міноборони 2011 р. створило спеціальну структуру з контролю – «Онлайн армії блакитних мундирів», що, на думку аналітиків, буде новим етапом підвищення рівня цензури в китайському сегменті Інтернету.

Успішному контролю інтернет-сайтів сприяє практика створення національних ресурсів. Китайський телеком-гігант «China Mobile» разом із національним інформаційним агентством «Xinhua News Agency» 2011 р. запустив пошукову систему Panguo («Бог пошуку»).

Із 2011 р. у Китаї набрали чинності поправки до закону, що регулює відповідальність за незаконний доступ до персональних даних користувачів Інтернету, передбачене покарання – до семи років позбавлення волі.

Незважаючи на наявність каналу зв'язку з Інтернетом, Північна Корея не має на своїй території доступних серверів тенет; кілька веб-сайтів, що належать урядові, фізично перебувають за межами країни. Проте у КНДР працює електронна пошта, доступна обмеженому колу осіб. Водночас на території країни діє не зв'язана з Інтернетом власна комп'ютерна мережа «Кванмен».

На Кубі Всесвітньою павутиною можуть користуватися лише лікарі. Іншим громадянам країни це заборонено на законодавчому рівні.

Для користувачів Ірану з 3 грудня 2006 р. закрито доступ до низки сайтів, серед яких: Вікіпедія, YouTube, IMDb. Вважається, що це пов'язано з розгорнутою у країні кампанією боротьби зі згубним впливом західної культури. Іран 2012 р. вийшов зі Всесвітнього павутиння, замінивши його Інтранетом.

Отже, можна виокремити низку загальних проблем, які викликають особливу занепокоєність світового співтовариства, серед них, насамперед:

- загроза національній безпеці;

- розповсюдження дитячої порнографії, наркотичних засобів і психотропних речовин;
- порушення прав у сфері інтелектуальної власності й комп'ютерної безпеки;
- порушення прав користувачів;
- порушення режиму конфіденціальності персональних даних;
- продаж в Інтернеті контрафактних ліків.

Важливим кроком на шляху до «оздоровлення» інтернет-простору стало створення Мережі 24/7 у рамках взаємодії країн «Великої сімки» (G7). Черговий оперативний працівник у будь-який час доби сім днів на тиждень перебуває на постійному зв'язку в режимі реального часу з колегами в національних контактних пунктах. Співробітництво здійснюється каналами НЦБ Інтерполу. Така схема взаємодії дозволяє оперативно вжити заходів для збереження електронних доказів правопорушень в Інтернеті в разі, коли сайт зареєстрований на території іншої держави.

Специфіка вчинення правопорушень в Інтернеті потребує підвищеної уваги правоохоронних органів і посилення міжнародно-правового співробітництва у цій сфері.

7.3. Основні напрями правового регулювання відносин, пов'язаних з Інтернетом

Суспільні інформаційні відносини в українському сегменті глобальної мережі Інтернет певною мірою врегульовані низкою нормативно-правових документів.

Серед них Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р. № 928. В ньому постановлено, що «з метою розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу

громадян до цієї мережі, ефективного використання її можливостей для розвитку вітчизняної науки, освіти, культури, підприємницької діяльності, зміцнення міжнародних зв'язків, належного інформаційного забезпечення здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування своїх повноважень, повнішого задоволення потреб міжнародного співтовариства в об'єктивній, комплексній інформації про різні сфери суспільного життя в Україні, а також вирішення інших завдань, визначених в Посланні Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI сторіччя. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000–2004 рр.», установити, що розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів є одним із пріоритетних напрямів державної політики в сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію, побудови відкритого демократичного суспільства, розвитку підприємництва».

Відповідно до цього Указу Президента України основними завданнями розвитку національної складової мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні є:

- створення у найкоротші строки належних економічних, правових, технічних та інших умов для забезпечення широкого доступу громадян, навчальних закладів, наукових та інших установ й організацій усіх форм власності, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів підприємницької діяльності до Інтернету;

- розширення і вдосконалення подання в Інтернеті об'єктивної політичної, економічної, правової, екологічної, науково-технічної, культурної та іншої інформації про Україну, зокрема тієї, що формується в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, навчальних закладах, наукових установах та організаціях, архівах, а також бібліотеках, музеях, інших закладах культури, розширення можливостей для доступу в установленому порядку до

інших національних інформаційних ресурсів, постійне вдосконалення способів подання такої інформації;

– забезпечення конституційних прав людини і громадянина на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань;

– забезпечення державної підтримки розвитку інфраструктури надання інформаційних послуг через Інтернет; створення умов для розвитку підприємницької діяльності та конкуренції в галузі використання каналів електронного зв'язку, створення можливостей для задоволення на пільгових умовах потреб у зазначених послугах навчальних закладів, наукових установ та організацій, громадських організацій, а також бібліотек, музеїв, інших закладів культури, закладів охорони здоров'я, у тому числі в сільській місцевості;

– розвиток і впровадження сучасних комп'ютерних інформаційних технологій у системі державного управління, фінансовій сфері, підприємницькій діяльності, освіті, наданні медичної та правової допомоги, інших сферах;

– вирішення завдань із гарантування інформаційної безпеки держави, недопущення поширення інформації, розповсюдження якої заборонено відповідно до законодавства;

– удосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин, виробництва, використання, поширення та зберігання електронної інформаційної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність, посилення відповідальності за порушення встановленого порядку доступу до електронних інформаційних ресурсів усіх форм власності, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів.

При цьому в зазначеному Указі Міністерству освіти і науки України, існуючим на той час Державному комітету зв'язку та інформатизації України та Держкомітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України (нині їх повноваження виконують Державна служба спеціального зв'язку та захисту України та Державний комітет телебачення і радіомовлення України) із залученням інших центральних органів виконавчої влади, а також Національної

академії наук України, провідних вчених і фахівців, представників відповідних суб'єктів підприємницької діяльності було доручено розробити проект державної програми розвитку мережі Інтернет в Україні для включення її як складової Національної програми інформатизації.

До того ж Кабінету Міністрів України було доручено забезпечити:

1) поетапне відповідно до державної програми розвитку мережі Інтернет в Україні завершення підключення до цієї мережі наукових установ та організацій, навчальних закладів, архівів, бібліотек, музеїв та інших закладів культури, у тому числі в сільській місцевості;

2) розвиток освітніх і навчальних програм на базі комп'ютерних інформаційних технологій;

3) створення правових, організаційних, технічних та інших умов для підприємницької діяльності з використанням Інтернету;

4) підвищення ефективності системи підготовки фахівців з інформаційних технологій, удосконалення відповідних нормативів, навчальних програм і планів, а також вжиття додаткових заходів для формування в населення знань, умінь і навичок, необхідних для користування Інтернетом;

5) установлення порядку оприлюднення інформації про діяльність органів державної влади України та завершення створення веб-сторінок центральними органами виконавчої влади, обласними, міськими державними адміністраціями, а також провідними науковими установами та навчальними закладами;

6) подання інформації на веб-сторінках державною, англійською та іншими мовами;

7) створення національного реєстру українських інформаційних ресурсів, підключених до Інтернету;

8) підготовку та подання до Верховної Ради України відповідних законопроектів із питань:

– особливостей діяльності засобів масової інформації, створення, одержання, використання, поширення та зберігання інформації, забезпечення охорони інтелектуальної власності та авторського права в Інтернеті;

– вчинення цивільно-правових угод із використанням електронного документообігу та електронного цифрового підпису;

– установлення відповідальності за поширення через Інтернет інформації, розповсюдження чи обнародування якої заборонено відповідно до законодавства, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів, порушення встановленого порядку доступу до інформаційних ресурсів усіх форм власності.

Міністерству закордонних справ України, Міністерству економіки України із залученням інших центральних органів виконавчої влади зазначеним Указом було доручено:

– опрацювати питання вступу України до відповідних міжнародних організацій, що займаються питаннями розвитку телекомунікаційних систем, захисту прав на інформацію, протидії поширенню інформації, яка завдає шкоди людині і громадянину, суспільству й державі, та внести в установленому порядку відповідні пропозиції;

– сприяти залученню коштів міжнародної технічної допомоги, використанню можливостей міжнародних програм для розвитку в Україні Інтернету.

Крім того, наголошено на необхідності обласним і міським державним адміністраціям усебічно сприяти підприємствам, установам та організаціям у вирішенні завдань розвитку Інтернету в Україні.

Важливим нормативно-правовим документом, що стосується врегулювання інформаційних відносин, також є Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 р. № 3 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів від 16 червня 2003 р. № 905, 11 лютого 2004 р. № 150, 8 грудня 2006 р. № 1700, 2 вересня 2010 р. № 809, 21 листопада 2011 р. № 1330, 29 серпня 2013 р. № 730).

Відповідно до указів Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р.

№ 928 та «Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади» від 17 травня 2001 р. № 325 із метою поліпшення умов для розвитку демократії, реалізації громадянами конституційних прав на участь в управлінні державними справами і на вільний доступ до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності та відкритості діяльності цих органів Кабінет Міністрів України постановою від 04 січня 2002 р. № 3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» постановив:

«1. Затвердити Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади (додається).

2. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям починаючи із січня 2002 р. забезпечити розміщення і постійне оновлення інформації на власних веб-сайтах у мережі Інтернет відповідно до Порядку, затвердженого цією постановою.

3. Секретаріату Кабінету Міністрів України, Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції, Державному комітету зв'язку та інформатизації та Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації для інтеграції інформаційних ресурсів органів виконавчої влади, розміщених у мережі Інтернет, забезпечити розроблення та реалізацію проекту Єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів України (далі - Веб-портал).

4. Визначити Секретаріат Кабінету Міністрів України замовником розроблення концепції, технічного завдання на створення Веб-порталу та відповідного базового програмного забезпечення, Державний комітет телебачення і радіомовлення – відповідальним за інформаційне, а Державний комітет зв'язку та інформатизації – за технічне забезпечення передбачених цією постановою заходів.

5. Міністерству фінансів, Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції, Державному комітету зв'язку та інформатизації під час розроблення

проектів Державного бюджету України, Державної програми економічного і соціального розвитку України та завдань Національної програми інформатизації за поданням Секретаріату Кабінету Міністрів України передбачати фінансування робіт із створення і підтримки Веб-порталу. Отже, для підвищення ефективності та прозорості діяльності органів виконавчої влади впроваджуються та використовуються сучасні інформаційні технології для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються в державі».

Відповідно до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади, що затверджена зазначеною постановою, інформацію про діяльність органів виконавчої влади оприлюднюють в Інтернеті шляхом:

- розміщення і постійного оновлення міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади інформації відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» та Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади на офіційних веб-сайтах;

- створення Єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів України, призначеного для інтеграції офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади та розміщення інформаційних ресурсів відповідно до потреб громадян.

Відповідно до цього Порядку координацію робіт із забезпечення функціонування Єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів України, його інформаційне наповнення, технічну підтримку, супроводження та встановлення регламенту і стандартів обміну інформацією між його складовими здійснює Секретаріат Кабінету Міністрів України.

Крім того, в Порядку було також зазначено наступне.

Розміщена на офіційних веб-сайтах органів виконавчої влади та веб-порталі інформація належить захисту від несанкціонованої модифікації.

Інформаційне наповнення, захист інформації від несанкціонованої модифікації і технічне забезпечення функціонування офіційних веб-сайтів

міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади як складових веб-порталу зазначені органи здійснюють самостійно.

Контроль за дотриманням вимог щодо захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, які забезпечують наповнення та функціонування офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади та веб-порталу, здійснює Адміністрація Держспецзв'язку.

Структура, дизайн офіційного веб-сайта та регламент його функціонування визначає керівник органу виконавчої влади відповідно до вимог Порядку оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади.

Керівник органу виконавчої влади визначає осіб, відповідальних за технічне забезпечення і супроводження офіційного веб-сайта та його інформаційне наповнення відповідно до вимог законодавства.

На офіційному веб-сайті органу виконавчої влади потрібно розміщувати таку інформацію:

для міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади:

- найменування органу;
- основні завдання та нормативно-правові засади діяльності;
- структура та керівництво органу;
- прізвища, імена та по батькові керівників;
- місцезнаходження апарату, урядових органів державного управління, утворених у його складі, територіальних органів і відповідних структурних підрозділів місцевих держадміністрацій (поштові адреси, номери телефонів, факсів, адреси офіційних веб-сайтів та електронної пошти);
- основні функції структурних підрозділів, а також прізвища, імена, по батькові, номери телефонів, адреси електронної пошти їх керівників;
- нормативно-правові акти з питань, що належать до компетенції органу;
- плани підготовки органом проектів регуляторних актів і зміни до них;

– повідомлення про оприлюднення проектів регуляторних актів, проекти цих актів та аналіз їх регуляторного впливу;

– звіти про відстеження результативності прийнятих органом регуляторних актів;

– відомості про регуляторну діяльність органу;

– перелік і порядок надання адміністративних послуг органами виконавчої влади і бюджетними установами, які перебувають в їх управлінні та яким делеговані повноваження з надання таких послуг;

– відомості про взаємодію із громадською радою при органі виконавчої влади;

– відомості про проведення консультацій з громадськістю, громадської експертизи та врахування громадської думки у своїй діяльності;

– зразки документів та інших матеріалів, необхідних для звернення громадян до органу;

– розпорядок роботи органу та час прийому керівництва;

– підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління органу;

– цільові програми у відповідній сфері;

– відомості про проведення закупівлі товарів (робіт, послуг) за державні кошти;

– державні інформаційні ресурси з питань, що належать до компетенції органу;

– поточні та заплановані заходи і події у відповідній сфері;

– відомості про наявні вакансії;

для обласних і міських держадміністрацій:

– найменування органу;

– основні завдання та нормативно-правові засади діяльності;

– структура та керівництво органу;

– прізвища, імена та по батькові керівників;

– місцезнаходження органу, його управлінь, відділів та інших структурних підрозділів (поштові адреси, номери телефонів, факсів, адреси електронної пошти та офіційних веб-сайтів районних, районних у місті Києві держадміністрацій);

– основні функції структурних підрозділів, а також прізвища, імена, по батькові, номери телефонів, адреси електронної пошти їх керівників;

– нормативно-правові акти з питань, що належать до компетенції органу;

– плани підготовки органом проектів регуляторних актів і зміни до них;

– повідомлення про оприлюднення проектів регуляторних актів, проекти цих актів та аналіз їх регуляторного впливу;

– звіти про відстеження результативності прийнятих органом регуляторних актів;

– відомості про регуляторну діяльність органу;

– перелік і порядок надання адміністративних послуг органами виконавчої влади і бюджетними установами, які перебувають в їх управлінні та яким делеговані повноваження з надання таких послуг;

– відомості про взаємодію з громадською радою при органі виконавчої влади;

– відомості про проведення консультацій із громадськістю, громадської експертизи та врахування громадської думки у своїй діяльності;

– зразки документів та інших матеріалів, необхідних для звернення громадян до органу;

– розпорядок роботи органу та часи прийому керівництва;

– виконання бюджету відповідного рівня;

– показники розрахунків за енергоносії;

– відомості про сплату місцевих податків і зборів, комунальних платежів, у тому числі тарифи та пільги окремим групам платників, розрахунки юридичних і фізичних осіб із бюджетом відповідного рівня;

– установи і заклади соціальної сфери;

- підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління органу;
- цільові програми у відповідній сфері;
- відомості про проведення закупівлі товарів (робіт, послуг) за державні кошти;
- поточні та заплановані заходи і події у відповідній сфері;
- відомості про наявні вакансії;
- перелік комунальних підприємств, правоохоронних органів, лікувальних, оздоровчих, дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, які знаходяться на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, із зазначенням адреси, номерів телефонів, розпорядку роботи;
- порядок оскарження рішень, прийнятих органом відповідного рівня;
- державні інформаційні ресурси з питань, що належать до компетенції органу.

Органи виконавчої влади також зобов'язані розміщувати іншу інформацію відповідно до ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Обласні, Київська міська держадміністрації додатково розміщують інформацію про районні, районні у місті Києві держадміністрації, а саме:

- найменування органу;
- основні функції та нормативно-правові засади діяльності;
- структура та керівництво органу;
- місцезнаходження органу і підпорядкованих йому управлінь, відділів та інших структурних підрозділів (поштові адреси, номери телефонів, факсів);
- основні завдання структурних підрозділів органу, а також прізвища, імена, по батькові, номери телефонів, адреси електронної пошти їх керівників;
- нормативно-правові акти з питань, що належать до компетенції органу;
- плани підготовки органом проектів регуляторних актів і зміни до них;
- повідомлення про оприлюднення проектів регуляторних актів, проекти цих актів та аналіз їх регуляторного впливу;

- звіти про відстеження результативності прийнятих органом регуляторних актів;
- відомості про регуляторну діяльність органу;
- порядок реєстрації, ліцензування окремих видів діяльності у відповідній сфері, зразки документів та інших матеріалів, необхідних для реєстрації та отримання відповідної ліцензії (розрахункові рахунки для внесення платежів, розмір цих платежів тощо);
- розпорядок роботи керівництва і працівників органу;
- відомості про виконання бюджету відповідного рівня;
- показники виплати заробітної плати, грошового забезпечення, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат;
- показники розрахунків за енергоносії;
- відомості про сплату місцевих податків і зборів, комунальних платежів, у тому числі діючі тарифи та пільги окремим групам платників, розрахунки юридичних і фізичних осіб із бюджетом відповідного рівня;
- установи і заклади соціальної сфери;
- відомості про проведення закупівлі товарів (робіт, послуг) за державні кошти;
- перелік комунальних підприємств, правоохоронних органів, лікувальних, оздоровчих установ, дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, які знаходяться на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці із зазначенням адреси, номерів телефонів, розпорядку роботи.

Інформацію, розміщену на веб-порталі та офіційному веб-сайті, оновлюють невідкладно, але не пізніше п'яти робочих днів із дня затвердження (ухвалення) документа, після створення та (або) зміни певної інформації.

На офіційному веб-сайті обласних, Київської міської держадміністрацій потрібно розміщувати наступну інформацію про територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці:

– сучасна територія та історія регіону, адміністративно-територіальний устрій, міста регіону;

– загальний огляд економіки, опис природних ресурсів, відомості про транспортну інфраструктуру, засоби комунікації, промисловість, сільське господарство, створення привабливих інвестиційних умов у регіоні, вільні економічні зони, розвиток туризму тощо;

– відомості про розвиток науки та освіти (перелік навчальних закладів і наукових установ, закладів культури й мистецтва), посилання на інші інтернет-ресурси регіону.

На офіційному веб-сайті може розміщуватися інша інформація, яку керівництво органу виконавчої влади вважає доцільним оприлюднити.

На веб-порталі та офіційному веб-сайті органу виконавчої влади розміщують адресу електронної пошти структурного підрозділу, відповідального за приймання і реєстрацію вхідної кореспонденції, а також надають можливість добровільної реєстрації відвідувачів для забезпечення ведення статистики відвідувань і підтримки функції зворотного зв'язку.

Не допускається розміщення на офіційному веб-сайті інформації, розповсюдження чи оприлюднення якої заборонено законодавством, а також реклами (за винятком соціальної), у тому числі політичної. Контролюють дотримання зазначених вимог відповідні підрозділи органів виконавчої влади. При цьому персональна відповідальність покладається на керівника органу.

На початку головної сторінки офіційного веб-сайта органу виконавчої влади розміщують зображення Державного герба України.

Інформацію на офіційному веб-сайті подають українською мовою, а також за потреби – англійською мовою і мовами національних меншин. Обсяг інформації, що підлягає перекладу на інші мови, визначається рішенням органу виконавчої влади.

Інформація на офіційному веб-сайті повинна бути доступною для користувачів з вадами зору та слуху.

Моніторинг інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади відповідно до вимог проводить Державний комітет телебачення і радіомовлення України.

На офіційному веб-сайті має реалізовуватися зручна навігація за допомогою клавіатури комп'ютера.

Не допускається застосування часових обмежень щодо виконання функцій навігації та (або) інтерактивної взаємодії користувача з офіційним веб-сайтом, а також об'єктів, що спалахують на екрані частіше ніж тричі за секунду.

За наявності значної кількості елементів, доступ до яких може ускладнюватися для користувачів з вадами зору та слуху, рекомендується створити альтернативну версію офіційного веб-сайта з більш простою структурою, яка дублюватиме інформацію на основному офіційному веб-сайті та відповідатиме встановленим вимогам.

Для переходу до альтернативної версії офіційного веб-сайта на головній сторінці розміщується відповідне гіпертекстове посилання.

Разом із тим проведення деяких негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до Кримінального процесуального кодексу України передбачають отримання інформації про злочин та особу, яка його вчинила. Зокрема це стосується й кримінальних правопорушень в Інтернеті.

У ст. 258 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України викладено загальні положення про втручання у приватне спілкування.

Ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому ст. 246, 248 і 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання. При цьому спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи

юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування приватне. Різновиди втручання в приватне спілкування:

- аудіо-, відеоконтроль особи;
- арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Відповідно до ст. 260 КПК України аудіо-, відеоконтроль особи – різновид втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Згідно зі ст. 261 КПК України дозволено накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома, яке проводиться у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді. Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції. Кореспонденцією, передбаченою статтею, вважаються листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передавання інформації між особами.

Нормами ст. 262 КПК України передбачено огляд і виїмку кореспонденції. Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У

присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття та оглядає затриману кореспонденцію. При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків із відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

Положеннями ст. 263 КПК України впорядковано зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу). Такий різновид втручання у приватне спілкування проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження,

відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні й фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ та органів безпеки. Керівники і працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем передбачено ст. 264 КПК України. Пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування. Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Приписами ст. 265 КПК України передбачено фіксацію та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів і в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем. Зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій.

При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, в протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації. Зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носіїві особою, яка здійснювала зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передання інформації.

Відповідно до ст. 266 КПК України дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, в протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації. Технічні засоби, що застосовувалися під час проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду. Носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому цим Кодексом.

Проте сьогодні на часі – удосконалення нормативно-правового регулювання інформаційних відносин, пов'язаних із глобальною мережею Інтернет.

Отже, у цьому розділі посібника розглянуто:

- поняття «глобальна мережа Інтернет»;
- історію створення і розвитку Інтернету;
- основні завдання розвитку національної складової Інтернету.

Крім того, висвітлено міжнародний досвід правового регулювання Інтернету, а також наведено приклади найбільш жорстоких режимів правового регулювання глобальної мережі Інтернет.

Питання для самоконтролю

1. Головні проблеми нормативно-правового регулювання інформаційних відносин у глобальній мережі Інтернет.
2. Основні етапи створення і розвитку глобальної мережі Інтернет у світі та в Україні.
3. Досвід правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з Інтернетом, у країнах ЄС.
4. Досвід правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з Інтернетом, у США.
5. Приклади найбільш жорстких режимів правового регулювання Інтернету.
6. Основні проблеми та напрями вдосконалення правового регулювання відносин, пов'язаних з Інтернетом, в Україні.
7. Потреба розробки та прийняття нормативно-правових документів із правового регулювання відносин, пов'язаних з Інтернетом, в Україні.

Розділ VIII

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

8.1. Міжнародна інформація та її джерела

Юридичного визначення поняття «міжнародна інформація» не існує. Сьогодні цим терміном науковці позначають три поняття:

– процес глобальної комунікації між суб'єктами міжнародних відносин, які виникають у всіх сферах життєдіяльності держави й суспільства при отриманні, зберіганні та використанні інформації;

– документовані або публічно оголошені відомості про події та явища у міжнародному товаристві (міжнародному інформаційному просторі), зафіксовані на матеріальних носіях із реквізитами, які дозволяють ідентифікувати ці відомості;

– сукупність відомостей про систему міжнародних відносин, а також відомостей, що характеризують структуру, загальні властивості інформації і питання, пов'язані з її пошуком, збиранням та обробкою, розповсюдженням у системі міжнародних відносин.

Міжнародна інформація є складовою глобальної комунікації, мета якої – з'ясувати закономірності взаємодії суспільства та інформації і формування інформаційного суспільства. Інформаційні процеси мають ознаки глобальності і в різних життєво важливих проблемах людства. Глобальні проблеми можуть розглядатися як глобально диференційовані через призму політичних поглядів, національних інтересів та індивідуальності лідерів тих чи інших держав.

Міжнародна інформація орієнтована на інформаційне забезпечення зовнішньої та внутрішньої політики держав, економічної стратегії країн, на забезпечення національної безпеки, на розвиток міжнародних зв'язків,

міжнародного права і входження держави у міжнародні організації та інституції. Кожна країна формує свою стратегію інформаційної політики, в якій визначаються усі аспекти інформаційного забезпечення міжнародних відносин.

Незважаючи на приватний характер власності інформації, на те, що є фірми і приватні особи, які володіють тими чи іншими масивами інформації, відповідальність за транскордонні потоки інформації за міжнародним правом на міжнародній арені досить часто несе саме держава. Тому держава в спеціальному законодавстві контролює ті інформаційні масиви, які перебувають на території певної країни.

Складові компоненти поняття «міжнародна інформація»:

- міжнародні інформаційні ресурси;
- інформаційний потенціал;
- національний інформаційний продукт;
- міжнародний інформаційний простір;
- міжнародна інформаційна політика.

Джерела міжнародної інформації поділяються на документальні та фактографічні. В першому випадку передбачається пошук будь-яких матеріальних об'єктів, які мають певну форму. Однак сучасні технології збереження і передачі призводять до того, що на перший план виходить інформаційний зміст документа, а не його матеріальні ознаки. Фактографічні джерела інформації містять опис конкретних фактів, подій.

Документи поділяють на такі типи: первинні та вторинні; опубліковані та неопубліковані; авторські та офіційні опубліковані; моновидання та збірник (за структурою); навчальні, політичні, науково-популярні; виробничі (за призначенням); періодичні, неперіодичні і такі, що подовжуються (за періодичністю).

Крім того, джерела інформації, в тому числі й міжнародної, поділяють на відкриті та закриті. Відкриті джерела бувають міжособистісні та опосередковані. Міжособистісні – це джерела інформації, до яких належать міжособисті контактні на різних рівнях представництва. Вони виконують спеціальні структури для

отримання конфіденційної інформації. Опосередковані – це джерела інформації, які виступають посередником між конкретним джерелом інформації та суб'єктами міжнародних відносин.

До опосередкованих джерел належать: засоби масової комунікації; електронні засоби комунікації; інформаційні центри; архіви; бібліотеки та інші джерела збереження інформації.

Опосередковані джерела, у свою чергу, поділяють на офіційні та неофіційні. Серед офіційних і неофіційних джерел виокремлюють:

1. Джерела загального характеру (політичні, економічні, військові джерела інформації, які використовують для оцінювання економічного та політичного потенціалу держави, їх використання для складання прогнозів на довготривалий період, для планування зовнішньої політики і прийняття рішень на рівні економічних, політичних та воєнних відомств).

2. Джерела спеціальної інформації – стосуються конкретної сфери економічних відносин. Призначені для вузького поля спеціального моделювання та прогнозування окремих стратегій та економічних кроків.

Закриті джерела бувають: дипломатичні; розвідувальні; військово-стратегічні; статистичні. Кожна країна встановлює закони для регулювання інформаційних потоків і захисту державної інформації, що становить державну таємницю. Додаток до таких законів публікують в офіційних органах (зведеннях відомостей, віднесених до державної таємниці). Такий перелік оновлюється кожного року відповідно до пріоритету та інтересів держави.

До закритих джерел належать також конфіденційні джерела інформації – це джерела, які захищаються законом і які володіють інформацією спеціального призначення з точки зору зацікавлених країн.

Під конфіденційними джерелами розуміють: 1) документи, публікації; 2) технічні носії інформації; 3) технічні засоби обробки інформації; 4) інформаційні продукти промислової, інтелектуальної політичної сфери; 5) джерела розвідки і закриті джерела специфічних міністерств та відомств.

8.2. Поняття міжнародного інформаційного права

У розвинених країнах правове регулювання інформаційного простору почалося досить давно. Спочатку було врегульоване право інтелектуальної власності та інформаційні аспекти діяльності підприємств і підприємницької діяльності, а також добросовісної конкуренції. Згодом прийнято законодавчі акти про ЗМІ, які поступово змінювались і доповнювались адекватно розвитку засобів масової інформації.

У середині минулого століття в багатьох країнах були прийняті законодавчі акти, що регулювали доступ осіб до інформації, в тому числі і до державної, а право особи на використання і розповсюдження інформації знайшло своє закріплення на конституційному рівні. Паралельно приймалися відповідні нормативні акти і на міжнародному рівні.

У країнах колишнього СРСР повномасштабне регулювання інформаційного простору відбулось тільки з його розпадом, коли перед цими країнами постала необхідність самостійного розвитку і побудови ринкової економіки. Почали виникати терміни, якими пробували визначати зміст нової галузі (чи її складових). Зокрема, це «програмне право», «правова інформатика», «право інформатики», «комп'ютерне право», «інформаційно-комп'ютерне право».

Аналізуючи зміст поняття «інформаційне право» чи схожі з ним поняття, автори виходили з різного розуміння чи підходу до визначення предметних галузей правового регулювання та їх змісту. Часто розумілася не інформаційна сфера у повному обсязі, а ті складові, що забезпечують її чи асоціюються з нею: інформатика, програмні засоби, комп'ютери, їх системи і мережі тощо.

Інформаційна сфера – сфера виробництва, перетворення, розповсюдження і споживання інформації. Так званий інформаційний вибух, який відбувся у ХХ ст., спонукав юристів-міжнародників виокремити групу міжнародних норм, які мають регулювати використання і поширення інформації в транскордонному масштабі, в особливу галузь міжнародного права. Хоч це питання залишається

дискусійним, нерідко можна зустрітися з поняттями «міжнародне право масової інформації», «міжнародне інформаційне право», «право масової комунікації» тощо.

Чисельність нормативного матеріалу і спроби юристів сформулювати деякі спеціальні принципи, що діють у цій сфері міжнародних відносин, не дозволяють категорично відкидати факт становлення такої галузі міжнародного права. Проте серед науковців немає єдиної думки: чи є міжнародне інформаційне право інститутом, чи, навпаки, галуззю права.

З точки зору доктрини міжнародного права інститут права – це сукупність (комплекс) міжнародно-правових норм, які стосуються відносин між суб'єктами міжнародного права по будь-якому обмеженому (визначеному) об'єкту правового регулювання або встановлюють міжнародно-правовий статус чи режим використання якого-небудь району, сфери, простору чи іншого об'єкта.

Галузь міжнародного права – це система звичаєво-правових кодифікованих у міжнародному договорі (договорах) міжнародно-правових норм, що регулюють відносини суб'єктів міжнародного права в якійсь одній широкій галузі їхнього міжнародного співробітництва. З огляду на це, не можна погодитись з думкою науковців, які вважають міжнародне інформаційне право правовим інститутом чи комплексним напрямом міжнародного права.

Міжнародне інформаційне право (МІП) регулює всю сукупність правовідносин, що виникають у міжнародній інформаційній сфері. Як і в національному інформаційному праві, у цій галузі існують такі інститути: інтелектуальної власності стосовно інформаційних об'єктів; масової інформації у міжнародній сфері; державної таємниці, комерційної таємниці, персональних даних та ін. У міжнародному інформаційному праві вони набувають нового забарвлення, що пов'язано з вищим рівнем правового регулювання та ширшим спектром охоплюваних проблем. Крім того, у цій галузі існують правові інститути, які характерні саме для неї, наприклад, інститут державної інформаційної безпеки в зовнішній сфері.

Розвиток міжнародного законодавчого та іншого забезпечення правового регулювання інформаційних відносин відбувається в міру впорядкування різних видів інформації за ступенем доступу, систематизації, видом носія, за сферою застосування. Така диференціація правової регламентації інформації є неодмінною умовою розвитку інформаційних правовідносин. Проте це не означає, що повинен відбуватися поділ традиційних галузей права за видами інформації: цивільна інформація, банківська, зовнішньоекономічна тощо.

Право і законодавство покликані врегульовувати типові правовідносини, у процесі яких суб'єкти міжнародного інформаційного права здійснюють інформаційну діяльність, і забезпечити таким чином комплексність регулювання інформаційних правовідносин.

Тож можна погодитись з думкою Є. А. Макаренко, яка вирізняє такі підгалузі міжнародного інформаційного права (щоправда, вони тільки формуються): міжнародне право засобів масової інформації (право засобів масової комунікації, видавництва, реклами); комунікаційне право (право телекомунікації, автоматизованих систем, нових засобів зв'язку, інформаційних послуг, нових технологій, мультимедіа); право інформаційної інтелектуальної власності (авторське право, право інтелектуальної власності в кіберпросторі).

Відповідно до загальної теорії права галузі поділяються на базові (охоплюють головні правові режими), спеціальні (правові режими модифіковані, пристосовані до особливих сфер життя суспільства) та комплексні. Для останніх характерно поєднання різнорідних інститутів профілюючих та спеціальних галузей, до яких належать крім екологічного, торговельного та інших й інформаційне право.

У науці міжнародного права існує практично такий самий підхід до поділу галузей міжнародного права. Так, В. Г. Буткевич вважає, що система міжнародного права складається з основних, профільних, традиційних та комплексних галузей. Категорію основних галузей міжнародного права деякі вчені розглядали як наслідування тенденціям дослідження внутрішньодержавного права, до яких, на їхню думку, належать право

міжнародних договорів, дипломатичне право, закони та звичаї війни, а також право міжнародних організацій.

Проте міжнародно-правовій практиці не властивий поділ міжнародного права на основні та неосновні галузі. Профільна галузь, з точки зору науки міжнародного права – це галузь із всеохоплюючим масивом норм регулювання конкретного виду міжнародних відносин.

Для комплексних галузей міжнародного права характерне інтегральне, «міжгалузеве» регулювання складноструктурованих міжнародних відносин. Комплексні галузі є особливими асоціаціями норм права, які можуть функціонувати у сфері суміжних об'єктів правового регулювання.

Якщо зробити науковий аналіз правовідносин, які регулює міжнародне інформаційне право, можна дійти висновку, що через предмет регульованих суспільних відносин ця галузь права має зв'язок з іншими галузями міжнародного публічного та міжнародного приватного права: міжнародним екологічним, інтелектуальної власності, міжнародним гуманітарним, міжнародним кримінальним правом тощо. МІП утворює у поєднанні з цими галузями велику, складну, агреговану гіперсистему права третього порядку. Тобто воно ґрунтується на засадах правових систем другого порядку галузей міжнародного публічного та міжнародного приватного права. У своїй єдності ці галузі утворюють дві системи першого порядку міжнародне публічне та міжнародне приватне право. І тому міжнародне інформаційне право можна визначити як комплексну галузь права.

Однак деякі вчені (наприклад, В. А. Василенко) заперечують можливість доктринального конструювання комплексних галузей шляхом включення в них норм, які належать до різних правових систем (що відбувається у цьому разі). Проте це стосується лише позитивного права, тобто реально існуючих правових норм. Якщо ж розглядати, як зазначав К. К. Сандровський, такі норми як предмет наукового дослідження чи як навчальну дисципліну, то комплексний підхід є виправданим.

Тож можна вважати, що міжнародне інформаційне право, в широкому сенсі, умовно складається з двох великих груп: норм міжнародного права і норм національного права (через норми, що входять до міжнародного приватного права).

Як галузі права міжнародному інформаційному праву властиві свій особливий предмет та об'єкт правового регулювання, метод, джерела та принципи.

Об'єкт правового регулювання – міжнародна інформація.

Предмет правового регулювання – основний визначальний критерій відмежування однієї галузі права від іншої. Предметом правового регулювання є правовідносини між суб'єктами міжнародної інформаційної сфери, тобто сфери створення, переробки, розповсюдження й споживання міжнародної інформації. Предмет правового регулювання міжнародного інформаційного права вважає такі групи правовідносин:

1) між публічними особами в міжнародній інформаційній сфері (у двосторонньому й багатобічному порядку);

2) між публічними особами з приводу врегулювання міжнародної інформаційної сфери;

3) між публічними особами з приводу їхніх внутрішніх правових режимів, встановлених для національної інформаційної сфери, де поряд з публічними суб'єктами існують і приватні оператори;

4) між публічними й приватними особами на міжнародному рівні з приводу вироблення, переробки, поширення та споживання інформації;

5) між приватними особами в міжнародній інформаційній сфері.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що у міжнародній інформаційній системі, як і в деяких інших найбільш помітне переплетіння «публічного» і «приватного» рівнів відносин. Правовідносини, що починаються на «публічному» рівні, найчастіше реалізуються через приватноправові відносини, і навпаки, приватноправові інформаційні відносини можуть своїми проблемами чи масштабами так чи інакше «виходити» на «публічний» рівень.

Цивільно-правовий аспект інформаційних відносин пояснюється особливостями реалізації інформаційних прав та свобод (майнових прав та прав власності на інформаційні ресурси в інформаційній сфері тощо), а публічно-правовий – необхідністю забезпечення гарантій здійснення інформаційних прав і свобод, державними процесами формування та використання державних інформаційних ресурсів, створення механізмів інформаційної безпеки.

Під *методом правового регулювання* в інформаційному праві розуміють способи впливу на інформаційні правовідносини. У зв'язку з тим, що міжнародне інформаційне право є комплексною публічноправовою галуззю права, йому притаманні різні методи як публічного, так і приватного права, залежно від виду та призначення інформації та характеру правовідносин, які регулюються.

Такими методами є:

– імперативний (при створенні національних інформаційних ресурсів та національного інформаційного продукту; при встановленні національного режиму в інформаційній сфері як для резидентів, так і для нерезидентів; формуванні національного інформаційного потенціалу та національної інформаційної політики відносно міжнародної інформаційної сфери; при регулюванні інформаційних відносин у сфері інформаційної безпеки на міжнародному рівні та ін.);

– диспозитивний (на рівні правочинів, угод, звичаїв, традицій, норм суспільної моралі, професійної, ділової етики тощо).

Якщо проаналізувати предмет та метод міжнародного інформаційного права, то випливає, що воно є більш публічно-приватною галуззю, ніж приватно-публічною, оскільки з аналізу предмета правового регулювання можна дійти висновку про врегулювання міжнародним інформаційними правом у більшості випадків відносин з державою та іншими суб'єктами міжнародного публічного права, що є одним із головних критеріїв «публічно-правової» сторони права.

Це можна простежити на таких прикладах.

З одного боку, інформаційні ресурси (запаси, засоби, можливості і джерела інформації) належать до стратегічно важливих ресурсів країни, які визначають роль і місце держави у світі та виступають показником національного багатства країни. Крім того, держави повинні стежити за міжнародними інформаційними потоками зі своєї території для уникнення конфліктів з іншими країнами у разі поширення неправдивих відомостей та ідей, що засуджуються міжнародною спільнотою.

З іншого боку, приватні оператори в інформаційній сфері вимагають захисту своїх прав від держав та міжнародних організацій, використовуючи усі системи їх примусових органів і засобів. При цьому метод міжнародного інформаційного права є також комплексним і публічно-приватним, про що свідчать як міжнародно-правові акти, так і національне законодавство.

Оскільки з інформацією пов'язані усі правовідносини, то не може бути жодних винятків для віднесення усіх видів суб'єктів права до сфери права інформаційного. Аналіз міжнародної інформаційної сфери та відповідних міжнародних документів (Резолюція ООН про інформацію на службі людству 1996 р.; Женевська конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 р.; Декларація ООН про недопустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1982 р.; Декларація ЮНЕСКО про принципи супутникового зв'язку 1972 р.; Декларація ЮНЕСКО про основні принципи, які торкаються вкладу засобів масової інформації у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму, апартеїду і підбурювання до війни 1978 р.; Міжнародна конвенція електровз'язку 1982 р. (діє в редакції 1991 р.); Конвенція про обмін офіційними виданнями і урядовими документами між державами 1958 р.; Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1989 р.; Принципи використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення, схвалені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 37/92 від 10 грудня 1982 р.; 2-й розділ заключного акта НБСЄ 1975 р. та ін.) дозволяє віднести до суб'єктів міжнародного інформаційного права держави, міжнародні організації,

державоподібні утворення, народи та нації, що борються за своє самовизначення, юридичні та фізичні особи та їх об'єднання.

Таким чином, міжнародне інформаційне право можна визначити як сукупність правових норм і принципів, які регулюють якісно однорідні суспільні відносини, що виникають в міжнародній інформаційній сфері.

8.3. Джерела та принципи міжнародного інформаційного права

Джерелами міжнародного інформаційного права є міжнародні договори, міжнародні звичаї, статuti та акти міжнародних організацій у сфері інформації, рішення міжнародних судових установ, а також у зв'язку з тим, що ця галузь права частково належить і до міжнародного приватного права, національне законодавство та рішення національних судових і арбітражних установ щодо правовідносин, ускладнених іноземним елементом.

Нормативні акти міжнародних організацій в інформаційній сфері умовно можна поділити на дві групи:

- 1) повністю присвячені питанням регулювання міжнародної інформаційної сфери;
- 2) частково присвячені питанням регулювання міжнародної інформаційної сфери.

До першої групи входять акти, які містять спеціальні принципи і норми щодо регулювання масової комунікації на міжнародному рівні, акти про засоби масової інформації, акти про формування інформаційних ресурсів і надання інформації з них користувачу тощо.

До другої групи – міжнародні нормативні акти, які містять загальні принципи чи спеціальні принципи міжнародного інформаційного права (МІП), міжнародні нормативні акти про права і свободи людини, акти з міжнародного кримінального права, акти з міжнародного цивільного права та ін.

Нормативні акти національного законодавства також умовно поділяють на нормативні акти, які присвячені питанням інформаційного законодавства:

- законодавство про інтелектуальну власність;
- законодавство про засоби масової інформації;
- законодавство про формування інформаційних ресурсів і надання інформації з них користувачу;
- законодавство про реалізацію права на пошук, отримання, передачу і використання інформації; законодавство про створення і застосування інформаційних систем, їх мереж, інших інформаційних технологій і засобів забезпечення тощо) та нормативні акти, які включають окремі інформаційно-правові норми (конституційне і адміністративне законодавство (в частині визначення компетенції органів державної влади з формування і використання державних інформаційних ресурсів);
- цивільне законодавство (в частині врахування особливостей інформації як об'єкта правового регулювання);
- кримінальне законодавство і законодавство про адміністративні правопорушення (в частині відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері);
- законодавство про працю (в частині нових норм і видів трудової діяльності в інформаційних мережах) тощо.

Розглянувши нормативні акти України в інформаційній сфері, можна зробити висновок, що із самого початку не було визначено єдиного предмета правового регулювання інформаційного законодавства взагалі. Тому розвиток і формування законодавства про інформаційну діяльність суспільства, його становлення відбувалося не як щось ціле, охоплюючи всі явища в комплексі, а лише окремими частинами, інститутами, об'єктами яких іноді були лише елементи інформаційних процесів, не пов'язаних між собою. Внаслідок цього його дія не виявляється синхронною і одночасною на всю сукупність відносин, що виникають у системі й нині.

У зв'язку з цим потрібно розробити концепцію розвитку інформаційних відносин загалом і прийняти низку відповідних нормативних актів, які б відповідали міжнародним стандартам.

Принципи міжнародного інформаційного права. Встановлення будь-якого правового принципу припускає певне регулювання відповідних суспільних відносин.

У сучасному міжнародному праві існують норми, завдяки яким можна виділити й сформулювати основні міжнародно-правові принципи поширення інформації. Ці принципи є загальнообов'язковими для всіх держав.

Основним принципом поширення інформації у світі є принцип свободи інформації, який закріплено в багатьох міжнародних нормативно-правових актах. Без здійснення цього принципу не може нормально розвиватися співробітництво між країнами в усіх сферах життєдіяльності.

Однак принцип свободи інформації не означає, що можна нічим не обмежувати міжнародні потоки інформації. Щодо принципу свободи інформації «міжнародно-правове регулювання» означає обмін інформацією на певних підставах, що впливають із взаємних зобов'язань держав. Такі угоди не повинні суперечити основним началам міжнародного права. Навіть якби відповідно до угоди дозволялася інформація, що пропагує ідеї війни, мілітаризму, нацизму, національної і расової ненависті і ворожнечі між народами, а також інформація, що носить аморальний, підбурювальний характер чи іншим способом спрямована на втручання у внутрішнє життя інших держав, то така угода вважалася б протиправною і такою, що не має юридичної чинності.

На МП, як на комплексну публічно-приватну галузь права розповсюджують свою дію всі загальні імперативні принципи міжнародного публічного права. Вони становлять особливу правову категорію, що характеризується загальністю дії як по території, так і у сфері регульованих відносин, обов'язковістю, що виступає критерієм законності щодо всіх інших принципів і норм, що має характер *jus cogens* (тобто відступ від якої не допускається).

У сфері міжнародного інформаційного права загальні принципи міжнародного права набувають відповідного специфічного забарвлення, зокрема: принцип незастосування та погрози силою стосовно міжнародної інформаційної сфери означає заборону розповсюдження ідей та пропаганди, ворожої іншим державам, які засуджуються міжнародним співтовариством і можуть призвести до міжнародних конфліктів; принцип територіальної цілісності в міжнародній інформаційній сфері виявляється в тому, що держави повинні уникати взаємних радіо- і телеперешкод, що досить часто трапляється у зв'язку з експлуатацією різного за технічним рівнем розвитку обладнання (сюди також можна віднести заборону розповсюдження ідей, які закликають до територіального сепаратизму); принцип суверенної рівності держав стосовно інформаційної сфери означає право держави проводити самостійну політику в інформаційній сфері; принцип невтручання у внутрішні справи іншої держави полягає в тому, що, з одного боку, держави, виходячи зі своїх власних інтересів, повинні сприяти поширенню інформації, з другого – держави вправі не допускати втручання іноземних засобів масової інформації та інших інформаційних структур у свої внутрішні справи (під цим розуміється поширення інформації, спеціально спрямованої на образу національних почуттів громадян, їхніх релігійних почуттів, на підрив сталих у тій чи іншій державі норм моралі, суспільного порядку і т. ін.).

Загальні принципи міжнародного права в міжнародній інформаційній сфері доповнює *низка спеціальних принципів МІП*:

1. Принцип (право держав на) здійснення чи санкціонування здійснення транскордонного радіомовлення і телевізійного мовлення.

2. Принцип (обов'язок держав) попередження і припинення розповсюдження ідей, які засуджуються міжнародним співтовариством.

3. Принцип (обов'язок держав) забезпечення вільного доступу населення до засобів масової інформації.

4. Принцип (право держав) протидії держав розповсюдженню на своїй території ідей, які заборонені міжнародною спільнотою і представляють собою

загрозу державній безпеці, суспільному порядку, здоров'ю і моральності населення.

5. Принцип (право держав) розвитку державами своїх інформаційних інфраструктур для досягнення своїх політичних, економічних і культурних цілей.

6. Принцип (обов'язок) попередження і припинення використання засобів масової інформації для образливої чи ворожої іншим державам пропаганди і для втручання в їх внутрішні справи.

7. Принцип (обов'язок) заохочувати поширення прогресивних загальнодемократичних ідей.

8. Принцип (обов'язок) здійснення контролю за діяльністю національних органів ЗМІ, що поширюють ідеї та відомості за кордоном.

9. Принцип неприпустимості будь-якої дискримінації держав в отриманні доступу до відкритої інформації і до нових інформаційних і комунікаційних технологій.

10. Принцип співробітництва держав в інформаційній сфері.

Уже саме існування спеціальних принципів свідчить про те, що міжнародне інформаційне право вже виділилося в окрему галузь права. Однак слід зауважити, що, на відміну від багатьох інших галузей міжнародного публічного права, у міжнародному інформаційному праві немає єдиного міжнародно-правового акта, який би містив усі названі спеціальні принципи.

Ці принципи закріплені у відповідних документах ГА ООН, ЮНЕСКО, ЄС, РС, ОБСЄ та інших організацій. У своїй більшості вони мають форму декларацій та резолюцій, тобто за сутністю являються рекомендаційними. Проте, зважаючи на важливість їх дотримання для мирного співіснування держав, більшість країн все ж таки намагаються дотримуватися спеціальних принципів міжнародного інформаційного права.

У міжнародних інформаційних відносинах простежуються тенденції взаємопроникнення міжнародного і національного права, посилення впливу міжнародного інформаційного права на національні системи регулювання інформаційних відносин.

8.4. Міжнародні організації у сфері міжнародної інформації

Міжнародні організації беруть активну участь в обміні інформацією. У статутах більшості з них наголошується на тому, що інформація у світовому співтоваристві є важливим чинником, який впливає на внутрішній розвиток країн, стан конфліктів, війни і миру, виступає засобом спілкування. Інформація може слугувати засобом політичного чи економічного тиску. Крім того, інформація може бути методом ведення війни, показником життєвого рівня суспільства, а також найдорожчим товаром.

Проблемами збалансованого обміну інформацією займаються організації, які (за Віденською конвенцією Про міжнародні договори 1986 р.) вважаються суб'єктами міжнародного права: ООН, Рада Європи, Європейський Союз, НАТО, ЮНЕСКО, СНД, Міжнародна телекомунікаційна спілка, Світова організація з захисту права інтелектуальної власності, Всесвітній поштовий союз (ВПС), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Міжнародна організація супутникового зв'язку (ІНТЕЛСАТ), Міжнародна організація морського супутникового зв'язку (ІНМАРСАТ), Міжнародна організація космічного зв'язку (ІНТЕРСУПУТНИК), Європейська організація супутникового зв'язку (ЄВТЕЛСАТ) та інші, а також неурядові міжнародні організації, які мають статус спостерігачів чи виконують роль регіональних суб'єктів міжнародного права (Міжнародна федерація з інформації та комунікації, Міжнародна асоціація по вивченню комунікації, Всесвітня асоціація християнської інформації, Міжнародний інститут зв'язку, організація 19-ї статті, Міжнародна (організація) мережа в центрі з документації і комунікації, Міжнародна асоціація дослідників комунікації, Міжнародна організація журналістів).

Така універсальна міжнародна організація, як ООН займається проблемами обміну інформацією досить широко. За роки свого існування (з 1945 р.) ООН створила цілу низку міжнародних документів, які регламентують інформаційну діяльність міжнародного співтовариства і сприяють розповсюдженню інформації в усіх країнах-членах ООН і серед світової громадськості.

Ще на своїй першій сесії Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 59 (I) від 14 грудня 1946 р. “Про скликання міжнародної конференції з питання свободи інформації”. На другій сесії Асамблеї (1947) були прийняті резолюції 110 (II) “Заходи, які повинні бути прийняті проти пропаганди розпалювачів війни” та 127 (II) “Хибна та спотворена інформація”. У 1948 р. в Женеві відбулася Конференція ООН з питання про свободу інформації. Заключний документ цієї Конференції містив три проекти конвенції та 43 резолюції. Конференція схвалила проекти конвенцій про свободу інформації, про збирання і міжнародну передачу даних, про міжнародне право на спростування (підписано в 1952 р.).

Основні напрями інформаційної стратегії ООН включають:

1. Накопичення інформації про всі види діяльності міжнародного співтовариства.
2. Висвітлення різними засобами діяльності міжнародної організації, просування принципів ООН, зафіксованих у статуті цієї організації, ведення інформаційних кампаній через інформаційні представництва і місії в усіх регіонах світу.
3. Пропаганда ідеалів цієї організації серед народів світу. Це завдання покладено на Департамент публічної інформації, а також на комітет з інформації ООН та спеціалізовані установи ООН – ЮНЕСКО, ЮНІДО, ЮНІСЕФ і ПРООН.
4. Регулювання міжнародних інформаційних потоків з метою усунення диспропорцій в інформаційному обміні.
5. Сприяння «вільному потоку інформації» та усуненню перешкод вільній конкуренції на світовому ринку інформаційних послуг.

Доступ до інформаційних і комунікаційних технологій тягне за собою величезні швидкі й очевидні вигоди для країн, що розвиваються. Проблема інформаційних технологій обговорювалася у 2000 р. на різних етапах засідань високого рівня сесії Економічної та Соціальної Ради (ЕКОСОР), на саміті тисячоліття, безпосередньо на самій Генеральній Асамблеї тисячоліття. Ця проблема стала також провідною темою саміту Північ-Південь у Гавані і була однією з пріоритетних тем самітів Європейського союзу в Лісабоні та Групи «восьми» на Окінаві. Внаслідок співробітництва ЕКОСОР і групи експертів з діловими колами та неурядовими організаціями (НУО) створилося переконання, що інформаційні технології можна використовувати для прискорення розвитку й поліпшення інтеграції країн, що розвиваються, у світову економіку.

У декларації «Роль інформаційних технологій у контексті глобальної економіки, що базується на знаннях» (2000 р.), яку було прийнято на сесії ЕКОСОР, звучав рішучий заклик до погоджених дій на національному, регіональному та міжнародному рівнях для того, щоб перестрибнути «цифрову прірву» і поставити інформаційно-комунікаційні технології на службу розвитку в інтересах усього людства. Також наголошувалося на подоланні основних труднощів, як-то: відсутність необхідної інфраструктури, можливостей капіталовкладень, низькі рівні освіти, охоплення системою зв'язку, які перешкоджають залученню більшої частини населення країн, що розвиваються, до користування наслідками революції в інформаційних і комунікаційних технологіях.

Спільні зусилля урядів, міжнародних організацій та приватного сектору мають ключове значення для розв'язання проблеми «цифрової прірви». Подоланню її сприяє вся система ООН. У 1999 р. Програма розвитку ООН (ПРООН) прийняла на озброєння дієву стратегію підтримки національних партнерів. Головними елементами цієї стратегії є: підвищення рівня інформованості щодо революційних змін у різних галузях знань; інформаційно-пропагандистська робота й розроблення відповідної політики; забезпечення загального й такого, що не потребує великих коштів, доступу до

телекомунікаційної інфраструктури Інтернет; всебічний розвиток національного інтелектуального людського потенціалу; збільшення числа інформаційних матеріалів, поданих місцевими мовами; пошук творчих підходів до розв'язання проблем, що виникають.

Одне з найважливіших завдань загальної стратегії ООН – «глобальна з'єднуваність засобами зв'язку». Це не означає оснащення кожного будинку комп'ютером. Йдеться про забезпечення для всіх розумного доступу до глобальних інформаційних систем, можливо, через адміністративні установи місцевих органів влади, програми розвитку сільського господарства чи школи. Для розв'язання такого завдання потрібна величезна робота, але керівники ООН вважають цю мету реальною.

Крім того, ООН має спеціальний департамент публічної інформації (ДПІ), який займається проблемами регулювання обмінів у світових інформаційних потоках. Департамент було створено у 1946 р. з метою інформувати світову спільноту про діяльність і цілі ООН.

Його програми, що охоплюють широке коло діяльності і ставлять інформування громадськості в центр стратегічних зусиль Організації, спрямованих на розв'язання невідкладних міжнародних проблем, є складовою основної програми Організації Об'єднаних Націй.

ООН виступає спонсором Міжнародного телекомунікаційного союзу, який сприяє розвитку технічних засобів телекомунікації у світі.

Згідно зі ст. I Статуту, ухваленого 16 листопада 1945 р., ЮНЕСКО ставить завдання сприяння зміцненню миру і міжнародної безпеки шляхом розширення співробітництва народів у сфері освіти, науки і культури. Організація сприяє зближенню і взаємному розумінню народів шляхом використання усіх засобів інформації і рекомендує для цього укладати міжнародні договори, які вона вважатиме корисними для вільного розповсюдження ідей словесним і образотворчим шляхом. ЮНЕСКО допомагає збереженню, збільшенню і розповсюдженню знань, видань і творів мистецтв.

Діяльність Ради Європи та Європейського Союзу в міжнародній інформаційній сфері. У створенні Європейського законодавства особливу роль відіграє Рада Європи. Рада займається: модернізацією та гармонізацією національних законодавств; ефективним міжнародним судочинством; правовими та етичними проблемами міжнародного співробітництва, спричиненими науково-технічним прогресом.

РЄ розробляє конвенції (в основному багатосторонні) і рекомендації, а також двосторонні угоди для країн-членів організації. Для країн, які не є членами РЄ, передбачена можливість приєднання до конвенцій, якщо вони є «відкритими». Такі конвенції стосуються: захисту інформації в автоматизованих системах управління; охорони навколишнього середовища; рівності жінок і чоловіків у громадському політичному житті; інформаційних обмінів; захисту інформації про особу.

Як інтеграційне об'єднання Європейський Союз проводить свою політику як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. У внутрішній політиці ЄС розробляє загальну політику в сфері сільського господарства, телекомунікації, транспорту, енергетики і навколишнього середовища. В зовнішній сфері Союз розвиває зовнішньоекономічні зв'язки і торгівлю, поступально підсилюючи свою міжнародну роль шляхом здійснення загальної політики безпеки.

У наш час керівні структури ЄС велику увагу приділяють побудові в Європі Інформаційного співтовариства. У 1999 р. Європейська комісія прийняла Резолюцію «Europe – An Information Society for all» («Інформаційне співтовариство для всіх»). Ця ініціатива покликана забезпечити реалізацію переваг переходу до Інформаційного співтовариства, що, як очікується, будуть значно перевершувати переваги від промислової революції. Зміни торкнуться всіх і кожного: як жителів міст, так і сільських місцевостей; вплинуть на сфери утворення, культури й охорони здоров'я. Ініціатива націлена на інтеграцію суспільства.

Діяльність ОБСЄ в інформаційній сфері. До компетенції ОБСЄ як суб'єкта міжнародних інформаційних відносин (рішення про перетворення «Наради» в

«Організацію» було прийнято на Будапештській конференції глав держав і урядів 1994 р.) належать напрями діяльності, визначені Гельсінською угодою (1975 р.), політичними меморандумами та іншими заключними документами організації.

Засади інформаційної політики ОБСЄ викладені в розділі «Співробітництво в гуманітарній та інших галузях» Гельсінського Заключного акта 1975 р. Країни-учасниці, усвідомлюючи потребу взаєморозуміння між державами, відзначаючи важливість інформації та наголошуючи на істотності і впливовості ролі преси, радіо, телебачення, кіно, видавництв, ставлять за мету сприяти вільному і незалежному поширенню всіх форм інформації, заохочувати співробітництво в галузі комунікації та міжнародних інформаційних відносин, створювати умови для здійснення професійної діяльності представникам засобів масової комунікації, незважаючи на кордони і зони воєнних конфліктів.

У Гельсінському Заключному акті під впливом інформаційної революції перед країнами-учасницями ОБСЄ ставилися такі головні цілі: забезпечити вільний обмін ідеями, поглядами на основі традиційних або нових комунікаційних засобів, незалежно від територіальних і мовних бар'єрів. Гельсінський Заключний акт – це видатний міжнародний політичний документ, який заклав основи для забезпечення в Європі миру, стабільності, співробітництва; США та Канада підтвердили прихильність принципам миру і співробітництва на засадах ООН. Подальші угоди, підписані в рамках ОБСЄ, сприяли розширенню діяльності в галузі інформації і комунікації.

Перший пакет документів політичних декларацій, прийнятих ОБСЄ, належить до 1975–1991 рр. До нього входять: Мадридський Заключний документ (1980–1983 рр.); Віденський Заключний документ (1986–1988 рр.); Стокгольмський Заключний документ (1986 р.); Комюніке Лондонського Інформаційного форуму ОБСЄ (1990 р.).

До Другого пакету політичних декларацій ОБСЄ входять такі документи: Паризька хартія для нової Європи (1989 р.); Копенгагенський заключний

документ (1990 р.); Московський заключний документ (1991 р.); Женевська хартія національних меншин (1991 р.); Гельсінський документ (1992 р.).

До пакету політичних декларацій ОБСЄ 1994–2000 рр. належать: Будапештський заключний документ (1994 р.); Віденська декларація (1994 р.); Лісабонський заключний документ (1996 р.); Варшавський Підсумковий документ (1998 р.); Заключний документ Стамбульського саміту ОБСЄ (1999 р.); Підсумкові документи Постійної Ради ОБСЄ (2000 р.).

На Стамбульському саміті (1999 р.) обговорювалися підсумки діяльності ОБСЄ за напрямом гуманітарного виміру, зокрема: верховенство права, демократизація суспільства, громадянські і політичні права, поширення інформації про відкрите громадянське суспільство, права національних меншин, свобода вираження поглядів, вільні засоби масової комунікації і вільний міжнародний інформаційний обмін, міжнародне гуманітарне право, міжкультурні комунікації, рівність можливостей, толерантність і недискримінація, співробітництво з неурядовими організаціями.

З 1999 р. Місію співробітництва ОБСЄ в Україні (крім постійних органів) здійснює Координаційний центр проектів ОБСЄ в Україні, мандат якого передбачає впровадження проектів з трансформації законодавства, експертну та матеріально-технічну допомогу.

Отже, у восьмому розділі посібника розглянуто:

- поняття та джерела міжнародної інформації;
- поняття міжнародного інформаційного права;
- джерела та принципи міжнародного інформаційного права;
- основні міжнародні організації у сфері міжнародної інформації.

Питання для самоконтролю

1. Поняття «міжнародна інформація» та його складові.
2. Предмет регулювання міжнародного інформаційного права.
3. Принципи міжнародного інформаційного права.
4. Напрями діяльності ООН з урегулювання міжнародної інформаційної сфери.
5. Головні програми у сфері регулювання інформаційних процесів, прийняті ЮНЕСКО.
6. Напрями діяльності Ради Європи та ЄС у сфері регулювання міжнародних інформаційних процесів.
7. Міжнародні акти ОБСЄ, щодо регулювання поширення інформації.
8. Міжнародно-правові документи в інформаційній сфері на теренах Європейського союзу.
9. У чому полягає свобода висловлювань у пресі згідно з Європейськими стандартами свободи слова?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. ПРЕДМЕТОМ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА Є

- A. Інформація
- B. Інформація, інформаційні відносини, інформаційні права і свободи
- C. Інформаційні ресурси
- D. Системи штучного інтелекту

2. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО – ЦЕ

- A. Комплексна галузь права, система соціальних норм і відносин, що виникають в інформаційній сфері
- B. Галузь права, яка регулює відносини щодо інформаційних ресурсів
- C. Комплексна галузь права, що регулює суспільні відносини
- D. Галузь права, що регулює відносини у сфері телекомунікацій

3. МЕТОДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

- A. Статистичні, математичні, соціальні
- B. Кримінально-правові
- C. Методи і засоби всієї системи права
- D. Конституційні та адміністративні

4. ІНФОРМАЦІЯ (ЗАКОНОДАВЧЕ ВИЗНАЧЕННЯ) – ЦЕ

- A. Відомості про навколишній світ
- B. Документовані відомості про події, що відбуваються в навколишньому середовищі
- C. Будь-які дані чи відомості про події та явища, збережені на матеріальних носіях, у тому числі в електронному вигляді
- D. Відомості про що-небудь

5. ГІПЕРПОСИЛАННЯ – ЦЕ ВИДІЛЕНИЙ ОБ'ЄКТ, ЩО

- A. Пов'язаний з іншим файлом і реагує на натискання кнопки «миші»
- B. Являє собою зноску в кінці тексту
- C. Являє собою зноску в середині тексту
- D. Пов'язаний з іншим файлом

6. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО – ЦЕ

- A. Суспільство, в якому громадяни мають доступ до інформації завдяки комп'ютерній техніці
- B. Суспільство, в якому діяльність людей забезпечується за допомогою інформаційних технологій і технологій зв'язку
- C. Суспільство, в якому сфери життєдіяльності людства забезпечуються за допомогою інформаційних технологій
- D. Суспільство зі стійкою адміністративно-командною системою

7. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОДУКТ – ЦЕ

- A. Документована інформація, підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів
- B. Документована інформація, створена органами державної влади
- C. Документована інформація, створена органами місцевого самоврядування
- D. Інформація, створена ЗМІ

8. ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА – ЦЕ

- A. Система обробки даних із засобами накопичення, зберігання, пошуку і видачі даних
- B. Система обробки даних із використанням комп'ютерної техніки, що реалізує інформаційні процеси
- C. Сукупність документів (масивів документів) та інформаційних технологій, що реалізують інформаційні процеси
- D. Будь-яка система обробки даних

9. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ – ЦЕ

- A. Сукупність документів в інформаційних системах
- B. Сукупність документів в інформаційній сфері
- C. Сукупність документів в базах даних
- D. Сукупність будь-яких документів

10. СТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРЕДСТАВЛЕНА СУКУПНІСТЮ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ

- A. Міжнародних актів, Конституції України, інформаційного законодавства, інших галузей законодавства
- B. Конституції України, інформаційного законодавства
- C. Міжнародних актів, Конституції України, інформаційного законодавства
- D. Міжнародних актів і Конституції України

11. ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА Є НОРМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ВІДНОСИНИ

- A. Щодо інформаційних ресурсів
- B. В інформаційній сфері
- C. В інформаційній інфраструктурі
- D. У сфері використання Інтернету

12. ЯКІ Є ВИДИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ

- A. Матеріальні, диспозитивні, імперативні
- B. Матеріальні, інформаційні
- C. Матеріальні, процесуальні, диспозитивні, імперативні
- D. Матеріальні, нематеріальні

13. ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ – ЦЕ ВРЕГУЛЬОВАНІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИМИ НОРМАМИ ІНФОРМАЦІЙНІ СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ

А. Щодо інформації

В. Сторони яких виступають носіями прав та обов'язків, установлених і гарантованих інформаційно-правовими нормами

С. Сторони яких виступають носіями прав та обов'язків щодо інформації

Д. Сторони яких виступають носіями прав щодо інформації

14. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ЦЕ

А. Процес забезпечення обігу інформації

В. Сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб держави

С. Сукупність дій, спрямованих на забезпечення функціонування інформаційної сфери

Д. Процес забезпечення інформаційної безпеки

15. ОСНОВНІ ВИДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

А. Одержання, поширення, зберігання інформації

В. Одержання, використання, зберігання інформації

С. Одержання, використання, поширення, зберігання інформації

Д. Одержання та захист інформації

16. СУБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

А. Громадяни України, юридичні особи, держава, інші держави, їх громадяни, організації, особи без громадянства

В. Громадяни України, іноземці, особи без громадянства

С. Фізичні та юридичні особи, держава

Д. Фізичні та юридичні особи

17. РЕЖИМ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ – ЦЕ

А. Передбачений законом порядок одержання інформації

В. Передбачений законом порядок використання інформації

С. Передбачений законом порядок одержання, використання, поширення й зберігання інформації

Д. Передбачений законом порядок зберігання інформації

18. ЕЛЕКТРОННИЙ ЦИФРОВИЙ ПІДПИС ПРИЗНАЧЕНИЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ І ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ

А. Комп'ютерної техніки

В. Електронних документів

С. Сучасних засобів зв'язку

Д. Телетайпів і факсів

19. МАСОВА ІНФОРМАЦІЯ – ЦЕ

- A. Публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація
- B. Періодичні друковані видання
- C. Публічно оприлюднена інформація
- D. Інформація про вагу різноманітних тіл

20. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇЇ ЗАСОБІВ
ВИПИСАНО В ЗАКОНІ УКРАЇНИ

- A. «Про інформацію»
- B. «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»
- C. «Про телебачення і радіомовлення»
- D. «Про Інтернет»

21. СУБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ
ФУНКЦІОНУВАННЯМ ІНТЕРНЕТУ

- A. Інформаційні посередники (провайдери) та споживачі
- B. Інформаційні посередники (провайдери), споживачі та володільці інтернет-ресурсів
- C. Інформаційні посередники (провайдери) та володільці інтернет-ресурсів
- D. Хакери

22. КОНФІДЕНЦІАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ – ЦЕ ВІДОМОСТІ, ЯКІ

- A. Знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов
- B. Знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні держави і поширюються відповідно до законодавства
- C. Знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні приватних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов
- D. Знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих юридичних осіб

23. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ – ЦЕ

- A. Особлива форма соціальної діяльності, яка визначає засади інформаційних відносин, що виникають у процесі розбудови інформаційного суспільства в Україні
- B. Особлива форма соціальної діяльності, яка визначає засади інформаційних відносин, що виникають в інформаційній сфері
- C. Особлива форма соціальної діяльності, яка визначає засади інформаційних відносин, що виникають у процесі обігу інформації
- D. Особлива форма соціальної діяльності, яка визначає засади інформаційних відносин у будь-якій сфері

24. ПЕРША ІНФОРМАЦІЙНА РЕВОЛЮЦІЯ ПОВ'ЯЗУЄТЬСЯ

- A. З винаходом друкарства
- B. З винаходом електрики
- C. З винаходом обчислювальної техніки та появою персонального комп'ютера, створенням мереж зв'язку і телекомунікацій
- D. З розвитком транскордонних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж
- E. З винаходом писемності

25. П'ЯТА ІНФОРМАЦІЙНА РЕВОЛЮЦІЯ ПОВ'ЯЗУЄТЬСЯ

- A. З винаходом друкарства
- B. З винаходом електрики
- C. З винаходом обчислювальної техніки та появою персонального комп'ютера, створенням мереж зв'язку і телекомунікацій
- D. З розвитком транскордонних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж
- E. З винаходом писемності

26. БАЗА ДАНИХ – ЦЕ

- A. Іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній галузі
- B. Масив інформації у формі, придатній до логічної і смислової обробки відповідними програмними засобами
- C. Документовані або публічно оголошені відомості про події та явища
- D. Будь-які відомості, збережені на матеріальних носіях або представлені в електронній формі

27. КОЛИ ІНФОРМАЦІЙНІ ПРОДУКТИ ВВАЖАЮТЬСЯ СКЛАДОВИМИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

- A. Після їх уведення до складу регіональних інформаційних ресурсів
- B. Після фіксування їх у спеціальній книзі
- C. Після внесення їх реквізитів до Національного електронного реєстру інформаційних ресурсів України
- D. Після внесення їх реквізитів до Міжнародного електронного реєстру інформаційних ресурсів

28. КОМП'ЮТЕРНІ ПРОГРАМИ ОХОРОНЯЮТЬСЯ ЯК ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ ВІДПОВІДНО ДО

- A. Законів України «Про інформацію» та «Про авторське право і суміжні права»
- B. Закону України «Про інформацію» та положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів
- C. Закону України «Про авторське право і суміжні права» та положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів

Д. Законів України «Про інформацію» та «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»

29. ВІДНЕСЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДО ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ – ЦЕ

А. Прийняття рішення про віднесення відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України в разі розголошення цих відомостей

В. Оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації

С. Надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею

Д. Рішення громадянина про віднесення відомостей до державної таємниці

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

Автор – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Архів – установа, яка займається збиранням, упорядкуванням і зберіганням старих документів, писемних пам'яток та ін.;

відділ установи, в якому зберігаються старі документи, листи, закінчені справи тощо;

листи, рукописи, знімки і т. ін., що стосуються діяльності якої-небудь установи або особи;

у системах обробки інформації – сукупність даних або програм, що зберігаються на зовнішньому носії (Великий тлумачний словник сучасної української мови).

Архівна справа – галузь життєдіяльності суспільства, що охоплює наукові, організаційні, правові, технологічні, економічні та інші питання діяльності юридичних і фізичних осіб, пов'язані із нагромадженням, обліком, зберіганням архівних документів та використанням відомостей, що в них містяться (ст. 1 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»).

База даних – іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній області (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

База знань – масив інформації у формі, придатній до логічної і смислової обробки відповідними програмними засобами (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Бібліотека – бібліотечно-бібліографічний, культурно-просвітницький і науково-допоміжний соціальний інститут, що забезпечує акумуляцію й загальнодоступність документально-інформаційних ресурсів (книг, документів та інших носіїв інформації), які містять і зберігають знання, набуті в процесі розвитку людства, сприяють піднесенню інтелектуального та культурного

потенціалу суспільства. Бібліотеки можуть мати статус юридичної особи або входити до складу юридичної особи (ст. 2 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»).

Веб-ресурс – сторінка чи набір сторінок, розміщених в мережі Інтернет, які можуть включати як текстову і графічну інформацію, так і мультимедіа-компоненти – відео, музику тощо (<http://my.activecloud.com/uz/index.php?/Knowledgebase/Article/View/47/0/что-то-веб-ресурс-веб-сайт>).

Віднесення інформації до державної таємниці – процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Власник системи – фізична або юридична особа, якій належить право власності на систему (ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»).

Володілець інформації – фізична або юридична особа, якій належить право власності на інформацію (ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»).

Володілець персональних даних – фізична або юридична особа, яка визначає мету обробки персональних даних, встановлює склад цих даних та процедури їх обробки, якщо інше не визначено законом (ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних»).

Гриф секретності – реквізит матеріального носія секретної інформації, що засвідчує ступінь секретності даної інформації (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Державна таємниця (секретна інформація) – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх

відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані законом державною таємницею і підлягають охороні державою (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Державний експерт з питань таємниць – посадова особа, уповноважена здійснювати відповідно до вимог закону віднесення інформації до державної таємниці у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Документ – матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві (ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»).

Документ архівний – документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення і місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна (ст. 1 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»).

Документ унікальний – документ Національного архівного фонду, що становить виняткову культурну цінність, має важливе значення для формування національної самосвідомості Українського народу і визначає його вклад у всесвітню культурну спадщину (ст. 1 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»).

Допуск до державної таємниці – оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Доступ до державної таємниці – надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов’язаної з державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов’язаної з державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Засекречування матеріальних носіїв інформації – уведення у встановленому законодавством порядку обмежень на поширення та доступ до конкретної секретної інформації шляхом надання відповідного грифа секретності документам, виробам або іншим матеріальним носіям цієї інформації (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Засоби масової інформації друковані (преса) в Україні – періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію (ст. 1 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Звід відомостей, що становлять державну таємницю – акт, в якому зведено переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених Законом України «Про державну таємницю» сферах (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Інформаційна послуга – дії суб’єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційний продукт (продукція) – документована інформація, підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційний ресурс – сукупність документів в інформаційних системах – бібліотеках, архівах, банках даних тощо (ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації»).

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації – систематизоване зібрання науково-технічної літератури і документації (книги, брошури, періодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях (ст. 1 Закону України «Про науково-технічну інформацію»).

Інформаційні ресурси спільного користування – сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації, наукових та науково-технічних бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, які займаються науково-технічною діяльністю і з власниками яких укладено договори про їх спільне використання (ст. 1 Закону України «Про науково-технічну інформацію»).

Національний архівний фонд – сукупність архівних документів, що відображають історію духовного і матеріального життя Українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації (ст. 1 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»).

Обов'язковий примірник документів – примірник різних видів тиражованих документів, який передає його виробник на безоплатній або платній основі юридичним особам (ст. 1 Закону України «Про обов'язковий примірник документів»).

Продукція друкованого засобу масової інформації – виготовлений видавцем тираж окремого випуску видання, підписаний редактором (головним

редактором) на вихід у світ (ст. 29 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Ресурси бібліотечні – упорядковані бібліотечні фонди документів на різних носіях інформації, бази даних, мережеві інформаційні ресурси, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання та передачі інформації (ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»).

Технічний захист секретної інформації – вид захисту, спрямований на забезпечення інженерно-технічними заходами конфіденційності, цілісності та унеможливлення блокування інформації (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Відом. Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 257 // Відом. Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
3. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2807-IX.
4. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лют. 1998 р. № 75 // Відом. Верховної Ради України. 1998. № 27–28. Ст. 181.
5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792 // Відом. Верховної Ради України. 1993. № 13. Ст. 64.
6. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 5 лип. 1994 р. № 80 // Відом. Верховної Ради України. 1994. № 31. Ст. 286.
7. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX.
8. Про засади державної мовної політики: Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029 // Відом. Верховної Ради України. 2013. № 23. Ст. 218.
9. Про державну таємницю: Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855 // Відом. Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93.
10. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595 // Відом. Верховної Ради України. 1999. № 22–23. Ст. 199.
11. Про державну статистику: Закон України від 17 верес. 1992 р. № 2614 // Відом. Верховної Ради України. 1992. № 43. Ст. 608.
12. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX 16.
13. Про рекламу: Закон України від 3 лип. 1996 р. № 279 // Відом. Верховної Ради України. 1996. № 39. Ст. 181.
14. Про видавничу справу: Закон України від 5 черв. 1997 р. № 318 // Відом. Верховної Ради України. 1997. № 32. Ст. 206.

15. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023 // Відом. Верховної Ради України. 1991. № 30. Ст. 379.
16. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322 // Відом. Верховної Ради України. 1993. № 33. Ст. 345.
17. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII.
18. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537 // Відом. Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.
19. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 груд. 2005 р. № 3262 // Відом. Верховної Ради України. 2006. № 15. Ст. 128.
20. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851 // Відом. Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 275.
21. Про захист персональних даних: Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297 // Відом. Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481.
22. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 7 верес. 2005 р. № 2824 // Відом. Верховної Ради України. 2006. № 56. Ст. 71.
23. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341 // Відом. Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
24. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відом. Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
25. Цивільний кодекс України // Відом. Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст.356.
26. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні: Указ Президента України від 31 лип. 2000 р. № 928.
27. Про затвердження Програми інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012–2017 роки: Постанова Верховної Ради України від 5 лип. 2012 р. № 5096 // Відом. Верховної Ради України. 2013. № 37. Ст. 492.

28. Про затвердження Положення про акредитацію журналістів і технічних працівників засобів масової інформації при Верховній Раді України: Постанова Верховної Ради України від 1 лип. 2014 р. № 1549 // Відом. Верховної Ради України. 2014. № 32. Ст. 1156.

29. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січ. 2002 р. № 3.

30. Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовт. 1997 р. № 1126.

31. Про затвердження Порядку інформаційного обміну між митними та іншими державними органами за допомогою електронних засобів передачі інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2012 р. № 463.

32. Про затвердження Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 трав. 2004 р. № 326.

33. Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 трав. 2006 р. № 373.

34. Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 трав. 2003 р. № 259-р.

35. Про затвердження плану заходів з впровадження Ініціативи – Партнерство – Відкритий Уряд: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 лип. 2012 р. № 514-р.

36. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 лип. 2010 р. № 2250-р.

37. Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 трав. 2003 р. № 259-р.

38. Про захист прав людини і основоположних свобод: Європейська конвенція від 4 листоп. 1950 р.
39. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р.
40. Про захист фізичних осіб в умовах автоматичної обробки даних і про вільний обіг цих даних: Директива Ради Європи від 24 жовт. 1995 р.
41. Типовий порядок обробки персональних даних у базах персональних даних: наказ Міністерства юстиції України від 30 груд. 2011 р. № 3659/5.
42. Про затвердження Інструкції щодо умов і правил здійснення діяльності у галузі технічного захисту інформації та контролю за їх дотриманням: наказ Держінформтехзахисту від 23 трав. 1994 р. № 46.
43. Арістова І В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / за заг. ред. Бандурки О. М. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. 368 с.
44. Баранов А., Брыжко В., Базанов Ю. Защита персональных данных. Київ., 1998. 128 с.
45. Беляков К. І. Організаційно-правове та наукове забезпечення інформатизації в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 38 с.
46. Белевцева В. В. Правовий режим інформаційних ресурсів / В. В. Белевцева // Інформація і право. 2011. № 3(3). С. 41.
47. Беляков К. И. Управление и право в период информатизации: монография. Київ: КВІЦ, 2001. 308 с.
48. Березовська І. С., Русак. Д. М. Державна інформаційна політика України та основні напрями її вдосконалення // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». 2014. № 4. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/132.
49. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2002. 608 с.

50. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
51. Городецька О. М. Міжнародна інформація: Навч. посіб. Для вищ. навч. закл. Київ: МІЛП, 2001.
52. Електронне інформаційне суспільство України: погляд у сьогодення і майбутнє: монографія / В. М. Фурашев, Д. В. Ланде, О. М. Григор'єв, О. В. Фурашев. Київ : Інжиніринг, 2005. 164 с.
53. Європа на шляху до інформаційного суспільства: матеріали Європейської Комісії 1994–1995 рр. Київ: Держкомзв'язку та інформатизації України, 2000. 176 с.
54. Європейські стандарти в галузі свободи слова / Упоряд. Д. М. Третьяков // М-во юстиції України. Київ: Вид. дім «ІнЮре», 2002.
55. Інформаційна політика країн світу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dwinfoserver.com/otto/highway.shtml>.
56. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики / Калюжний Р. А., Шамрай В. О., Швець М. Я. та ін. Київ: Академія ДПС України, 2002. 296 с.
57. Інформаційне законодавство: Зб. законодавчих актів: У 6 т. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. Т. 5. Міжнародноправові акти в інформаційній сфері. Київ: Юрид. думка, 2005.
58. Калюжний Р. А. Структура науки і навчальної дисципліни «Інформаційне право» / Р. А. Калюжний, В. Г. Хахановський, В. С. Цимбалюк // Правова інформатика. 2003. № 1. С. 22–25.
59. Карпенко В. О. Інформаційна політика та безпека: підручник / В. О. Карпенко. Київ: Нора-Друк, 2006. 320 с.
60. Кісілевич-Чорнойван О. М. Міжнародне інформаційне право: навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 160 с.
61. Конах В. Система концептуальних документів ЄС в інформаційній сфері як приклад для України // Стратегічні пріоритети. 2016. № 3 (40). С. 94–96.

62. Кормич Б. А. Інформаційне право: підручник. Харків: Бурун і К, 2011. 334 с.
63. Костецька Т. А. Інформаційне право України: навч. посіб. Київ: Національний торг.-екон. ун-т, 2009. 170 с.
64. Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій: Навч. посіб. для юрид. фак. вузів. Київ: Вентурі, 1996.
65. Кохановська О. Особливості правового регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням інформаційних систем // Право України. 1998. № 4. С. 50–53.
66. Кохановська О. В. Правове регулювання у сфері інформаційних відносин. Київ: НАВСУ, 2001. 211 с.
67. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Київ: Знання, 2000. 459 с.
68. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика. Київ, 2000.
69. Макаренко Є. А. Інформаційна політика Європейського Союзу. Київ, 2000.
70. Марущак А. І. Інформаційне право України: підручник. Київ: Дакор, 2011. 456 с.
71. Негодченко В. Основні напрями державної інформаційної політики в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 77-81. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_4_15.
72. Нестеренко О. В. Інформація в Україні: право на доступ. Харків: Акта, 2012. 83 с.
73. Основи інформаційного права України : навч. посіб. / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Грищенко та ін.; за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного, П. В. Мельника. Київ: Знання, 2004. 274 с.
74. Почепцов Г. Г. Державна інформаційна політика в Україні: шляхи вдосконалення [Електронний ресурс]: підручник. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14940511/politologiya/derzhavna_informatsiyna_politika_ukrayini_shlyahi_vdoskonalennya.

75. Правова інформатика: системна інформатизація законотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності в Україні : монографія / М. Я. Швець, Р. А. Калюжний, В. А. Саницький та ін.; за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. Ужгород: ІВА, 2003. 168 с.

76. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні (станом на 1 січня 2001 р.) : зб. нормат. актів / Держ. ком. інформ. політики та радіомовлення України. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 688 с.

77. Проценко М. Б. Електронний документ – проблема формування понятійного апарату. // Проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 трав. 2004 р.). Київ, 2004. С. 15–18.

78. Рябоконт О. Державна інформаційна політика формування інформаційного суспільства: зарубіжний досвід // Наукові праці Нац. бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2016. Вип. 43. С. 97-114. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nrnbuimviv_2016_43_9.

79. Сандровский К. К. Международное таможенное право: Учебник. 3-е изд., стереотип. Киев: «Знания», 2002.

80. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2000.

81. Спеціалізовані установи системи ООН: навч. посіб. / В. С. Бруз, В. М. Грабажей, В. О. Єлфімов та ін.; За ред. В. С. Бруза. Київ: Либідь, 1995.

81. Тарасенко Р. Б. Інформаційне право: навч.-метод. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 512 с.

82. Харченко Л. С., Ліпкан В. А., Логінов О. В. Інформаційна безпека України: Глосарій I / за заг. ред. проф. Р. А. Калюжного. Київ: «Текст», 2004. 180 с.

83. Хахановський В. Г., Шевчук Р. М. Зміст поняття «інформація» у правовій науці та в чинному законодавстві України // Науковий вісник КНУВС. 2006. № 2. С. 65–72.

84. Хахановський В. Г., Мартиненко І. В., Смаглюк В. М. Інформаційне право та правова інформатика : навч. прогр. (спец. 7.060101 – правознавство). Київ: НАВСУ, 2004.

85. Хахановський В. Г., Мартиненко І. В., Смаглюк В. М. Інформаційне право та правова інформатика: курс лекцій (спец. 7.060101 – правознавство). Київ: НАВСУ, 2007. 320 с.

86. Хахановський В. Г. Проблеми теорії і практики криміналістичної інформатики : монографія. Київ: Аванпост-Прим, 2010. 382 с.

87. Цимбалюк В. С. Інформаційне право (основи теорії і практики): монографія. Київ: Освіта України, 2010. 388 с.

88. Цимбалюк В. С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства : монографія. Київ: Освіта України, 2011. 426 с.

89. Шевчук О. Б., Голобуцький О. П. Інформаційне суспільство: бути чи не бути. Київ: Атлант UMS, 2001. 102 с.

Електронні ресурси

1. Розділ «Законодавство» на офіційному сайті Верховної Ради України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.

2. Інформаційно-пошукова система «Ліга-Закон»: URL: <https://ips.ligazakon.net/>.

3. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України: URL: <https://mon.gov.ua/ua>.

4. Освітньо-науковий портал Міністерства внутрішніх справ України: URL: <https://osvita.mvs.gov.ua/>.

5. Електронна бібліотека Національної академії внутрішніх справ: URL: <https://library.naiu.kiev.ua/>.

6. Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського: URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

7. Державна науково-технічна бібліотека України (Київ): URL: <http://www.gntb.n-t.org>.

8. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка: URL: <https://korolenko.kharkov.com/>.

Навчальне видання

Хахановський Валерій Георгійович

Корнейко Олександр Васильович

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск та комп'ютерна верстка: О. Корнейко

Відділ підготовки навчально-наукових видань

Національної академії внутрішніх справ.

03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Свідотцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 01.05.2024. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Ум.-друк. арк. 15,05. Тираж 50 прим.

Друк: ФОП Поліщук О. В.

Свідотцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2142 від 31.03.2015.

07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148.

тел. (044) 592-13-49